

Запорізький юридичний інститут МВС України

На правах рукопису

КИРИЧЕНКО ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ

УДК № 343.34 : 343.9

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ПРОТИДІЇ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИМ ПОВІДОМЛЕННЯМ
ПРО ЗАГРОЗУ ГРОМАДСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ**

**12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче
право**

ДИСЕРТАЦІЯ

**на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

**Науковий керівник:
Куц Віталій Миколайович,
кандидат юридичних наук, професор**

Запоріжжя — 2005

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ I. Об’єктивні кримінально-правові ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці.....	11
1.1. Об’єкт та предмет завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці	11
1.2. Об’єктивна сторона завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці	31
1.3. Об’єктивні кваліфікуючі ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці	58
Розділ II. Суб’єктивні кримінально-правові ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці.....	73
2.1. Суб’єкт завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці	73
2.2. Суб’єктивна сторона завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці	93
Розділ III. Кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці.....	112
3.1. Стан завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці в Україні	112
3.2. Причини та умови, що сприяють завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці	131
3.3. Попередження завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці	143
Висновки	159
Список використаних джерел та літератури	167
Додатки	191

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У зв'язку із зростанням кількості вчинених терористичних актів у світі, і зокрема в Україні, закономірно простежується загострення іншої проблеми — збільшення кількості випадків завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці. Для перевірки цих повідомлень правоохоронні органи змушені задіяти значні людські та матеріальні ресурси, призупиняти на деякий час діяльність установ, організацій і підприємств, що істотно дезорганізує життєдіяльність суспільства, виробничий процес, породжує неправдиві чутки, сіє паніку серед населення, викликає страх і невпевненість у громадян, завдає значної економічної шкоди, тобто суттєво порушує загальну громадську безпеку.

З огляду на такий стан справ у 1993 році Кримінальний кодекс України 1960 року було доповнено ст.206² “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об’єктів власності”. До введення цієї норми відповідальність за вказані дії наставала за ч.2 ст.206 як за злісне хуліганство, що не відбивало в повному обсязі сутність цього злочину.

У ст.259 “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів власності” Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК) законодавець лише редакційно змінив диспозицію відповідної норми, від чого зміст складу злочину змін не зазнав. Зазначена кримінально-правова норма залишається досить складною для сприйняття та застосування у практичній діяльності, тому потребує подальшого вдосконалення.

За останнє десятиріччя цей вид злочину значно поширився в країні, тільки протягом 1996-2003 років органами внутрішніх справ зареєстровано близько п’яти тисяч фактів завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, за якими порушено 1048 кримінальних справ. Незважаючи на це та недосконалу правову регламентацію відповідальності за його вчинення, кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії цьому

злочину не знайшли належного теоретичного висвітлення і не були об'єктом самостійного комплексного дослідження. Лише окремі її аспекти розглядалися у публікаціях В.П. Ємельянова, В.С. Комісарова, В.М. Куца, В.А. Ліпкана, П.С. Матишевського, В.О. Навроцького, В.П. Тихого, О.М. Храмцова, В.М. Шевчука та інших.

Значна поширеність завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, недостатня теоретична розробленість проблеми протидії цьому явищу, а також неефективне застосування ст.259 КК органами внутрішніх справ, обумовили обрання теми дисертаційного дослідження, яка є актуальною та має науково-практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до Концепції розвитку законодавства Верховної Ради України на 1997-2005 роки, розробленої інститутом законодавства Верховної Ради України, Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 25 грудня 2000 року №1376 та Указу Президента України від 18 лютого 2002 року №143 “Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян”, а також плану наукових досліджень Запорізького юридичного інституту МВС України “Актуальні проблеми вдосконалення діяльності кримінальної міліції в боротьбі зі злочинністю на 2001-2005 роки”.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному розв'язанні основних кримінально-правових та кримінологічних проблем протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці і формуванні на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідної норми КК, а також надання практичних рекомендацій у сфері правозастосовчої та профілактичної діяльності органів внутрішніх справ. Мета роботи зумовила такі основні завдання дослідження:

- на підставі аналізу об'єктивних, суб'єктивних і кваліфікуючих ознак складу злочину, передбаченого ст.259 КК, виявити найбільш складні й спірні положення теорії та практики застосування цієї кримінально-правової норми;
- розробити критерії відмежування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці від суміжних злочинів та адміністративних деліктів;
- визначити сучасний стан завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці в структурі злочинності України;
- виявити причини та умови, що сприяють вчиненню злочину, передбаченого ст.259 КК;
- визначити конкретні попереджувальні заходи щодо запобігання та припинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці;
- сформулювати та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення зазначеної кримінально-правової норми та практики її застосування в діяльності органів внутрішніх справ.

Об'єктом дисертаційного дослідження є кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці.

Предметом дисертаційного дослідження є положення чинного кримінального законодавства України про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, а також такого, що діяло раніше, кримінальне законодавство окремих зарубіжних країн, практика їх застосування, кримінальна статистика, система наукових поглядів та розробок щодо цієї проблеми.

Методи дослідження обрані з огляду на поставлену мету, об'єкт і предмет дослідження. У роботі використані як загальнонаукові методи дослідження, так і методи, властиві для досліджень у правових науках. За допомогою історико-порівняльного методу досліджено історію розвитку кримінального законодавства щодо завідомо неправдивого повідомлення про

загрозу громадській безпеці. Використання юридичного (догматичного) методу та методу системного аналізу дозволило розглянути об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст.259 КК, виявити недоліки цієї кримінально-правової норми, сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавчої регламентації відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці. Компаративістський метод використовувався для порівняння положень законодавства України з відповідними положеннями кримінального законодавства зарубіжних країн (Австрія, Азербайджан, Білорусь, Голландія, Данія, Іспанія, Казахстан, Киргизстан, КНР, Польща, Російська Федерація, Франція, ФРН, Швеція, Швейцарія тощо). Статистичний та соціологічний методи використовувалися при вивченні правозастосовчої практики, причин та умов вчинення цього злочину, організації протидії його вчиненню.

Основні теоретичні висновки і положення дисертаційного дослідження спираються на результати аналізу кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного, цивільного законодавства країни, законодавства інших держав, постанов Пленуму Верховного Суду України, наукових робіт вітчизняних та зарубіжних авторів: М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, Л.М. Давиденка, І.М. Даньшина, П.С. Дагеля, А.І. Долгової, О.М. Джужи, В.П. Ємельянова, А.Ф. Зелінського, І.І. Карпеця, В.С. Комісарова, М.Й. Коржанського, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, В.М. Куца, В.А. Ліпкана, О.М. Литвака, П.С. Матишевського, С.Ф. Мілюкова, П.П. Михайленка, А.А. Музики, П.І. Орлова, В.Г. Павлова, М.І. Панова, І.В. Самощенко, О.Д. Сітковської, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.П. Тихого, В.І. Ткаченка, В.М. Трубнікова, Г.А. Туманова, В.І. Фрізька, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценка та інших.

У ході дослідження проаналізовано статистичні дані та аналітичні матеріали 1994-2004 років Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації України щодо виявлення, розкриття, розгляду і попередження злочинів, передбачених ст.259 КК. Вивчено 20 кримінальних справ цієї категорії, 98 матеріалів про відмову в порушенні кримінальних

справ, проведено опитування 220 практичних працівників прокуратури та міліції.

Наукова новизна одержаних результатів. Робота є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці.

У дисертації обґрунтовуються такі нові положення і висновки, які виносяться на захист:

— визначено родовий, видовий, основний та додатковий безпосередні об'єкти завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Родовим об'єктом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є громадська безпека у широкому розумінні, видовим об'єктом — загальна громадська безпека. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст.259 КК, є загальна громадська безпека як цінність, яка зазнає шкоди тільки від цього злочину. Додатковими факультативними об'єктами розгляданого злочину є такі цінності, як життя, здоров'я, власність, порядок управління, громадський порядок тощо;

— за результатами дослідження об'єкта злочину запропоновано назву розділу IX КК викласти в такій редакції: “Злочини проти загальної громадської безпеки”;

— обґрунтовано необхідність зміни назви статті 259 КК на таку: “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці”;

— доведено, що предметом злочину, передбаченого ст.259 КК, є інформація про відсутність небезпеки як необхідний компонент громадської безпеки;

— проведено розмежування між предметом і засобами вчинення розгляданого злочину та доводиться, що неправдива інформація як засіб вчинення цього злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони;

— обґрунтовано доцільність зниження віку кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці з 16-ти до 14-ти років;

— доведено, що, згідно зі ст.259 КК, відповідальність настає лише за умисне неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, про що свідчить вказівка на завідомість такого повідомлення, тобто точне знання про його неправдивість;

— аргументовано власне тлумачення кваліфікуючих ознак складу злочину, передбаченого ст.259 КК та доцільність уточнення деяких з них. Замість тяжких наслідків пропонується встановити таке: “якщо воно призвело до загибелі людей, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, або завдало майнової шкоди у великих розмірах”;

— запропоновано ст.259 КК доповнити приміткою такого змісту: “майновою шкодою у великих розмірах слід вважати прямі збитки на суму, яка у триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян”;

— обґрунтовано відмежування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці від суміжних злочинів та адміністративних деліктів, таких як терористичний акт, хуліганство, погроза вбивством, погроза знищення майна, групове порушення громадського порядку, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, завідомо неправдивий виклик спеціальних служб тощо;

— вперше проаналізовано стан завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці в Україні, обґрунтовано висновок про тенденцію зростання кількості цих деліктів та зроблено висновок про те, що цей злочин є високолатентним;

— визначено основні причини та умови, що сприяють вчиненню в Україні завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці і на цій основі рекомендовано заходи попередження цього злочину;

— запропоновано низку напрямків удосконалення правоохоронної діяльності щодо попередження завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, а також підвищення ефективності роботи органів дізнання та досудового слідства з цієї категорії справ.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у дисертаційному дослідженні висновки, практичні рекомендації та пропозиції можуть бути використані для вдосконалення кримінального законодавства України, сприяти поліпшенню слідчо-судової практики при кваліфікації злочинів, передбачених ст.259 КК, поліпшенню організації протидії їм та попередження їх вчинення.

Окремі теоретичні та практичні положення дисертації використовуються у навчальному процесі при викладанні курсантам і студентам Запорізького юридичного інституту МВС України навчальних курсів: “Кримінальне право”, “Кримінологія”, “Організація розкриття та розслідування злочинів” (акт впровадження від 26.05.2003 р. №1/2148). Сформульовані рекомендації можуть бути використані під час підвищення рівня правових знань серед спеціалістів і населення (правовиховна діяльність).

Окремі висновки та пропозиції дисертанта направлені до Верховної Ради України для використання при підготовці проекту Закону України “Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України”. У практичну діяльність слідчих підрозділів, органів дізнання, карного розшуку та УБОЗ УМВС України в Запорізькій області впроваджені методичні рекомендації з питань кваліфікації та попередження завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці (акти впровадження від 03.12.2003 р. №6/420, від 30.12.2003 р. №4/1-3889, від 10.02.2004 р. №90/7-587), а також впроваджені у практичну діяльність органів і підрозділів МВС України методичні рекомендації щодо розкриття та розслідування фактів завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів власності (ст.259 КК) працівниками органів внутрішніх справ (акт впровадження від 23.09.2004 р. №6/422).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені на шести науково-практичних конференціях: “Народне волевиявлення в Україні: історія і сучасність” (Запоріжжя, 2000), “Теорія та практика забезпечення розкриття та розслідування злочинів у

сучасних умовах” (Київ, 2001), “Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах” (Київ, 2002); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства” (Запоріжжя, 2002), “Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства” (Запоріжжя, 2004) та Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми й напрямки формування світогляду майбутніх працівників органів внутрішніх справ та забезпечення прав і свобод людини” (Запоріжжя, 2003).

Результати дослідження обговорювались, були схвалені і рекомендовані кафедрами кримінального права та кримінології Запорізького юридичного інституту МВС України та Національного університету внутрішніх справ для використання у навчально-виховному процесі та практичній діяльності органів внутрішніх справ.

Публікації. Результати дисертації опубліковані в десяти статтях і тезах доповідей на науково-практичних конференціях, шість з яких у провідних фахових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків (обсяг — 166 сторінок), списку використаних джерел та літератури (268 найменувань) та додатків (44 сторінки). Повний обсяг дисертації складає 234 сторінки.

РОЗДІЛ І

Об'єктивні кримінально-правові ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

1.1. Об'єкт та предмет завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

Загальновідомо, що об'єкт є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину. Об'єкт злочину має визначальне теоретичне, практичне і пізнавальне значення для оцінки суспільної та юридичної сутності злочину, тяжкості заподіяної злочином шкоди, кваліфікації діяння та вирішення багатьох інших практичних завдань [61].

Проблема визначення об'єкта злочину є однією з основних у кримінальному праві, оскільки саме об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежування його від суміжних суспільно небезпечних посягань. “Об'єкт (від лат. *objectum*) – предмет, явище, на який спрямована будь-яка діяльність” [197, 307]. Об'єкт злочину – це те, на що спрямоване діяння винного [203, 307]. Ним завжди виступає те благо, що охороняється кримінальним законом і якому заподіюється або може бути заподіяна шкода при вчиненні такого діяння.

Кримінальний закон бере під захист найважливіші цінності суспільства. Згідно з ч.1 ст.1 КК, об'єктами кримінально-правової охорони є права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, а також мир і безпека людства.

При цьому слід відрізнити об'єкт злочину від об'єкта кримінально-правової охорони. Об'єкт кримінально-правової охорони – це цінність, поставлена під охорону кримінального закону, на яку ще не здійснено злочинного посягання. Об'єкт злочину – це та ж сама цінність, на котру вже вчинено суспільно небезпечне посягання, передбачене Особливою частиною

КК. Таким чином, злочинне посягання перетворює об'єкт кримінально-правової охорони в об'єкт злочину.

У науці кримінального права існують різні точки зору на сутність і зміст об'єкта злочину, відповідно до яких ними можуть виступати суспільні відносини, потреби, інтереси, норми, цінності, сфери суспільного життя, людина тощо.

За радянських часів об'єкт злочину переважно розглядався крізь призму суспільних відносин. Вже у перших підручниках кримінального права підкреслювалося, що об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини, що охороняються апаратом кримінально-правового примусу [152, 129]. Погляди на об'єкт злочину як на суспільні відносини відображені в роботах Я.М. Брайніна, М.А. Гельфера, В.К. Глістіна, М.Д. Дурманова, М.І. Загороднікова, Е.К. Каїржанова, М.Й. Коржанського, В.М. Кудрявцева, А.А. Музики, Б.С. Нікіфорова, А.А. Піонтковського, В.Я. Тація, А.Н. Трайніна та інших видатних учених-юристів [9; 16; 37; 47; 60; 99; 126; 139; 153; 206; 210].

Останнім часом у кримінальному праві намітився деякий відхід від такого однозначного трактування поняття об'єкта злочину. Зокрема, А.В. Наумов зауважує, що теорія об'єкта злочину як суспільних відносин “спрацьовує” не завжди, а отже, не може бути визнана універсальною. Він висловлює думку про доцільність повернення до теорії об'єкта злочину як правового блага, яка була висловлена ще наприкінці ХІХ століття в межах класичної і соціологічної шкіл кримінального права [187, 91-92]. На думку О.М. Кривулі та В.М. Куца, сьогодні не існує жодних підстав для повсякденного звертання правознавця до такої високої філософської категорії, як суспільні відносини, а особливо для оперування нею при визначенні об'єкта злочину. Категорійний статус суспільних відносин більшою мірою відповідає досить абстрактному рівню соціально-філософського погляду на суспільство [65, 71].

В.М. Трубников пропонує назвати суспільні відносини “соціальною оболонкою” та представити їх у вигляді сукупності суспільних відносин, які формуються як єдинство та взаємодія особистості і середі [215, 86-87].

Є.В. Фесенко вважає, що об’єктом злочину є соціальні цінності, тобто “...різноманітні об’єкти матеріального світу, у тому числі і сама людина, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому. Тому вони охороняються нормами різних галузей права, а найважливіші з них бере під захист кримінальне законодавство. Будь-яке злочинне діяння, спрямоване проти цих найважливіших цінностей, створює заподіяння або спричинення їм шкоди. Тому зазначені цінності виступають як об’єкт злочину” [77, 124; 243, 75-78].

На думку С.Б. Гавриша, кримінальний закон охороняє не суспільні відносини, оскільки вони являють собою всього лише певну форму наукової абстракції, а матеріальні явища: життя, здоров’я, гідність, майно, природні об’єкти тощо, та пропонує замість концепції “об’єкт злочину – суспільні відносини” концепцію “об’єкт – правове благо як визначена цінність” [14, 28, 54].

І.В. Самощенко вважає, що ідея об’єкта злочину, як поставлених під охорону кримінальним законом суспільних відносин, надмірно ускладнена і наполягає на тому, що найбільш вдалим є те уявлення, яке досягається за допомогою пояснення через категорію “інтерес” [191, 114].

Оригінальну точку зору на проблему об’єкта злочину висловлює російський учений Г.П. Новосьолов. Він вважає, що об’єктом будь-якого злочину є людина, тобто окремі особи або група осіб, матеріальні або нематеріальні цінності котрих, будучи поставленими під кримінально-правову охорону, піддаються злочинному впливу, в результаті чого цим особам заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди [141, 62-64; 220, 135].

В.П. Ємельянов у цілому підтримує точку зору Г.П. Новосьолова, що об’єктом злочину виступає людина, однак ця точка зору, на його думку,

вимагає деякого уточнення, оскільки не кожен злочин посягає безпосередньо на людину, він може заподіяти шкоду йому опосередковано, за допомогою впливу на умови його життя і оточення. Скоюючи злочин, винна особа безпосередньо посягає не тільки на людей, але й на ті чи інші різновиди, аспекти, прояви життя, діяльності людини, колективів, суспільства, їх безпеку, умови існування і функціонування, тобто на охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, котрі виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності. Таким чином, В.П. Ємельянов робить висновок, що універсальною категорією, котра здатна охоплювати собою всі без винятку охоронювані кримінальним законом реальні об'єкти, може виступати категорія “сфери життєдіяльності людей” [26, 72-73].

Найбільш обґрунтованою видається точка зору, що об'єктом будь-якого злочину визнаються соціальні цінності, тобто блага людини та суспільства, які охороняються кримінальним законом. Зазвичай люди в процесі своєї життєдіяльності беруть участь у різних відносинах, але головним при цьому є їх добробут і спокій, нормальне функціонування суспільних та державних установ [43, 148-154]. Ми також виходимо з того, що об'єктом кримінально-правового захисту є певні соціальні цінності, котрі потерпають від злочинних посягань, у тому числі і від завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, завдаючи йому певної шкоди.

Об'єкти кримінально-правової охорони традиційно класифікують “по вертикалі” на загальний, родовий та безпосередній. Але, як зазначив П.С. Матишевський, для включення так званого загального об'єкта у “вертикальну” класифікацію об'єктів злочинів немає підстав, оскільки загальним об'єктом вважалася сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом (права та свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України тощо), проте практично вся сукупність суспільних відносин не може бути об'єктом як елемент складу злочину [114, 74]. Родовий об'єкт розглядають як групу однорідних соціальних

цінностей, на які посягає певна група злочинів. Він відображає характер суспільної небезпечності певної групи злочинів, унаслідок чого використовується як критерій об'єднання окремих складів злочинів у групи і подальшого розміщення таких груп в Особливій частині КК [6, 31-32]. Однією з якостей родового об'єкта є його спроможність відігравати роль системоутворюючого елемента. Для кримінального законодавства України, як і для кожної галузі права взагалі, принцип системності відіграє найважливішу роль [125, 24]. Але найбільше значення для правозастосовної діяльності має безпосередній об'єкт злочину. Безпосереднім об'єктом у теорії кримінального права називають соціальні цінності, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність. Додатковою ланкою у класифікації об'єктів злочину “по вертикалі” є видовий об'єкт. Його можна визначити як підгрупу близьких, схожих соціальних благ, які входять до більш великої групи споріднених цінностей, що заслуговує єдиної, комплексної кримінально-правової охорони. Видовий об'єкт співвідноситься з родовим об'єктом як “вид з родом” або частина з цілим.

Склад завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, передбачений ст.259 КК, розміщений у розділі IX КК України – “Злочини проти громадської безпеки”. Отже, родовим об'єктом цього злочину законодавець вважає громадську безпеку.

Протягом всієї історії світової цивілізації безпека була однією з найголовніших цілей та невід'ємним елементом діяльності людей, соціальних груп, країн і суспільства. Турбота про безпеку іманентно властива кожній частці соціальної структури суспільства від конкретного індивіда до гранично широкого об'єднання людей. Термін “безпека” означає відсутність небезпеки, усталеність, надійність [20, 67], або становище, при якому не загрожує небезпека будь-кому [144, 37]. “Безпека – це стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує, безпечність” [140, 115].

Питання охорони безпеки постійно розглядаються і на законодавчому рівні. Так, Закон України від 18 січня 2001 року “Про об’єкти підвищеної небезпеки” визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов’язаної з об’єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров’я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об’єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків. Згідно зі ст.1 цього Закону, об’єктом підвищеної небезпеки є об’єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об’єкти як такі, що, відповідно до закону, є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру [168].

Закон України від 18 лютого 1995 року “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” встановлює пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права та обов’язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов’язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, встановлює також правові основи міжнародних зобов’язань України щодо використання ядерної енергії. Згідно зі ст.1 цього Закону, радіаційна безпека – це дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки [160].

Закон України від 30 червня 1993 року “Про дорожній рух” визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров’я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху та охорони навколишнього природного середовища [163].

Закон України від 17 грудня 1993 року “Про пожежну безпеку” визначає загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів,

юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності. Забезпечення пожежної безпеки є невід’ємною частиною державної діяльності щодо охорони життя та здоров’я людей, національного багатства і навколишнього природного середовища [169].

Згідно з п.3.4. “Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів”, безпекою визнається комплекс заходів, а також людські і матеріальні ресурси, які призначені для захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання та інших протиправних посягань [159].

Термін “безпека” досить давно і міцно затвердився і використовується в кримінальному праві при характеристиці ознак об’єктів деяких злочинів (безпека держави, громадська безпека, безпека виробництва, безпека руху та експлуатації транспорту, екологічна безпека).

Значний внесок у теорію кримінально-правової охорони безпеки зробив В.П. Тихий, котрий визначає її як такий стан предметів (явищ діяльності, процесів), за якого відсутня (не загрожує) небезпека [210, 6].

Розвиваючи ці ідеї та висновки, російський дослідник цієї проблеми В.С. Комісаров зауважує, що, по–перше, безпека є соціальним явищем з усіма притаманними йому властивостями; а по–друге, вона сприймається як істотно важливе соціальне благо, для збереження і підтримки якого держава та суспільство проводять усебічні заходи [55, 16]. Визначається вона як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або технічного характеру, а також підтримка рівня цієї захищеності [56, 9]. Подібні визначення безпеки містяться і в інших джерелах, зокрема юридичний енциклопедичний словник визначає безпеку як систему суспільних відносин і юридичних норм, що регулюють ці відносини з метою забезпечення суспільного спокою, недоторканності життя та здоров’я населення, нормальної праці і відпочинку громадян, нормальної діяльності державних і громадських організацій, установ і підприємств [260, 204].

Безпека як умова функціонування й розвитку суспільства має два складники, що оцінюються об'єктивними і суб'єктивними критеріями індексу безпеки. Об'єктивний критерій – це рівень реальної захищеності системою законодавчого регулювання, організаційними заходами для використання матеріальних засобів, реалізацією цих заходів правоохоронними та іншими органами. Суб'єктивний критерій – частина суспільної психології: відчуття стану захищеності, громадський спокій, відчуття своєї безпеки і безпеки інших, недоторканності майна, впевненість у нормальній роботі державних і суспільних інститутів [143, 17].

Категорія “безпека” безперечно має важливе значення. М.І. Панов та В.П. Тихий виділяють особливу роль цієї категорії у правознавстві, наголошуючи, що вона відображає громадську безпеку, незалежно від того, чи забезпечує безпека захист публічного чи приватного інтересу. Тим самим підкреслюється, що безпека (як соціально-правове явище) – це захищеність інтересів усього суспільства, усіх його структурних підрозділів (соціологічний підхід). Водночас громадську безпеку слід розглядати як самостійне благо, котре в свою чергу покликане забезпечити безпечне існування інших благ (аксіологічний підхід) [149, 10-16].

Адаптуючи категорію “безпека” до теорії “об'єкт злочину – суспільні відносини”, прибічники цієї теорії, пов'язуючи поняття громадської безпеки з порушенням правил взаємодії людей із технічними системами або з порушенням правил поведінки із загальнонебезпечними предметами, розглядають громадську безпеку через призму суспільних відносин. Так, Г.А. Туманов та В.І. Фрізько визначають це явище як сукупність опосередкованих джерелами підвищеної небезпеки відносин, врегульованих юридичними, технічними та організаційними нормами з метою запобігання й усунення загрози життю і здоров'ю людей, матеріальним цінностям і навколишньому середовищу [216, 21]. В.І. Ткаченко громадську безпеку розглядає як сукупність суспільних відносин, що забезпечують безпечне використання джерел підвищеної небезпеки, безпечне проведення розроблення

надр землі, будівництва, безпечне і належне користування зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами [211, 4].

Близьку позицію з цього приводу займає М.С. Гринберг, вважаючи, що громадська безпека як вид суспільних відносин являє собою систему соціальної взаємодії людей, що забезпечує утримання технічних систем в упорядкованому, безпечному стані – виробітку, впровадження і фактичне використання засобів подавлення руху цих сил до найменшого порядку (максимуму ентропії), а злочинне посягання на ці відносини – невикористання або недостатнє (неправильне) використання цих засобів [247, 79]. Як стан суспільних відносин, при якому відсутня небезпека для значної кількості людей і нормального функціонування основних інститутів суспільства (підприємств, організацій, установ тощо), розглядає поняття громадської безпеки Г.Ф. Фортуна [247, 79].

Подібним чином поняття громадської безпеки тлумачиться і в навчальній літературі, де стверджується, що громадська безпека як родовий об'єкт злочинів складається з кількох груп суспільних відносин, що існують для забезпечення безпечних умов життя всього суспільства; громадського порядку; екологічної безпеки та екологічного правопорядку; здоров'я населення та громадської моральності; безпеки особистих, громадських або державних інтересів при здійсненні різноманітного виду робіт; безпеки особистих, громадських або державних інтересів у процесі поводження із загальнонебезпечними предметами; безпеки особистих, громадських або державних інтересів у процесі використання транспортних засобів; безпеки особистих, громадських або державних інтересів у процесі використання комп'ютерної інформації [221, 220].

Більш обґрунтованою є позиція В.П. Тихого, котрий вважає, що “суспільна безпека – це загальне благо, безпека для всіх, загальна цінність, що задовольняє суспільство в цілому і кожного з громадян” [209, 3]. І далі він розрізняє два види благ, пов'язаних з потребою громадської безпеки: по-перше, це захищеність суспільства від різних небезпек; по-друге, сам захист суспільства від небезпек, діяльність щодо запобігання небезпеки.

Залежно від обсягу, джерела, засобів забезпечення та засобів регулювання В.П. Тихий виділяє наступні рівні громадської безпеки: безпека суспільства від будь-яких загроз, факторів (чинників) та джерел небезпек; безпека суспільства від суспільно небезпечних посягань, що знаходить своє відображення в правоохоронній діяльності, захисті правопорядку від правопорушень, у боротьбі з ними; безпека як об'єкт посягань, які передбачалися главою X Особливої частини КК України 1960 року, де були зосереджені статті щодо злочинів проти громадської безпеки, громадського порядку і здоров'я населення; і громадську безпеку як родовий об'єкт злочинів (безпека від неправомірного поведіння з такими джерелами небезпеки, як вогонь, вибухові та радіоактивні речовини, вогнепальна та холодна зброя, бойові припаси). Останній рівень він називає загальною безпекою на відміну від транспортної і виробничої безпеки [209, 3-9].

Аналізуючи чинне кримінальне законодавство України, В.П. Тихий зазначив, що громадська безпека як родовий об'єкт злочинів охоплює собою безпеку суспільства від загрози злочинних організацій, терористичних актів та актів терористичної спрямованості, незаконного та недбалого поведіння зі зброєю та предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, безпеку від пожеж та інше, а безпека виробництва і безпека руху та експлуатації транспорту є спеціальними видами безпеки [208, 94-95].

Відображаючись у суспільній психології, громадська безпека утворює такий стан суспільної свідомості, такий громадській настрій, який характеризується почуттям відсутності загрози життю і здоров'ю, свободі та недоторканості людей, власності та іншим цінностям, громадяни почувають себе в безпеці, є вільними від страху. Громадська безпека створює атмосферу громадського спокою, впевненості в надійності та ефективності захисту від ймовірних загальнонебезпечних злочинів, у наявності для цього відповідних гарантій, викликає відчуття безпеки, на яку можна покластися, в якій впевнені, яка заспокоює. Зворотною стороною відчуття громадської безпеки є стан громадського неспокою, стурбованості в надійній охороні спільноти, відчуття

наявності небезпеки, загрози для життя, здоров'я, майна та інших цінностей, відчуття втрати безпеки [208, 94-95].

Схожу з попередньою позицією щодо визначення рівнів громадської безпеки займає і В.С. Комісаров, який виділяє такі рівні: 1) громадська безпека (соціальна безпека) являє собою захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від суспільно небезпечних діянь, передбачених КК; 2) громадська безпека характеризується станом захищеності безпечних умов функціонування суспільства і громадського порядку, здоров'я населення і громадської моральності, екологічної безпеки, безпеки руху та безпеки комп'ютерної інформації; 3) громадська безпека характеризується станом захищеності життя і здоров'я громадян, майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, громадського спокою та нормальної діяльності державних і суспільних інститутів, а також підтримкою такого рівня цієї захищеності, що є достатнім для нормального функціонування суспільства [55, 24-25].

До характерних ознак громадської безпеки В.С. Комісаров відносить: 1) забезпечення безпеки невизначеного кола правоохоронних інтересів (особистості, майна, діяльності соціальних інститутів тощо); 2) забезпечення недоторканності життя і здоров'я невизначеного широкого кола осіб; 3) її комплексний, системний характер, що дозволяє забезпечувати одночасно і охорону інших соціальних благ; 4) тісний взаємозв'язок і взаємозалежність її складових елементів, що знаходить свій відбиток у механізмі порушення громадської безпеки [55, 24-25].

Громадська безпека пов'язана з двома формами діяльності людей – дотриманням загальних правил безпеки і дотриманням спеціальних правил безпеки. Загальними правилами безпеки у кримінальному праві називають не тільки правила поведінки із загальнонебезпечними джерелами, а й інші правила, які є обов'язковими для всіх членів суспільства і якими вони повинні керуватись у всіх сферах життєдіяльності з метою попередження суспільно небезпечних наслідків. Спеціальні правила безпеки пов'язані з дотриманням

правил безпеки виробництва та поводженням із загальнонебезпечними предметами.

Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони являє собою повну сукупність цінностей, благ, що регулюють безпечні умови життя суспільства. Належний стан безпеки у суспільстві забезпечує насамперед держава. Саме вона формує систему забезпечення громадської безпеки, тобто сукупність заходів політичного, правового, економічного, організаційного, науково-технічного та іншого характеру. Ця система має своїм основним завданням підтримку соціально прийняттого рівня громадської безпеки. Відповідно до ст.3 Конституції України, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в державі найвищою цінністю [59].

Враховуючи викладене, вважаємо, що родовим об'єктом злочину, передбаченого ст.259 КК “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності”, є громадська безпека як значна соціальна цінність, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або техногенного характеру, а також підтримка достатнього рівня такої захищеності для нормального їх функціонування. Аналіз чинного кримінального законодавства України дає підстави зробити висновок, що громадську безпеку як родовий об'єкт кримінально-правової охорони диференційовано на ряд видів цієї безпеки, котрі слід вважати видовими об'єктами кримінально-правової охорони. Так, розділ X Особливої частини КК присвячено злочинам проти безпеки у сфері виробництва, а розділ XI – у сфері руху та експлуатації транспорту, тобто виділено два самостійних види громадської безпеки – виробничу та транспортну. Постає питання, чи є самостійним видом безпеки та безпека, що охороняється розділом IX КК? Вважаємо, що на це питання слід давати стверджувальну відповідь. Безпека, про яку йде мова у цьому розділі – не що інше як самостійний вид більш широкого, родового явища – громадської безпеки. На жаль, законодавець

термінологічно не відокремив цей вид громадської безпеки серед інших. На нашу думку, до назви вказаного виду безпеки, а відповідно і розділу IX Особливої частини КК України, слід залучити широковживаний доктриною кримінального права термін “загальна громадська безпека”. Отже, громадська безпека як родовий об’єкт кримінально-правової охорони розподілена сьогодні у кримінальному законодавстві України на три самостійних види: загальна, виробнича та транспортна, котрі є видовими об’єктами кримінально-правової охорони.

Безпосереднім об’єктом злочину, передбаченого ст.259 КК, є загальна безпека, яка розглядається як цінність, що втрачається тільки від одного злочину – завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Термінологічно це поняття співпадає з поняттям загальної безпеки як видовим об’єктом. За обсягом, змістом, сутністю вони не співвідносні, оскільки загальна безпека як родовий об’єкт – це цінність, що потерпає не тільки від одного злочину, а від цілого виду тотожних злочинів, які перераховані у розділі IX КК.

Постає питання, чи порушується громадська безпека, коли загроза вчинення терористичного акту відома тільки одній службовій особі і більше нікому? На нашу думку, в цьому випадку громадська безпека як об’єкт злочину зазнає шкоди, оскільки будь-яка службова особа є представником державної влади, яка покликана за своїм станом забезпечувати безпеку суспільства, тому усвідомлення службовою особою характеру загроз сприймається нею як порушення громадської безпеки.

У випадку, коли службова особа не відреагувала на повідомлення про загрозу громадській безпеці, вважаючи її неправдивою, а насправді це повідомлення відповідало дійсності, в результаті чого, наприклад, відбувся вибух, то дії цієї особи підпадають під ознаки ст.367 КК України, яка передбачає відповідальність за службову недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов’язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним

законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб, або спричинило тяжкі наслідки. При цьому необхідно встановити, які конкретно дії службова особа повинна була виконати, але фактично не виконала, або виконала не так, як вимагається, що й зумовило настання наслідків.

У теорії кримінального права широко відома також класифікація безпосередніх об'єктів злочинів “за горизонталлю” на основний та додатковий. Додатковим безпосереднім об'єктом злочину є ті соціальні цінності, яким завдається шкода поряд з основним об'єктом злочину, так би мовити, “попутно”. Злочин, передбачений ст.259 КК, окрім громадської безпеки завдає шкоди або ставить під загрозу й інші соціальні цінності, котрі є додатковими безпосередніми об'єктами цього злочину. Сюди можна віднести такі соціальні цінності, як життя та здоров'я громадян, власність, порядок управління. Однак життя та здоров'я громадян будуть додатковими об'єктами злочину тільки у тому випадку, коли у діях винної особи відсутній умисел на позбавлення життя та заподіяння шкоди здоров'ю громадян. Додатковий об'єкт злочину, що розглядається, є факультативним, оскільки цінності, що його утворюють, зазнають шкоди не в усіх випадках вчинення цього злочину.

Чітка визначеність видів громадської безпеки та ієрархії об'єктів кримінально-правової охорони породжує питання про відповідність назви розділу IX та ст.259 КК їх змісту. Назва цього розділу охоплює собою зміст родового об'єкта кримінально-правової охорони, тоді як у розділі IX йдеться про охорону видового об'єкта – загальної громадської безпеки, тому, на нашу думку, цей розділ Особливої частини КК слід назвати “Злочини проти загальної громадської безпеки”, а назву ст.259 КК “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності” – скоротити та привести у відповідність до назви цього розділу. Громіздка і не точна назва статті гальмує швидке сприйняття та розуміння цього злочину під час теоретичного вивчення та практичного застосування. Тому пропонуємо викласти назву статті в такій редакції: “Завідомо неправдиве повідомлення про

загрозу громадській безпеці”, на що ми вже звертали увагу в статтях, опублікованих у фахових виданнях [52, 194-203].

Злочин, передбачений ст.259 КК, відносять до так званих предметних, оскільки його законодавче визначення містить, поряд з об’єктом, ознаки предмета. Через різне розуміння науковцями поняття об’єкта злочину відсутня єдність у поглядах і на предмет злочину. На думку переважної більшості дослідників, предметом злочину є речі матеріального світу, які вказані у законодавчому визначенні конкретного злочину чи однозначно витікають з такого визначення [60, 103; 78, 93; 199, 15; 248, 22]. Дещо іншу думку про предмет злочину висловлював Г.А. Кригер, називаючи предметом злочину, у широкому розумінні цього поняття, фізичних осіб та їх дії, що визначають певні суспільні відносини, юридичні особи, а також речі чи процеси, що служать умовою існування або формою визначення чи закріплення конкретних суспільних відносин [67, 123].

Ще більш ширше визначення поняття предмета злочину дав В.М. Кудрявцев. Він розглядає предмет злочину в нерозривному зв’язку з його об’єктом і стверджує, що таким предметом повинні визнаватися люди як суб’єкти відносин, їх дії як матеріальний вираз цих відносин, а також матеріальні предмети (речі), що є передумовами або формами закріплення суспільних відносин [87, 56].

В.В. Кузнецов, Є.В. Лащук вважають за необхідне розглядати предметом злочину не тільки речі матеріального світу, але й інші субстанції, наприклад, інформацію [93, 85-88; 94, 74-76; 105, 372-378].

Враховуючи вищенаведене, ми виходимо з того, що предметом злочину є речі матеріального світу або інші субстанції, що передбачені кримінальним законом, або однозначно витікають з його змісту, незаконне поводження, (звертання, обертання) з якими утворює склад певного злочину.

Як зазначив Є.В. Лащук, безпредметних злочинів не існує. Якщо предмет злочину в диспозиції статті безпосередньо не названо, то це говорить про його факультативність [105, 377].

Предмет злочину зазвичай прямо вказується у диспозиції кримінально-правової норми. Однак у багатьох складах злочинів, передбачених чинним кримінальним законодавством, предмет злочинного посягання не визначається, оскільки це не викликає необхідності, й нерідко відомості про нього добуваються шляхом тлумачення змісту правової норми. Останнє стосується і складу злочину, передбаченого ст.259 КК. Предмет цього злочину в диспозиції норми не вказано, але з її змісту випливає, що предметом цього злочину є інформація, яка містить відомості про відсутність загрози громадській безпеці. Таким чином, предмет цього злочину нерозривно пов'язаний з об'єктом.

Традиційно предмет злочину розглядають через сукупність його ознак: фізичної, соціальної та юридичної.

Фізична ознака предмета злочину, передбаченого ст.259 КК, характеризується через визначеність поняття “інформація”. Згідно зі ст.1 Закону України від 2 жовтня 1992 року “Про інформацію”, інформацію слід розглядати як документовані або публічно оголошені відомості про події або явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Цей закон закріплює право громадян України на інформацію, а також систему інформації, її джерела, закладає правові основи інформаційної діяльності та поширюється на інформаційні відносини, які виникають у всіх сферах життєдіяльності суспільства і держави, встановлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає особу та суспільство від неправдивої інформації [166].

Соціальна ознака предмета цього злочину характеризується значенням інформації в житті держави і суспільства. З появою інформаційних технологій, заснованих на впровадженні обчислювальної техніки, засобів зв'язку, систем телекомунікації, інформація стає постійним та необхідним атрибутом суспільних відносин. Від її якості та вірогідності, оперативності отримання залежить багато рішень, що приймаються на різних рівнях – від голови держави

до пересічного громадянина [146, 8]. Правдива інформація про відсутність небезпеки є необхідним компонентом громадської безпеки, котра забезпечує стан захищеності суспільства від загроз. Отже, інформація повинна відповідати дійсності. У зв'язку з цим необхідно визначитись з поняттям “достовірний зміст” інформації. Як зазначив Т. Литвин, достовірний зміст – це зміст, який суб'єкт сприймає як тотожне істинному відображенню матеріальної дійсності. Таким чином, аналіз, який викладається в тексті інформації, ставить кінцевою метою встановлення не достовірності, а істинності цієї інформації. Визначення достовірності відомостей – це скоріше проміжний етап дослідження, що може завершитись як необхідним або можливим ступенем наближення до об'єктивної істини, так і формуванням ненавмисної хибності. Як критерій оцінки інформації, достовірність цілком вписується в оціночний процес у цілому, оскільки, іншими словами, це і є характеристика змісту інформації споживачем з погляду його розуміння істинності відповідності між описом у тексті і фрагментом матеріальної дійсності [109, 86].

Юридична ознака характеризується визначенністю предмета злочину в кримінально-правовій нормі. Предмет завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, як уже було зазначено, не передбачений кримінальним законом, проте він впливає із змісту закону і є обов'язковою ознакою цього злочину, оскільки тільки наявність правдивої інформації дозволяє визначити сутність її антиподу – неправдивої інформації.

Поряд з правдивою інформацією про відсутність небезпеки, котра об'єктивно є ознакою складу злочину, передбаченого ст.259 КК, як показник наявності громадської безпеки, важливою ознакою складу цього злочину виступає неправдива інформація. Цей вид інформації ми відносимо до засобів вчинення цього злочину та розглядаємо як ознаку її об'єктивної сторони.

На сьогодні у літературі немає чіткого розмежування понять “предмет злочину” та “засоби злочину”. Предмет – це те, з чим незаконно поводжуються, а засоби – це те, за допомогою чого суб'єкт вчинює злочин. Предмет нерозривно пов'язаний з об'єктом злочину, завжди перебуває в статичному

стані. Засоби перебувають у динамічному стані, забезпечують здійснення посягання на об'єкт кримінально-правової охорони, у тому числі вплив на предмет злочину [78, 128-129]. Саме на предмет злочину спрямоване злочинне діяння, а засоби злочину завжди використовуються суб'єктом для досягнення злочинного результату. Як зазначив Є.В. Лашук, предмет завжди залишається “пасивним” елементом, за допомогою предмета не може бути вчинений злочин; засоби та знаряддя в усіх випадках є “активними” складовими, за допомогою яких вчиняється злочин [105, 377].

Отже, підмінюючи у процесі вчинення злочину правдиву інформацію про відсутність громадської небезпеки неправдивою, суб'єкт використовує останню саме як засіб вчинення злочину, тобто засіб трансформації громадської безпеки у стан небезпеки.

З огляду на сказане, предметом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є інформація, котра містить відомості про відсутність небезпеки. Впливаючи на неї шляхом перекручення її змісту (тобто перетворюючи правдиву інформацію на неправдиву), суб'єкт вчинює злочинне діяння.

Кожний конкретний злочин має ряд загальних ознак з іншими злочинами. Для того, щоб правильно кваліфікувати вчинене, треба чітко відмежовувати його від суміжних злочинів. В.О. Навроцький відзначив, що “розмежування складів правопорушень – чи не найскладніше у виборі правової норми. Адже воно вимагає не просто знання ознак окремих посягань, але й розуміння відмінностей як між тими чи іншими ознаками, так і між їх сукупністю. Розмежування правопорушень передбачає наявність того, що в праві називають почуттям права. Воно впритул підводить до вибору конкретної норми чи норм, що передбачають діяння. Врешті-решт можна сказати, що вибір норми здійснюється у ході розмежування правопорушень – шляхом послідовного “відкидання” тих ознак юридичного складу, що не відповідають виявленим ознакам фактичного складу правопорушення” [128, 90].

У зв'язку з цим розглянемо склади злочинів, які мають спільні ознаки із завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці за об'єктами та предметами злочинного посягання.

Зокрема, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці слід відмежовувати від хуліганства (ст.296 КК) та групового порушення громадського порядку (ст.293 КК), які розміщені у розділі XII КК “Злочини проти громадського порядку та моральності”. Безпосередніми об'єктами цих злочинів є громадський порядок. До введення в КК України 1960 року ст.206² відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності встановлювалася за ст.206 КК (“Хуліганство”). Громадський порядок – це стан суспільних відносин, пов'язаний з дотриманням кожним громадянином умов, визначених правовими нормами, традиційними моральними та звичаєвими вимогами щодо поваги до влади, правослухняність, додержання правил загальної поведінки у суспільстві, за якою кожний зі свого боку поводить так, як фактично поводяться й інші [133, 7]. Згідно зі ст.19 Конституції України, “правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством” [59]. Отже, поняття громадського порядку пов'язується виключно з дотриманням приписів норм права і практично є тотожним поняттю правопорядку. Таким чином, основними безпосередніми об'єктами хуліганства та групового порушення громадського порядку є громадський порядок у частині забезпечення спокійних умов суспільно корисної діяльності, побуту і відпочинку людей.

Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці нагадує такі злочини, як погроза вбивством (ст.129 КК) та погроза знищення майна (ст.125 КК). На нашу думку, основним безпосереднім об'єктом останніх є психічна недоторканність особи, тобто стан людини, що характеризується відсутністю усвідомленої загрози її життю чи власності, а при завідомому неправдивому повідомленні про загрозу громадській безпеці потерпає, як було зазначено раніше, загальна громадська безпека.

Злочин, передбачений ст.259 КК, має чимало спільних ознак із таким складом злочину, як завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст.383 КК). Якщо завідомо неправдиве повідомлення про вказані загрози посягає на громадську безпеку та громадський спокій, то завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину пов'язане з порушенням діяльності правоохоронних органів та суду за рішенням питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності, її засудження та призначення їй покарання, тобто зазначений злочин спрямований проти правосуддя - регламентованої законодавством України діяльності правоохоронних органів та суду у частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів у кримінальній справі. Тому і є різниця в адресатах завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину та завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Якщо адресатом завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину є правоохоронні органи та суд, то при завідомо неправдивому повідомленні про загрозу громадській безпеці можуть виступати також юридичні та фізичні особи.

Слід відмежовувати завідомо неправдиве повідомлення від вимагання (ст.189 КК). Практика свідчить, що при вчиненні вимагання злочинці завідомо неправдиво повідомляють державним або правоохоронним органам про загрозу громадській безпеці з метою одержання майна чи права на майно. Вимагання двооб'єктний злочин. Воно посягає на власність і на особу. У п.1 ст.2 Закону України "Про власність" від 7 лютого 1991 року зазначено, що право власності – це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном [161]. Отже, право власності – це правовідносини між людьми з приводу майна. Тому предметом вимагання може бути майно, яке має вартість, ціну і перебуває у чужій для винної особи власності, або право на нього, а також будь-які дії майнового характеру. Предметом же завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, як уже було зазначено, є інформація про відсутність небезпеки.

Отже, для визначення меж кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці і правильної організації протидії йому, велике значення має відмежування цього злочину від суміжних з ним за об'єктом та предметом злочинів. Відмінністю зазначених злочинів є те, що основним безпосереднім об'єктом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є громадська безпека, яка характеризується станом захищеності особистості, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або техногенного характеру, а також підтримка достатнього рівня цієї захищеності, а об'єктами суміжних злочинів є власність, психічна недоторканність особи, здоров'я, порядок управління тощо, які виступають додатковим об'єктом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Тому правильне їх визначення має практичне значення для кваліфікації діяння.

1.2. Об'єктивна сторона завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

У теорії кримінального права об'єктивна сторона злочину визначається як механізм суспільно небезпечного і протиправного посягання, аналізований з боку зовнішніх форм його розвитку і негативного впливу на соціальні цінності, що охороняються законом. Об'єктивна сторона конкретного злочину має індивідуальні особливості, пов'язані зі способом, місцем, часом його вчинення, характером наслідків тощо. Без об'єктивної сторони не існує посягання на об'єкт злочину, немає і суб'єктивної сторони як відображення об'єктивних ознак злочину у свідомості суб'єкта і, нарешті, відсутній сам суб'єкт злочину. Тому у диспозиціях кримінально-правових норм фіксується насамперед об'єктивна сторона злочину.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого злочину є діяння у формі дії або бездіяльності. У складі злочину, передбаченого ст.259 КК, воно

проявляється лише у своїй активній формі, тобто як дія. “Діями, – пише Б.М. Теплов, – називаються окремі акти поведінки, які походять з певних мотивів і спрямовані на певну мету” [207, 182]. Злочинна дія із зовнішньої сторони виражається в активній, свідомій, суспільно небезпечній, протиправній поведінці суб’єкта. В.М. Кудрявцев визначає злочинну дію як суспільно небезпечний у цих умовах місця, часу й обстановки протиправний акт зовнішньої поведінки особи, в основі котрого завжди лежить рух тіла [89, 71]. Злочинна дія може виражатись як в окремому (одиночному) русі тіла [200, 149], так і в їх множинності (сукупності) [92, 49]. Злочинною є лише добровільна дія, тобто результат вільного прояву бажання.

Дослідження дії у відриві від внутрішніх, “суб’єктивних” чинників взагалі неможливе, оскільки сам термін “дія” означає певну поведінку людини, зумовлену його свідомістю і волею. При цьому слід виходити з того, що “...не все усвідомлене підпорядковується волі, але все підпорядковане волі, усвідомлене. Отже, усвідомленість і підпорядкованість волі не є самостійними ознаками діяння. Підпорядкованість волі не може бути без усвідомлення, вона вбирає її у себе. Тому усвідомленість слід називати не паралельно з волею, а при характеристиці останньої” [266, 5, 15-16].

Злочинна дія із зовнішньої сторони завжди являє собою негативний суспільно небезпечний вплив суб’єкта на матеріальні і нематеріальні блага, які охороняються кримінальним законом [60, 135]. Цей вплив може виражатись як у фізичних діях (фізичні дії), так і за допомогою слів, жестів (інформаційні дії). Інформаційні дії у соціальній сфері знаходять своє втілення в міжособових відносинах, тобто у взаємодії двох чи більше осіб, між якими є обмін інформацією. Ця взаємодія являє собою інформаційний процес безпосереднього (опосередкованого) цілеспрямованого перенесення певної інформації, де той, хто інформує (погрожує), виконує відносно активну роль; а інформований (той, кому погрожують) – відносно пасивну роль. Будь-який інформаційний вплив передбачає передачу інформації шляхом повідомлення. Предметом інформаційного впливу, в тому числі залякування, є інформація, під

якою розуміють ті відомості погрожувального характеру, які винний бажає довести до свідомості потерпілого з метою викликати у нього побоювання за себе, близьких та інших осіб [192, 11]. Інформаційні дії полягають у такій суспільно небезпечній поведінці, яка спрямована на передачу відповідної інформації іншим особам і висловлюється в словесній (вербальній) формі, а також у формі різноманітних дій, що несуть інформацію: смислових жестах та виразних рухах (міміка і пантоміміка). Таким чином, суб'єкт злочину передає інформацію, яка не відповідає дійсності і містить вигадані відомості про загрозу громадській безпеці, іншим особам, унаслідок чого отримувач інформації сприймає її як достовірну, і тим самим порушується громадська безпека. Отже, за допомогою інформаційних дій відбувається завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці.

Інформація проявляється через повідомлення, яке є формою існування інформації. З філософської точки зору поняття “інформація” та “повідомлення” співвідносяться як ідеальне та матеріальне. Повідомлення завжди матеріальне, воно сприймається людиною усіма п'ятьма її органами почуття або можуть сприйматися та реєструватися приладами. Інформація це щось ідеальне – усе те, що знімає невизначеність [146, 14-15].

Інформація не може розглядатись як причина будь-яких змін у зовнішньому світі, а є компонентом процесу, який активізує породження, сигналом, каталізатором, що ініціює цей процес, тобто носієм причини. Одержання людиною певної інформації значно частіше тільки створює сприятливу обстановку для певної її реакції. Сама інформаційна дія дуже рідко слугує причиною подальших несприятливих змін. Тому у переважній більшості випадків інформація насправді виступає лише фактором, який зумовлює відповідну поведінку людини. Передача інформації, яка викликає зміни в психіці людини, породжує шкідливі зміни зовнішнього світу. Для того, щоб інформація вплинула, вона повинна бути “розкодованою”. Людина повинна не просто побачити чи почути щось, а неодмінно усвідомити зміст того, що вона сприймає органами почуттів. Ніяка інформація, що містить загрозу, не матиме

впливу, якщо вона містить у собі незрозумілі слова або викладена іноземною мовою, яка незрозуміла для людини-приймача інформації.

Важливе значення для характеристики злочинної дії має спосіб вчинення злочину, тобто сукупність (система) прийомів і методів, які використовуються при вчиненні злочину [78, 108]. Сутність способу вчинення злочину полягає в тому, що він являє собою внутрішньо властиву йому операційну, динамічну своєрідність виконання дії [150, 34]. Своєрідність неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці серед інформаційних дій, а не серед будь-яких інших, зумовлюється обманом. Обман, таким чином, є способом вчинення цього злочину. Спосіб іманентної дії, який безпосередньо належить їй, “прихований” у ній, є найважливішою характеристикою дії, що свідчить про якісну її своєрідність. Причому взаємозв’язок способу вчинення злочину і дії може бути настільки тісним, що спосіб іноді по суті збігається з дією. Так, дії при завідомо неправдивих повідомленнях про загрозу громадській безпеці збігається за змістом із способом вчинення злочину – обманом. Проте це зовсім не означає, що дія тотожна способові поглинає його, або, навпаки, спосіб заміняє дію і тим самим виключає його [150, 34].

У кримінальному праві поняття обману неодноразово розглядалося фахівцями. Так, А.В. Кузнєцов характеризує обман як свідоме введення в оману кого-небудь щодо певних обставин, подій, явищ і фактів шляхом перекручування дійсного уявлення про них [90, 71]. Р.А. Сабітов визначає обман як інформаційний, інтелектуальний вплив однієї людини на свідомість і волю іншої, в результаті котрого воля іншої людини фальсифікується. Він завжди розрахований на відповідну поведінку, тобто обманюють головним чином не для того, щоб ввести в оману, скільки для того, щоб схилити особу, яка обманюється, до певної поведінки [188, 8]. З огляду на це Р.А. Сабітов формулює поняття обману як спосіб впливу на людську психіку, який полягає у навмисному введенні в оману іншої особи, чи підтримці вже наявної в неї омани шляхом передачі інформації, яка не відповідає дійсності, або умовчання про різні факти, речі, явища тощо з метою схилити цю особу до певної

поведінки [188, 24-25]. Це визначення обману підтримується багатьма дослідниками [186, 25]. Зміст обману складає неправдива інформація, тобто така, що не відповідає дійсності.

Деякі автори заперечують можливість обману шляхом повідомлення неправдивих відомостей про події та явища, що повинні відбутися в майбутньому, оскільки спотворити, буцімто, можна лише те, що реально існувало або існує [15, 48; 194, 125]. Р.А. Сабітов не погоджується з цією точкою зору, оскільки "...перекручування фактів, подій або явищ (якщо взагалі можна спотворити те, що існує об'єктивно або існувало) – це ще не обман. Обман полягає в перекручуванні уявлення іншої особи про ці факти, події та явища. Вводячи в оману стосовно настання будь-якої події, обіцяючи вчинити в майбутньому певні дії, суб'єкт тим самим вводить в оману потерпілу особу і таким чином посягає на інтереси, які охороняються кримінальним правом" [188, 9]. На нашу думку, з цим висновком слід погодитись, і в подальшому ми будемо виходити саме з такого уявлення про обман.

Способи обману можна поділити на вербальні (словесні) і невербальні. Вербальний обман може бути двох форм: усний і письмовий, і виражається в судженнях про речі, явища, їх властивості тощо. До невербального обману відносять обмірювання, обважування, використання форменого одягу тощо. Такі дії або заміняють слова, або підкріплюють їх [68, 154].

Для завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці характерна вербальна форма обману.

Невід'ємною ознакою кожного злочину є суспільна небезпечність, відсутність якої свідчить про відсутність злочину та виключає кримінальну відповідальність (ч.2 ст.11 КК). Суспільна небезпечність кожного злочину полягає в тому, що винне діяння завдає шкоди чи створює загрозу завдання шкоди об'єктам, що охороняються кримінальним законом. Обставини, що впливають на визнання дій певного роду суспільно небезпечними, дуже різноманітні. Так, В.М. Кудрявцев виділив три основних чинника, що у взаємному сполученні характеризують наявність небезпеки дії та її ступінь:

1) тяжкість можливих наслідків (тяжкість наслідків залежить від важливості об'єкта посягання і розміру заподіяної йому шкоди);

2) можливість настання шкідливих наслідків (небезпека дії полягає в тому, що вона може викликати певні шкідливі наслідки);

3) поширеність дій подібного роду [89, 100-106].

Суспільна небезпека злочину, передбаченого ст.259 КК, полягає в тому, що завідомо неправдиве повідомлення порушує нормальний ритм життя суспільства і держави, вносить елементи дезорганізації у діяльність установ, організацій і підприємств, порушує роботу транспорту, породжує неправдиві чутки, сіє паніку серед населення, завдає значної економічної шкоди державі.

Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці має такі ознаки:

1) містить вигадані відомості про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, стихійне чи інше загальне лихо (землетрус, викид радіоактивних речовин, наявність отруйних речовин у громадських місцях, які ставлять під загрозу життя та здоров'я громадян, епідемія тощо);

2) характеризується правдоподібністю і може сприйматися тими, кому воно адресовано, як реальна загроза безпеці;

3) заявникові заздалегідь відомо про відсутність загрози безпеці в дійсності.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.259 КК, є також засоби вчинення злочину.

Під засобами вчинення злочину слід розуміти ті предмети, за допомогою яких суб'єкт вчинює злочин. Засоби вчинення злочину, які використовуються в процесі здійснення злочинного посягання, посилюють вражаючий ефект злочинної дії, збільшують шкоду, яка заподіюється об'єкту кримінально-правової охорони [150, 70].

Засоби вчинення злочину, як зазначив, М.І. Панов, поділяються на знаряддя злочину та засоби вчинення злочину в вузькому розумінні цього

слова. За допомогою знарядь вчинення злочину здійснюється фізичний (енергетичний) вплив на матеріальні предмети та суб'єкти суспільних відносин. Вони активно впливають на матеріальні об'єкти, що має вираз у порушенні їх фізичної цілісності, руйнуванні, відозміни, створенні тощо. На відміну від знаряддя, засобам вчинення злочину (у вузькому розумінні) не характерні зазначені властивості. Вони здійснюють інформаційний (дезінформаційний) вплив на психіку, інтелектуальну діяльність людини [150, 70-71].

Засоби вчинення не в усіх випадках відображені в кримінальному законі, а можуть впливати з його тлумачення. Це положення характерне і для кримінально-правової норми, передбаченої ст.259 КК, в якій засобом вчинення злочину виступає неправдива інформація, а знаряддя – відсутні.

Аналізуючи неправдиву інформацію як засіб завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, необхідно з'ясувати її взаємозв'язок з категоріями “відомості” та “повідомлення” через філософські категорії “сутність – явище” і “зміст – форма”.

Філософські категорії “сутність – явище” виражають моменти, рівні руху пізнання двох різних, але взаємопов'язаних сторін дійсності. Категорія сутності виражає головне, визначальне в предметі, таке, що зумовлене глибинними, необхідними, внутрішніми зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення. Категорія “явища” відображає зовнішні властивості, процеси, зв'язки предмета, які даються пізнанню безпосередньо у формах живого споглядання. Сутність завжди виступає як внутрішній зміст явищ, прихований від безпосереднього сприйняття, явище – як зовнішнє розкриття сутності, форма її виявлення [244, 679-680].

Зміст і форма – категорії матеріалістичної діалектики, що відображають діалектичну єдність суттєвих сторін явищ дійсності як певних систем у процесі їх функціонування й розвитку, сукупності елементів і процесів, притаманних системі та способу їх організації. Зміст і форма об'єктивно не існують ізольовано, безвідносно до їх взаємозв'язку в певній системі. Елементи і процеси, притаманні системі, є її змістом лише як певним чином організовані,

тобто лише як такі, що існують у певній формі (поза формою ці елементи і процеси не є змістом), а форма є завжди формою певного змісту, його внутрішньою структурою і зовнішнім виразом (відповідно виступаючи як внутрішня і зовнішня форма). У діалектичній єдності змісту і форми визначальним є зміст. Форма не приєднується до змісту якимось зовнішнім чином, а являє собою продукт саморозвитку змісту, його певний аспект. Водночас вона не є і простим наслідком змісту, не пасивна щодо нього. Як організація змісту, форма в певному розумінні створює зміст [244, 211-112].

Інформація не є річчю, яка існує самостійно. Вона є властивістю речей окремого класу, тому завжди пов'язана з якимось речовим носієм. Носієм інформації, котрий може набувати будь-якої форми (вербальна, магнітна, лазерна тощо), є повідомлення про певну інформацію. Слід зазначити, що термін “повідомлення” вживається і в іншому значенні, тобто як процес певної дії. У цьому значенні він розглядався нами, під час характеристики суспільно небезпечного діяння. Таким чином, діалектичний взаємозв'язок між означеними явищами, якщо його досліджувати за допомогою філософських категорій “зміст” і “форма”, має наступний вигляд: неправдиві відомості про загрозу безпеці, як певний зміст, існує у формі інформації про це. У свою чергу, інформація є змістом повідомлення про неї, котре, таким чином, стає формою цієї інформації.

Аналіз співвідношення означених понять через категорії “сутність” і “явище” приводить до висновку, що неправдиві відомості, як певна сутність, проявляють себе через інформацію про них. Інформація, будучи явищем, одночасно є і сутністю іншого явища – повідомлення про цю інформацію. В означених діалектичних “ланцюгах” центральною ланкою виступає інформація. Будучи формою і проявом такої змістовної сутності як неправдиві відомості про щось, інформація водночас є змістом і сутністю повідомлення про неї.

Однією з визнаних міжнародним правом свобод людини і громадянина є свобода пошуку, одержання і поширення інформації, що впливає зі ст.19 Загальної декларації прав людини, яка була ухвалена Генеральною Асамблеєю

Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. Але здійснення прав і свобод, як відомо, не може бути безмежним і тому принципи їх обмеження вказані у п.2 ст.29 зазначеної Декларації: "...При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися тільки таким обмеженням, які встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві" [36].

Поширення неправдивої інформації стає небезпечним для особистості, суспільства і держави тоді, коли містить повідомлення про загрозу життя громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. У деяких випадках така неправда може стати причиною непоправної помилки. Природно, що закон не може залишатись байдужим до такого виду діяння і тому передбачає систему засобів протидії та його попередження, у тому числі й кримінальну відповідальність за вчинення цих дій.

У разі вчинення злочину, передбаченого ст.259 КК, інформація, яка надається, повинна бути неправдивою. Неправду як особливу психологічну реалію С.І. Симоненко розглядає у двох аспектах: як результат і як процес. Результатом у цьому випадку є сприйняття людиною, яка говорить неправду, невідповідної дійсності інформації. Процес же полягає в тій динаміці душевного стану, що відбувається в зазначеної особи [193, 11].

Більшість наукових робіт, безпосередньо присвячених темі неправдивої інформації, розглядають цю проблему з двох основних позицій: моралі і психології [25; 45; 107; 115]. У цілому відповідну наукову літературу можна було б проаналізувати, ґрунтуючись на тому, до якої з вищезгаданих позицій ближче та або інша робота. Вчені по-різному визначають поняття неправди. Відповідно до цих визначень, вони намагаються виділити й описати різні види неправди, їх основні ознаки, розглянути їх розвиток в онтогенезі, визначити основні чинники, що впливають на формування ставлення людини до неправди, розкрити їх механізми тощо.

К. Мелітан розглядає неправду як ознаку аморальності, оскільки діти та дорослі починають брехати тоді, коли в їх вчинках з'являється “щось негарне”, що необхідно приховувати від інших [115, 12]. У суспільстві людині доводиться приховувати своє істинне “Я”, що неминуче призводить її до неправди. Людина говорить неправду, щоб дотримуватись елементарних правил ввічливості, або, звикнувши, використовує неправду завжди, коли це для неї вигідно. Автор поділяє неправду на повну (повну вигадку) і неповну (перекручення істини). Повна вигадка трапляється досить рідко, оскільки будь-який випадок може видати брехуна. Неповна неправда містить у собі три основних засоби: 1) опущення; 2) перебільшення (з метою зробити ефект); 3) прикрашення (деякі факти відкидаються, а деякі додаються). Основною причиною, спонукальною силою неправди є окремі пристрасті людини, серед яких К. Мелітан виділяє ненависть, кохання, марнославство і малодушність, але дві останні, на його думку, є найбільш сильними. Якщо К. Мелітан неправду розглядає з позиції моральних норм, то на протилежному полюсі шкали підходів до цієї проблеми “мораль – психологія” знаходиться психологічна теорія О. Ліпманна та Л. Адама про неправду як про вольове діяння, спрямоване на результат [107]. Для будь-якого вольового діяння характерна наявність визначених внутрішніх або зовнішніх гальмуючих моментів. У випадку неправди гальмом є одночасна наявність у брехуна, поряд з комплексом неправильних уявлень, комплексу правдивих, істинних уявлень. У боротьбі комплексів неправильних і правдивих уявлень неправильні перемагають за рахунок мети і наміру, і тоді людина бреше, або правдиві – за рахунок моральних уявлень про наслідки, і тоді людина говорить правду.

В. Штерн розглядає неправду як свідоме невірне свідчення, яке слугує для того, щоб шляхом обману інших досягти певних цілей [104]. При цьому існують інші види невірних свідчень, що не є власне неправдою, і на відміну від яких неправді властиві три ознаки: 1) свідомість неправдивості; 2) намір обдурити; 3) доцільність (спрямованість на одержання якоїсь вигоди або відхилення невигоди).

Близьким до вказаного є розуміння неправди Ж. Дюпра, котрий дає таке її визначення: “Неправда – це психосоціологічний словесний акт, або акт навіювання, за допомогою якого намагаються, більш-менш умисно, посіяти у розумі інших якість позитивне або негативне вірування, яке сама особа, котра вселяє, вважає противною істині” [25, 10]. Введення в оману іншої людини, навіювання їй неправильних “вірувань” може бути свідомим (продуманим, навмисним) і несвідомим.

Ж. Дюпра розглядає дві основні форми неправди, або два засоби навіювання неправди: позитивне навіювання (вигадки, удаваність, додавання, перекручування і перебільшення) та негативне навіювання (містить у собі повну скритність, заперечування фактів, приховування свідчень, замовчення, приховування та перекручування істини).

У словнику української мови подане таке тлумачення неправди: 1) те, що суперечить правді, істині; брехня; протилежне правди; 2) несправедливі, нечесні, шахрайські вчинки; обман [198; 365].

Із вищевикладеного видно, що при визначенні поняття “неправда” автори використовують поняття правди й істини. Розглядаючи істину як категорію гносеологічну, а правду – як онтологічну, де істина характеризує зміст знання, а правда відображає ставлення людини до істинного знання, перше поняття слід застосовувати, коли йде мова про об’єктивну реальність, а другу – коли йдеться про психологічну реальність кожної людини [45]. Таким чином, істина має властивість узагальнення і є однаковою для всіх людей, які мають достовірне знання, а правда – це суб’єктивна реалія, що характеризується усвідомленням достовірності будь-якого знання.

Неправда моральна лише в тих випадках, коли вона була єдиною можливістю здійснити дійсно добру справу чи припинити зло, запобігти лиху, нещастю [186, 12].

Повертаючись до визначення феномену неправди, звернемо увагу на класифікації її видів і засобів. Сучасний американський дослідник П. Екман виділяє два основних засоби неправди: замовчування (conceal) – приховування

певної інформації, не говорячи власне неправду; фальсифікація (falsify) – подання неправдивої інформації так, начебто вона правдива [193, 16]. Погоджуючись з таким висновком, слід зауважити, що для злочину, передбаченого ст.259 КК, характерним є другий засіб. Найбільш стисле визначення поняття неправди подає В.В. Знаков, “неправда – це навмисна передача інформації, яка не відповідає дійсності. Неправда зумовлена присутністю в свідомості людини двох комплексів уявлень – правдивого і власного неправдивого, що борються між собою” [45].

Прикметник “неправдивий” (“неправдиве”, “неправдива”) є багатозначним. Наприклад, С.І. Ожегов подає таке його тлумачення: “Неправдивий – 1) має на увазі неправду, помилкове, неправильне; 2) мнине, таке, що навмисно видається за істинне” [144, 265-266]. В.І. Даль для слова “неправдиве” підібрав такі синоніми, як “неістинний, неправдивий, несправедливий, противний істині або істинному” [21, 241]. У словнику української мови “неправдивий” означає: 1) який діє всупереч правді, істині, який не любить правди; брехливий; 2) який суперечить справедливості, не відповідає їй; несправедливий [198, 365]. Отже, цим прикметником так само можуть бути позначені як інформація, об’єктивно не дійсна, так і відомості, в яких істина перекручена свідомо.

Термін “неправдивий” (неправдиве, помилкове) означає об’єктивну невідповідність дійсності. “Істині, – писав І.Я. Фойницький, – протиставляється неправдивість (falsitas) пропозиції, а прийняття істинної пропозиції за неправдиве і навпаки є оманю (error)” [246, 164]. І тому не випадково законодавець говорить про завідомо неправдиве, а не просто про помилкове повідомлення. Вживання аналізованого терміна в іншому значенні робило б зайву вказівку на завідомість.

У зв’язку з цим звернемо увагу на зміст терміна “завідомість”. Вказівка на завідомість означає, що особа безперечно знає ту обставину, на яку цей термін вказує. Отже, граматичне значення слова “завідомість” збігається зі значенням термінів “усвідомлювати, знати”, але в кримінальному законі

вказівка на “завідомість” підкреслює, що особа повинна усвідомлювати ту або іншу обставину до вчинення або в момент вчинення злочину, а не після нього. Термін “завідомість” у законі належить, на нашу думку, до таких ознак суспільно небезпечного діяння, що утворюють його основу, кістяк, визначають сутність дії або бездіяльності. У складі злочину, передбаченого ст.259 КК, такою ознакою є неправдивість відомостей, що повинна усвідомлюватись суб’єктом достеменно, без усяких сумнівів до або в момент повідомлення неправдивої інформації. І тому завідомість означає точне, явне усвідомлення неправдивої інформації. Більш детально зміст завідомості розглядається у другому розділі.

Завідомо неправдиве повідомлення може бути відкритим або таємним (анонімним), що частіше трапляється у повсякденному житті.

Анонімним визнається таке повідомлення, під час якого виконавець приховує своє ім’я. Воно може здійснюватись у формі листа без підпису чи за підписом іншої особи, яка насправді існує, але не причетна до цього листа, телефонного дзвінка тощо [261, 114].

Повідомлення про загрозу громадській безпеці здійснюються усно, письмово, через засоби масової інформації, з використанням телефону, радіо чи інших технічних засобів. Одним із найпоширеніших видів повідомлень є повідомлення з використанням телефону. У засобах масової інформації це явище називають “телефонним тероризмом”. Застосування цього виду передачі інформації дає можливість злочинцеві тривалий час не бути встановленим і притягнутим до кримінальної відповідальності, що створює значну суспільну небезпеку.

Адресатом неправдивого повідомлення можуть виступати органи державної влади та управління, правоохоронні органи, службові особи установ, організацій і підприємств, а також фізичні і юридичні особи, котрі зобов’язані або змушені на цю інформацію реагувати. Якщо повідомлення, що надійшло, стосується інтересів приватних осіб, то і вони можуть виступати адресатом

завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (мешканці будинку, пасажери літака тощо).

У теорії кримінального права всі злочини за своєю об'єктивною стороною поділяються на дві групи: 1) злочини з матеріальним складом, для об'єктивної сторони яких закон (диспозиція статті КК) вимагає встановлення не тільки діяння (дії або бездіяльності), а й настання суспільно небезпечних наслідків; 2) злочини з формальним складом, для наявності об'єктивної сторони яких закон вимагає встановлення лише діяння (дії або бездіяльності). У злочинах з формальним складом наслідки виводяться за межі складу злочину, коли вони за своїм характером важко піддаються обліку. Законодавець не вимагає спеціального доведення настання наслідків, і тоді, коли вони нерозривно пов'язані з дією і слідує за нею “за природою речей” [137, 31]. У зазначених злочинах наслідок настає одночасно з вчиненою дією. Не пов'язується кримінальна відповідальність з настанням наслідків і у випадках, коли закон переслідує саму можливість заподіяння шкоди об'єктові. Така конструкція складу злочину в зазначених випадках забезпечує найкращі умови для охорони об'єкта [122, 34-35]. За особливостями конструкції виділяють ще злочини з усіченим складом – це такі, в яких момент закінчення злочину переноситься на стадію замаху [78, 87].

Склад злочину, передбаченого ч.1 ст.259 КК, належить до формальних. Законодавець штучно “урізав” склад злочину і зробив його формальним, щоб посилити дію закону. Злочин вважається закінченим з моменту доведення завідомо неправдивого повідомлення про вказану загрозу до відома адресата. При цьому “доведення” слід розглядати не як процес дії, а як її результат. Тому з моменту усвідомлення адресатом характеру загроз, що містяться у цьому повідомленні, свідчить про закінчення вчинення злочину. Отримане, але не усвідомлене щодо його характеру повідомлення утворює склад замаху на вчинення цього злочину. Замах на злочин – це невдала спроба посягання на об'єкт, коли діяння винного не спричинило шкоди об'єктові. Згідно зі ст.15 чинного КК, замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння

(дії чи бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Отже, дії особи, припиненні на стадії відправки повідомлення, також утворюють замах на зазначений вид злочину.

Якщо особа умисно створює умови для вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, то дії винного слід кваліфікувати як готування до злочину. Готування до злочину необхідно відмежовувати від прояву умислу, який слід розглядати як прояв особою тим чи іншим способом (усно, письмово, іншим шляхом) наміру вчинити певний злочин. Відповідно до ч.1 ст.11 КК України, злочином визнається суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Воно посягає на об'єкт, який перебуває під охороною закону. Тому і початкова стадія вчинення злочину може бути проявлена лише в суспільно небезпечній дії чи бездіяльності. При виявленні умислу відсутні самі дія чи бездіяльність, тому виявлення умислу не розглядається як стадія вчинення злочину і не тягне за собою кримінальної відповідальності [131, 159]. Отже, виникнення лише наміру вчинити завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці не утворює складу злочину, передбаченого ст.259 КК.

Аналіз правових джерел дореволюційного періоду, а також за часів існування СРСР свідчить, що кримінальне законодавство не мало чітко визначеного складу завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, але вже в ті часи починали формулюватись окремі види правопорушень, пов'язаних з поширенням неправдивої інформації, що посягали на громадську безпеку. Так, п.2 ст.263 “Уголовного уложения” 1903 року передбачав відповідальність за поширення “заведомо ложного, могущего возбудить общественную тревогу слуха о правительственном распоряжении, общественном бедствии или ином событии” [33, 146], а ч.3 ст.134 цього документа передбачала відповідальність за поширення “заведомо ложных слухов о правлении императора, которые вызвали угрожающее общественной

безопасности волнения народа или волнение среди войска” [218, 63-64]. “Уголовное уложение Великого Княжества Финляндского” від 19 грудня 1889 року в параграфі 7 глави 42 “О преступлениях против постановлений касательно государственной безопасности или общественного благочиния” передбачало кримінальну відповідальність “за нарушение спокойствия сигналом о пожаре или другой заведомо не существующей опасности” [222, 91].

У КК УРСР 1922 року передбачалася відповідальність за поширення з контрреволюційною метою неправдивих чуток або неперевіраних відомостей, які могли посіяти паніку серед населення, викликати недовіру до влади або дискредитувати її [217, 32]. Це діяння належало до державних злочинів.

У роки Великої Вітчизняної війни діяв Указ Президії Верховного Суду СРСР від 16 березня 1941 року “Об ответственности за распространение ложных слухов, возбуждающих тревогу среди населения” [46, 10-13; 100, 39]. Суб’єктивна сторона цього злочину характеризувалася необережною формою вини, що і було відмежувальною ознакою від суміжних злочинів, таких як контрреволюційна агітація, державна зрада.

Кримінальне законодавство соціалістичних країнах також передбачало відповідальність за поширення неправдивих чуток, які могли порушити загальний спокій [225, Ст. 218].

Таким чином, загального, “комплексного” складу завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці у вітчизняному кримінальному законодавстві минулих років не існувало. Передбачалася кримінальна відповідальність лише за поширення чуток та відомостей, які могли порушити громадський порядок [50, 92-93].

Тільки у 1993 році КК України 1960 року було доповнено ст.206² “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об’єктів власності”, яка складалася з двох частин. Перша частина передбачала кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве письмове чи усне повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення або

пошкодження об'єктів приватної, колективної чи державної власності шляхом вибуху, підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, а друга частина визначала кваліфікуючі ознаки цього злочину, тобто: дії, якими завдано значної шкоди законним правам та інтересам громадян, їх об'єднанням чи державі; дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб. Слід зазначити, що вказаний злочин вважався посяганням не на громадську безпеку, а на громадський порядок [79, 738]. До прийняття цієї статті подібні дії розцінювались як хуліганство, що не розкривало у повному обсязі суті зазначеного злочину.

У кримінальних законодавствах багатьох країн Європи встановлена відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про небезпеку, але склади цих злочинів у кожній із них відображені по-різному. Наприклад, за ст.322-14 КК Франції настає відповідальність за повідомлення або поширення неправдивої інформації з метою змусити повірити, що знищення, ушкодження або псування, що становлять небезпеку для людей, будуть зроблені найближчим часом або були зроблені. Кваліфікованими випадками визнається поширення неправдивої інформації з метою змусити повірити в стихійне лихо і спровокувати непотрібне втручання рятувальників [142, 136-137].

КК Іспанії (ст.561 розділу XXII) передбачає відповідальність того, “... хто з умислом вчинить посягання на громадський спокій, дасть неправдиве повідомлення про існування вибухових та інших пристроїв, що можуть спричинити такий же ефект ...” [228, 170].

За ст.15 глави 16 КК Швеції настає відповідальність особи, “... яка шляхом поширення неправдивого твердження про те, що існує небезпека для життя або здоров'я однієї або більше осіб, або небезпека значного знищення майна, викликає непотрібні заходи безпеки”. Діяння є кримінально караним й у тому випадку, коли особа, яка неналежним використанням сигналізації, сигналу тривоги або іншого подібного пристрою, викликає непотрібне прибуття поліції, служби порятунку, пожежної бригади, швидкої медичної служби, військової,

морської служби порятунку або іншої служби громадської безпеки (ч.3 ст.15 КК) [239, 139-140].

Параграфом 276 розділу XX КК Австрії передбачена відповідальність за поширення неправдивих чуток, здатних викликати у населення занепокоєння [223, 114].

КК Данії містить такий склад злочину, як виклик поліції, пожежної бригади, швидкої допомоги, морської та повітряної служби порятунку або цивільної оборони шляхом необґрунтованих тривог, зловживаючи сигналами тривоги, або шляхом подібних схожих дій (параграф 135 глави 15) [227, 94].

У Швейцарії передбачена кримінальна відповідальність за залякування населення, використовуючи погрозу або перекручуючи факти про наявну нібито небезпеку для життя, здоров'я або власність (ст.258 розділу XII КК) [238, 86].

КК Голландії передбачає відповідальність за умисне порушення громадського порядку неправдивими криками тривоги або неправдивими сигналами (частина 1) та умисне, без необхідності, використання номером невідкладної допомоги для послуг суспільства (ч.2 ст.142 розділу V) [226, 130].

Як видно із викладеного, особливістю кримінального законодавства західноєвропейських країн є те, що склади цих злочинів містять не тільки такі суспільно небезпечні дії, як поширення неправдивої інформації про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, але й завідомо неправдивий виклик рятувальних та інших спеціальних служб громадської безпеки, за котрий в Україні встановлено адміністративну відповідальність (ст.183 Кодексу про адміністративні правопорушення (далі — КпАП)).

17 лютого 1996 року Міжпарламентською Асамблеєю країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав на підставі постанови Міжпарламентської Асамблеї від 28 жовтня 1994 року “Про правове забезпечення інтеграційного розвитку Співдружності Незалежних Держав”, а також постанови Ради Міжпарламентської Асамблеї від 14 лютого 1995 року №4 “Про програмний комітет і робочі групи зі створення модельних кримінальних і кримінально-

процесуальних кодексів для держав-учасниць СНД” був ухвалений проект Модельного Кримінального кодексу. У главі 23 “Злочини проти громадської безпеки” розділу 8 “Злочини проти громадської безпеки і здоров’я населення” цього проекту запропонований такий варіант визначення розглядуваного злочину:

“Стаття 182. Завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму.

Завідомо неправдиве повідомлення про готування вибуху, підпалу та інших дій, що створюють небезпеку загибелі людей, заподіяння значного майнового збитку або настання інших суспільно небезпечних наслідків ...” [124, 91-150].

Таким же шляхом пішли законодавці Російської Федерації [57, Ст.207], Казахстану [233, Ст.242], Киргизстану [229, Ст.228], Азербайджану [224, Ст.216]. У КК Республіки Білорусь цей злочин відображений у ст.340: “Завідомо неправдиве повідомлення про небезпеку”, згідно з якою злочином є завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які створюють небезпеку для життя і здоров’я людей, або заподіяння шкоди в значному розмірі, або настання інших тяжких наслідків [232, Ст.340]. В інших державах СНД та зарубіжних країнах відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці чинними кримінальними законодавствами не передбачена [4; 230; 237; 234; 235; 240].

“Ув’язування” законодавцями ряду країн повідомлення неправдивої інформації про небезпеку з тероризмом викликає критичні зауваження з боку дослідників цієї проблеми. Так, В.П. Ємельянов відзначив серйозне протиріччя між назвою ст.207 КК РФ і ознаками цього складу, сформульованими в її тексті, оскільки відповідальність встановлюється лише за завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму, тобто за діяння, що підпадають під ознаки ст.205 КК РФ (“Тероризм”), а в диспозиції ст.207 КК РФ мається на увазі зовсім інше, оскільки тут мова йде про завідомо неправдиве повідомлення про готування вибуху, підпалу або інших дій, що створюють небезпеку загибелі людей, заподіяння значного майнового збитку або настання інших суспільно

небезпечних наслідків і ніяких обмовок щодо того, що маються на увазі лише діяння терористичного характеру, не робиться. Дослідник пропонує усунути протиріччя між найменуванням і змістом ст.207 КК РФ, а саме в тексті статті зробити обмовку про те, що тут мається на увазі завідомо неправдиве повідомлення про діяння, що підпадають під ознаки складу тероризму (ст.205 КК РФ), та пропонує привести назву статті у відповідність до ознак складу злочину шляхом вилучення з назви терміна “тероризм” і викласти в такій редакції: “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян і об’єктів власності” [27, 50]. Проте цей варіант не бездоганний, оскільки він лишає за межами кримінально-правового поля завідомо неправдиве повідомлення про інші не менш небезпечні діяння, ніж тероризм, а також тому, що в основу визначення ставиться поняття тероризму, яке є неоднозначним і таким, що важко визначити.

У 2001 році, при прийнятті Кримінального кодексу України, законодавець України лише редакційно змінив диспозицію відповідної кримінально-правової норми, від чого зміст самого складу злочину змін не зазнав. Тому, з вищенаведених міркувань, необхідно змінити лише редакцію назви ст.259 КК України, виклавши її у такому вигляді: “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці”.

При підготовці нового Кримінального кодексу України авторським колективом іншого офіційного проекту назву цього злочину було сформульовано так: “Завідомо неправдивий донос чи повідомлення” у такій редакції: “Завідомо неправдиве повідомлення суду, прокуророві, слідчому або органів дізнання чи у засобах масової інформації про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об’єктів власності шляхом вибуху, підпалу або іншим загальнонебезпечним способом” [177]. На нашу думку, запропоноване рішення було невдалим, оскільки об’єктом завідомо неправдивого доносу є правосуддя, а об’єктом завідомо неправдивого повідомлення, як зазначалось, є громадська безпека. Також слід зауважити, що адресатом неправдивого повідомлення пропонувалися правоохоронні органи,

але, як свідчить практика, анонімні дзвінки надходять до представників інших державних установ і навіть до приватних осіб, що не міняє сутності злочину.

Для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, необхідно його відмежовувати від суміжних злочинів і за об'єктивною стороною. Так, ст.258 чинного КК передбачає відповідальність за вчинення терористичного акту. Об'єктивна сторона цього злочину може проявлятися у таких формах: 1) застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків; 2) погроза вчинення зазначених дій; 3) створення терористичної групи чи терористичної організації; 4) керівництва такою групою чи організацією; 5) участь у ній; 6) матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації. Отже, спільними ознаками терористичного акту і завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є: відкритість, демонстративність, іноді ультимативність дій і вимог [143, 15-16]; заподіяння фізичної шкоди (позбавлення життя інших людей, заподіяння шкоди їх здоров'ю) або застосування психічного насильства відносно невизначеного кола осіб, у тому числі випадкових, "невинних" жертв; заподіяння матеріальної шкоди об'єктам не як самоціль (щоб вивести їх із ладу, як при диверсії), а як спосіб впливу на людей (населення) або на владу (державу) в тих же цілях [143, 15-16]; цим злочинам властива загроза громадської безпеки, а також міжнародний характер.

Тому слід відрізняти ці злочини за об'єктивною стороною за такими ознаками: погрозу вчинення терористичного акту висловлюють самі терористи; при завідомо неправдивому повідомленні інформація може надходити і від інших осіб, яким стало відомо про нібито підготовлений злочин; неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності цілком виключає приведення до дії погрози терористичного акту. Як зазначив В.П. Ємельянов, коли ж погроза виявилася не реальною та ні

в чому, окрім висловлення наміру, не виражалася, хоча і була спрямована на залякування населення і супроводжувалась якимись вимогами, не може розцінюватись як акт тероризму. У цьому випадку дії винних осіб повинні кваліфікуватись як завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, оскільки вони не можуть нанести тих наслідків, які виникають у результаті вчинення актів тероризму [31, 245].

Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці відрізняється за об'єктивною стороною і від хуліганства (ст.296 КК). Хуліганством вважаються навмисні дії, що грубо порушують громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. У практиці траплялися випадки, коли дії, пов'язані із завідомо неправдивим повідомленням, кваліфікувалися за ознаками особливої зухвалості. Згідно з п.8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 року №3 “Про судову практику в справах про хуліганство”, злісним хуліганством за ознакою особливої зухвалості визначалося таке злочинне порушення громадського порядку, яке виражало явну неповагу до суспільства, супроводжувалось, наприклад, насильством із заподіянням тілесних ушкоджень або знуцанням над особою, яке тривалий час і вперто не припинялось, або було пов'язане зі знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи громадського транспорту тощо [176].

Різняться вони за характером дій. Хуліганство може виявлятися в нанесенні побоїв, легких тілесних ушкоджень без розладу здоров'я, погрози вбивством, пошкодженні або знищенні майна, вчиненні бешкету, спричиненні тривалого неспокою телефонними дзвінками з вживанням брутальних слів тощо. Однак такі дії можуть кваліфікуватись як хуліганство лише в тих випадках, коли вони одночасно були поєднані з грубим порушенням громадського порядку і виражали явну неповагу до суспільства [133, 7]. Завідомо неправдиве повідомлення містить лише загрозу заподіяння їм шкоди,

та й то неправдиву. І тому в п.16 наведеної постанови зазначено, що суди повинні відмежовувати хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу винного, мотивів, цілей і обставин скоєних ним дій [176].

Злочин, передбачений ст.259 КК, слід відмежовувати і від погрози вбивством (ст.129 КК). Погроза має реальний характер, хоча частіше за все винний не має наміру привести її у виконання. Як зазначив І.В. Самощенко, кримінально карана погроза повинна: 1) досягти необхідного ступеня інтенсивності впливу. Інтенсивність погрози – це кількісний її показник, від якого залежить розмір шкоди, що завдається потерпілому, а з ним і ступінь суспільної небезпеки погрози; 2) бути дійсною, тобто вона повинна існувати як конкретний акт поведінки людини в об'єктивному світі, а не в уяві того, кому погрожують. Водночас дійсність виступає як протилежність погрози уявній, яка фактично не існує; 3) бути реальною – наявність реальних підстав побоюватися виконання погрози [192, 13-14].

Особливостями складу злочину, передбаченого ст.129 КК, є: а) специфічний зміст дії – виражена будь-яким способом (усно, письмово, жестом, демонстрацією зброї тощо) погроза позбавити життя одного чи кількох людей; б) момент закінчення злочину – сприйняття погрози потерпілим чи іншою особою реально; в) наявність, крім погрози, “особливих” обставин, що перебувають із погрозою у певному зв'язку, реальних підстав побоюватися виконання цієї погрози; г) відсутність у діях винного ознак готування до умисного вбивства, яке він погрожує вчинити; д) відсутність у діях винного складу іншого злочину, елементом (ознакою) якого є погроза вчинити вбивство. На відміну від погрози вбивством завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці цілком виключає приведення погрози у виконання. Відрізняються вказані злочини також тим, що завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці вчинюється як відкрито, так і таємно. Погроза вбивством – відкритий злочин. Перший злочин спрямовано на

невизначену кількість людей, другий – на конкретну людину або кількох людей.

Слід також розмежовувати завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці від погрози знищення майна (ст.195 КК). Характерними ознаками цього злочину є: а) предмет посягання, яким може бути чужий певний майновий об'єкт (житло, будівля, приміщення, споруда та інше майно) незалежно від форм власності; б) наявність погрози; в) дійсність (реальність) погрози, що створила небезпеку цілісності об'єкта (об'єктів) власності та спокою невизначеної кількості людей [133, 45]. Отже, головною ознакою відмінності цих злочинів є сприйняття цих погроз потерпілими. При погрозі знищення майна існують реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози знищити чуже майно загальнонебезпечним способом (підпалом, вибухом, хімічною рідиною чи шляхом їх поєднання тощо). Наявність погрози означає волевиявлення безперечної готовності злочинця знищити чуже майно.

Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці має чимало спільних ознак з таким складом злочину, як завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбаченого ст.383 КК. Для зазначених злочинів притаманне те, що з об'єктивної сторони вони виражаються в неправдивому повідомленні про суспільно небезпечне діяння. Адресатом цих злочинів можуть виступати службові особи прокуратури, слідства, органу дізнання та суду, а при завідомо неправдивому повідомленні також можуть виступати органи влади й управління, службові особи підприємств, установ та організацій, а також фізичні та юридичні особи, які зобов'язані або змушені на неї реагувати. Вказані злочини можуть бути вчинені усно, письмово, по телефону або іншим способом.

Зазначені злочини необхідно відмежовувати за такими ознаками об'єктивної сторони. При вчиненні злочину, передбаченого ст.383 КК, надається повідомлення про вчинений злочин, що не відповідає дійсності. Він містить цілком або частково неправдиві відомості стосовно готування до злочину, замаху на злочин або закінченого злочину з вказівкою на конкретну

особу, котра нібито його скоїла, або без такої вказівки, або справжні відомості щодо злочину з вказівкою на особу, яка фактично його не скоювала. При завідомо неправдивому повідомленні про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності інформація надається про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками. Тобто повідомлення повинно бути про дію, яка може порушити стан громадського спокою. Якщо поряд із завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці має місце завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, то треба кваліфікувати вказані злочини за сукупністю ст.ст.259 та 383 КК.

Відрізняється завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці і від групового порушення громадського порядку (ст.293 КК). Об'єктивна сторона злочину включає в себе організацію та участь у групових діях, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації. Різниця між зазначеними злочинами полягає в тому, що завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці вчинюється інформаційним способом, а групове порушення громадського порядку – як інформаційним, так і фізичним. Інформаційні дії виражаються у закликах громадян не виконувати розпорядження органів державної влади тощо.

Слід відмежовувати завідомо неправдиве повідомлення від вимагання (ст.189 КК). Вимагання розглядають як вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження або знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Отже, з об'єктивної сторони вимагання характеризується двома взаємопов'язаними діями: 1) вимогою про передачу чужого майна, права на майно або вимогою вчинити дії майнового характеру; 2) погрозою

заподіяння потерпілому певної шкоди – застосувати до нього чи його близьких родичів насильство, знищити їх майно або розголосити небажані відомості. Тому слід відмежовувати завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці від такої обов'язкової ознаки вимагання, як погроза заподіяння потерпілому певної шкоди. Як уже зазначалось при розгляді питання про відмежування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці від погрози вбивством та погрози знищення майна, що головною ознакою відмінності є сприйняття цих погроз потерпілими. Погроза заподіяння насильства або пошкодження чи знищення майна повинна бути дійсною і реальною, що не притаманно завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці. При вимаганні погроза спрямована на конкретну людину або близьких його родичів, а при завідомо неправдивому повідомленні про загрозу громадській безпеці – на невизначену кількість людей.

Також слід відмежовувати завідомо неправдиве повідомлення від такого адміністративного правопорушення, як завідомо неправдивий виклик спеціальних служб: пожежної охорони, міліції, швидкої медичної допомоги або аварійних служб (стаття 183 Кодексу про адміністративні правопорушення України (далі – КпАП)). Практика свідчить, що працівники органів внутрішніх справ при визначенні відповідальності особи за ст.259 КК замість притягнення її до кримінальної відповідальності, притягають до адміністративної. Як зазначив Д.М. Бахрах, “розмежування злочинів та проступків має велике значення. Класифікація правопорушень на злочини та проступки вирішує тисячі людських доль та визначає моральну фізіологію суспільства” [8, 45].

Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці відрізняється від вказаного адміністративного правопорушення, на що ми вже звертали увагу на сторінках фахових видань [49, 204-205], за такими ознаками: при вчиненні злочину порушується нормальна діяльність як юридичних, так і фізичних осіб, а при вчиненні правопорушення – тільки юридичних осіб; об'єктивна сторона правопорушення полягає в тому, що правопорушник

викликає представників спеціальних служб, нібито для надання допомоги, знаючи наперед про те, що в цьому немає ніякої необхідності. Правопорушник ставить перед собою мету зриву нормальної роботи необхідних для суспільства спеціальних служб. Об'єктивна сторона злочину виявляється в дії – неправдивому повідомленні про вигадані події або обставини, яке містить у собі загрозу для невизначеної кількості людей або для їх об'єднань чи державі. Головна відмінність правопорушення від злочину полягає в ступені суспільної небезпечності. Так, Н.Ф. Кузнецова пише: “Суттєва відмінність між злочинами та іншими правопорушеннями полягає в характері й ступені суспільної небезпечності. За характером, що визначається більш за все об'єктами посягань, і ступенем суспільної небезпечності злочини завжди більш небезпечні, ніж незлочинні правопорушення” [92, 121]. Адресатом правопорушення є тільки зазначені в диспозиції адміністративно-правової норми спеціальні служби: пожежна охорона, міліція, швидка медична допомога або аварійна служба, адресатом же одержання неправдивої інформації при вчиненні злочину, передбаченого ст.259 КК, є й інші представники державних органів, державних або колективних підприємств, установ, а також фізичні особи.

Отже, з огляду на вищевикладене необхідно відзначити, що для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, необхідно його відмежовувати за об'єктивною стороною від таких складів злочину, як терористичний акт, хуліганство, погроза вбивством та знищення майна, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, вимагання, а також від адміністративного проступку – завідомо неправдивого виклику спеціальних служб.

1.3. Об'єктивні кваліфікуючі ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

Кваліфікуючими ознаками завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є спричинення тяжких наслідків та повторність. Обставини, відображені у ч.2 ст.259 КК, обтяжують відповідальність за вказані дії і караються позбавленням волі на строк від двох до семи років [162].

Вказівки у ч.2 ст.259 КК на настання тяжких наслідків перетворюють розглядуваний склад злочину у матеріальний. При цьому підкреслюється безпосередній зв'язок між ступенем суспільної небезпечності вчиненого злочину і тяжкістю наслідків, які при цьому спричинені. Тяжкість наслідків залежить від цінності об'єкта посягання, а також від характеру і розміру заподіяної злочинном шкоди.

Обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч.2 ст.259 КК, є настання суспільно небезпечних наслідків, тому він вважається закінченим з моменту настання цих наслідків. Суспільно небезпечними наслідками діяння (злочинним результатом) у кримінальному праві прийнято вважати передбачені кримінальним законом шкідливі зміни в об'єкті кримінально-правової охорони (матеріальна або інша шкода), що виникають як результат дії або бездіяльності особи і належать до об'єктивних ознак складу злочину [77, 135-138; 78, 114-118].

Злочинні наслідки різноманітні за своїм характером. Найбільш поширеним їх видом є заподіяння матеріальних збитків громадянам, громадським організаціям, державі [89, 131]. За своєю фізичною природою матеріальні наслідки завжди пов'язані з руйнацією або пошкодженням предметів зовнішнього світу. Проте наслідки, які наступили в результаті вчинення злочину, не зводяться тільки до матеріальної шкоди [89, 132]. Як зазначив А.М. Трайнін: "Наслідками повинні бути визнані не тільки зміни, що відбуваються в сфері зовнішньої фізичної природи, але й факти, що відносяться до сфери політичної, психічної, моральної. Наслідками можуть однаковою

мірою бути, з одного боку, зруйнований завод, будинок або смерть жертви, а з іншого – ослаблення престижу влади або приниження людської гідності” [212, 143]. Нематеріальні наслідки можуть бути двох видів: шкода, яка заподіюється інтересам особистості (наприклад, приниження честі і гідності людини, порушення її політичних, трудових та інших немайнових прав, особистої свободи та інших інтересів громадян, що охороняються законом); нематеріальні наслідки у сфері діяльності державного апарату або громадських організацій [121, 45].

І. Реннеберг відзначає, що шкода, яка завдається людині, включає позбавлення життя, тілесні ушкодження, заподіяння шкоди моральної недоторканності та розвитку, перешкоджання волі приймати рішення і чинити дії, а також інший вплив на особистість, що негативно впливає на формування волі [184, 36].

Як уже було зазначено, суспільно небезпечними наслідками злочину, передбаченого ч.2 ст.259 КК, є тяжкі наслідки, які виникли в результаті завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. В юридичній літературі за радянських часів робилися спроби дати в загальній формі визначення тяжких наслідків [91, 106]. Ми згодні з точкою зору А.С.Міхліна, який висловився, що вирішити це питання неможливо. Ступінь тяжкості наслідків є питанням факту і повинен визначатися стосовно конкретних фактів [121, 47].

У науково–практичному коментарі до КК України 1960 року тяжкими наслідками визначались:

- а) смерть однієї чи кількох осіб;
- б) спричинення хоча б одній особі тяжкого тілесного ушкодження або двом чи більше особам середньої тяжкості тілесного ушкодження, а також заподіяння іншої тяжкої шкоди здоров’ю людей (тяжких захворювань, хронічної душевної хвороби тощо);
- в) порушення основних конституційних прав значної кількості громадян;
- г) заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах;

д) дезорганізація роботи підприємств, установ, організацій в значних масштабах [130, 162].

В одному з науково-практичних коментарів до чинного КК України визначається, що до тяжких наслідків належать заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одному потерпілому або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, загибель людей. Тяжкі наслідки також визначаються з урахуванням вартості майна, затрат на відвернення загрози чи ліквідацію збитків, кількості осіб, які потерпіли внаслідок вчинення злочину, характеру і розміру заподіяної їм матеріальної, моральної та іншої шкоди тощо [135, 683].

Тяжкі наслідки – це оцінне поняття, яке не має чітких меж тлумачення. У ряді диспозицій статей Особливої частини КК застосовуються такі поняття як “тяжкі наслідки” або “інші тяжкі наслідки”, але вони представляють для розуміння велику складність. Як слушно відзначив М.І. Ковальов, законодавці намагаються за допомогою таких понять зробити закон глобальним і всеохоплюючим. Проте в дійсності виходить, що судова практика починає розширювати сферу застосування закону, поступово залучаючи до нього і дії, що, на думку самого законодавця, явно не були предметом регулювання. Будь-яка невизначеність таких понять, якщо вона не обмежена межами тлумачення, має тенденцію до безмежного поширення та до повного розмивання меж закону і розумних його обрисів [53, 41]. Отже, наявність оцінних понять у нормах Загальної та Особливої частин КК нерідко ускладнює їх правильне застосування на практиці.

Розглядаючи питання специфіки оціночних понять права та їх функціонування в кримінально-правовій діяльності, С.Д. Шапченко зазначає, що “оцінні поняття права не можуть бути поняттям у точному розумінні слова і з точки зору традиційної формальної логіки є особливим різновидом загальних уявлень” [257, 9]. На думку В.Є. Жерьобкіна, оцінні поняття – це невизначувані в законі, теорії чи судовій практиці терміни правової науки [34, 129].

М.І. Ковальов пропонує свій варіант вирішення цього питання: “найбільш точним прийомом опису юридично значущих наслідків є їх чітка градація, що вичерпує перелік і однозначне тлумачення у всіх розділах і диспозиціях КК” [53, 42].

У країнах СНД законодавці широко використовують у кримінально-правових нормах оцінні поняття. Наприклад, у ст.340 КК Республіки Білорусь кваліфікуючими ознаками аналогічного злочину є настання шкоди в значному розмірі, або настання інших тяжких наслідків [231, 233]. У цьому випадку законодавець частково розкрив зміст тяжких наслідків (спричинення шкоди в значному розмірі), а також далі використовує оцінне поняття “інші тяжкі наслідки”, що, на нашу думку, ускладнює застосування цього поняття на практиці. Як зазначила З.А. Тростюк, використання такого перелікового способу та подальше вживання терміна “інший” є неправильним. Це порушує вимоги чіткості, зрозумілості, стислості, які пред’являються до термінологічного апарату. Тобто законодавча думка повинна викладатися чітко і не залишати місця для різного тлумачення тих чи інших термінів [213, 99].

Отже, питання про сутність поняття “тяжкі наслідки” не знайшло однозначної відповіді у правничій літературі. Незважаючи на це, український законодавець, вказавши у ч.2 ст.259 КК України на настання тяжких наслідків (у ст.206² КК 1960 р. така обставина була відсутня), зробив вірно, оскільки в багатьох випадках від завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці настають тяжкі суспільно небезпечні наслідки, а санкція частини першої цієї статті не відповідає ступеню суспільної небезпечності вчиненого. Це характерно, наприклад, у випадку, коли при проведенні складної хірургічної операції надходить анонімне повідомлення про мінування лікарні, у результаті чого під час евакуації хворий помирає; або коли надходить повідомлення про закладену вибухівку на залізничному вокзалі, що спричиняє порушення графіку руху потягів та інші збитки тощо.

Для правильної кваліфікації злочину, на нашу думку, у самому законі слід “розшифрувати” поняття “тяжкі наслідки”. Визначення цього поняття

доцільно зробити у такій редакції: “діяння, якщо воно призвело до загибелі людей, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, або завдало майнової шкоди у великих розмірах”.

У багатьох складах злочину, як уже було зазначено, загибель людей відноситься до тяжких наслідків. Це положення закріплено у ч.3 ст.258 КК (Терористичний акт), ч.2 ст.270 КК (Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки), ч.2 ст.271 КК (Порушення вимог законодавства про охорону праці). Під загибеллю людей розуміють смерть однієї або більшої кількості осіб. Кінцевим моментом життя є біологічна смерть, тобто такий стан організму людини, коли зупиняється робота серця, внаслідок чого відбувається безповоротний процес розпаду клітин центральної нервової системи та головного мозку. Отже, в цьому випадку злочин вважається закінченим з моменту настання біологічної смерті людини або кількох людей. Причинний зв'язок між завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці і наслідків у вигляді смерті (це стосується і тілесних ушкоджень, майнової шкоди у великому розмірі) є необхідною ознакою об'єктивної сторони ч.2 ст.259 КК. З цього приводу В.Б. Малінін зазначав, що при вирішенні питання про наявність причинного зв'язку необхідно насамперед поставити питання, чи є дія людини необхідною умовою настання наслідку. У випадку позитивної відповіді на це запитання причинний зв'язок між діями людини та їх суспільно небезпечними наслідками слід вважати встановленою. При цьому причинний зв'язок є і тоді, коли дія людини зіграла незначну роль у здійсненні наслідку, коли наслідок наступив лише завдяки приєднанню до діяльності людини яких-небудь зовнішніх умов, незалежно від того, чи полягають ці умови в особливих властивостях об'єкта посягання або в діях інших осіб, або ж у втручанні сил природи [113, 173-174].

Причинний зв'язок у структурі об'єктивної сторони розглядуваного злочину не становить собою єдиного цілого, а складається з окремих ланок. Встановлення причинного зв'язку у справах про завідомо неправдиве

повідомлення про загрозу громадській безпеці має ряд особливостей, які притаманні і самому розвитку причинного зв'язку у цьому злочині. Так, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці не відразу призводить до настання суспільно небезпечних наслідків, а викликає його через деякий час. Наприклад, до лікарні надійшло повідомлення про закладення вибухівки і під час евакуації хворих одному з пацієнтів, якому робилась операція, не була своєчасно надана медична допомога, внаслідок чого він помер. Смерть потерпілого у цьому випадку стала результатом цілого комплексу причин, але головною причиною цього наслідку є діяння винної особи, яка про це повідомила.

Характер і тяжкість тілесних ушкоджень визначаються судово-медичною експертизою на підставі “Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень”, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року №6 і зареєстрованих Міністерством юстиції України 26 липня 1995 року [158]. Основні ознаки тілесних ушкоджень за ступенем їх тяжкості подано в ст.121 “Умисне тяжке тілесне ушкодження”, ст.122 “Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження”, ст.125 “Умисне легке тілесне ушкодження” КК України. Як уже зазначалося, що при завідомо неправдивих повідомленнях про загрозу громадській безпеці, які спричинили тяжкі наслідки, слід розуміти заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Тому розглянемо зазначені види тілесних ушкоджень. Тяжке тілесне ушкодження визнається таким, яке було небезпечним для життя в момент його заподіяння або спричинило втрату будь-якого органу або втрату його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя. Середнє тяжке тілесне ушкодження розглядають як тілесне ушкодження, що не є небезпечним для життя, але таке, що спричинило тривале порушення функцій будь-якого органу або інший тривалий розлад здоров'я без наслідків, які настають при тяжких тілесних ушкодженнях, або значну втрату працездатності менш як на

одну третину. У п.29 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року №2 “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я особи” зазначено, що вирішуючи питання про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, необхідно керуватися відповідним цивільним законодавством України і виходити з роз’яснень із цих питань, які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 6 “Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди” та від 31 березня 1995 року №4 “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” з подальшими змінами [174].

Іншим тяжким наслідком завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є майнова шкода у великих розмірах. У п.8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 вересня 1981 року №7 із змінами на 3 грудня 1997 року “Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна” вказано, що при визначенні розміру матеріальних збитків слід керуватися нормами законодавства про ціни та ціноутворення та роз’ясненням, які містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1989 року №3 “Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна” [171]. На нашу думку, за аналогією з іншими злочинами проти громадської безпеки, майновою шкодою у великих розмірах слід вважати прямі збитки на суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Другою кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ст.259 КК, є повторність. Диспозиція у цьому сенсі є відсильною, тобто вона відсилає правозастосовця до ст.32 КК, яка дає визначення цього поняття. Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією ж статтею або частиною статті Особливої частини КК. Повторність злочинів як окрема форма множинності характеризується такими специфічними ознаками:

злочини вчиняються особою кількома окремими діями; зазначені дії вчиняються особою в різний час. Повторність включає і рецидив злочинів. Рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин (ст.34 КК). Його специфічний кримінально-правовий зміст утворюють такі ознаки: а) в межах рецидиву всі вчинені особою злочини можуть бути лише умисними; б) злочини вчиняються особою в різний час; в) на момент вчинення нового злочину (злочинів) особа має не погашену чи не зняту судимість за попередній злочин (злочини)” [133, 63]. Отже, рецидив злочинів виникає у випадках тоді, коли особа, яка раніше була засуджена за вчинення умисного злочину і має не погашену чи не зняту судимість за попередній злочин, вчиняє новий умисний злочин. Погашення судимості передбачає автоматичне її припинення при встановленні певних, передбачених законом умов, внаслідок чого були усунені правові наслідки для особи, яка раніше була судима за вчинення злочину. Строки погашення судимості передбачені у ст.89 КК і залежать від виду і строку покарання, відбутого винним; від категорії злочинів, який належить вчинений злочин засудженим. Судимість також погашається самим фактом відбуття покарання або звільнення від нього, перебігом встановленого в законі строку після відбуття особою основного та додаткового покарання. На відміну від погашення судимості, зняття судимості відбувається тільки за рішенням суду (ст.91 КК та ст.414 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК)). При цьому необхідними умовами для зняття судимості є відбуття особою покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі; закінчення не менш як половини строку погашення судимості; встановлення, що особа зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення.

Повторність має місце і тоді, коли нема перешкод для притягнення особи до кримінальної відповідальності за перший злочин. Ст.49 КК визначає підстави звільнення у зв'язку із закінченням строків давності: закінчення зазначених у законі строків; невчинення протягом цих строків нового злочину певної тяжкості; неухилення від слідства або суду. Існують два види строків

притягнення до кримінальної відповідальності: а) диференційовані, тривалість яких залежить від тяжкості вчиненого злочину; б) загальний для всіх злочинів п'ятнадцятирічний строк щодо осіб, які ухилилися від слідства або суду. Вказана стаття передбачає п'ять видів диференційованих строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Кожний строк відповідає певній категорії тяжкості вчиненого злочину. Категоризація злочинів визначається в окремій нормі (ст.12 КК “Класифікація злочинів”), згідно з якою, залежно від ступеня тяжкості злочину поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності застосовує суд. Строки давності притягнення до кримінальної відповідальності закінчуються з моменту набуття вироком суду чинності.

Ознаками повторності при вчиненні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є такі дії, коли кожна з них має самостійний характер, а не є повторенням того самого повідомлення одному й тому ж адресатові кілька разів підряд. У деяких випадках повторністю слід вважати неодноразове повідомлення про загрозу громадській безпеці одному й тому ж адресатові, однак за умови, що на перше повідомлення відреагували відповідні органи влади і між першим та другим повідомленням пройшов певний час. Наприклад, від громадянина Іванова надійшло повідомлення про закладення вибухівки у приміщенні школи. Були здійснені відповідні заходи реагування, але вибухівка не була знайдена. Через день від нього знову надійшло повідомлення про закладення вибухівки в тій самій школі, і знову після відповідних мір реагування вибухівки не було знайдено. Отже, для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці необхідно відмежовувати продовжуваний злочин від повторності.

Відповідно до роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України щодо вирішення питання про відмежування продовжуваного злочину від повторності [171], на нашу думку, продовжуваним завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці визнається неодноразове

повідомлення адресатові вигаданих відомостей, що складається з ряду тотожних дій, які мають загальну мету порушення громадської безпеки, що охоплюються єдиним умислом винного і становлять у своїй сукупності один злочин.

У ст.206² КК України 1960 р., на відміну від ст.259 КК України 2001 р., обтяжуючими обставинами злочину, крім повторності, було завдання значної шкоди законним правам та інтересам громадян, їх об'єднанням чи державі та вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб.

У такій кваліфікуючій ознаці, як значна шкода законним правам та інтересам громадян, їх об'єднанням чи державі, її межі кримінальним законодавством 1960 року не було визначено. Постанови Пленуму Верховного Суду України з приводу цього питання не було. У навчальних підручниках, посібниках та коментарях до КК України давалися тільки приклади (громадяни змушені залишити на певний час своє житло, відмовитися від оплачених послуг, зупинено виробництво, впроваджена додаткова охорона об'єкта, зупинено функціонування лікарні, евакуйовано хворих, проведена пошукова робота із залученням фахівців тощо) [79, 739; 134, 761; 236, 860], з яких обсяг або розмір значної шкоди встановити неможливо. Відповідно до методичних рекомендацій МВС України, для працівників органів внутрішніх справ щодо розкриття, розслідування та правильної кваліфікації злочинів, передбачених ст.206² КК України 1960 року [173, 4], необхідно було враховувати матеріальні збитки об'єкта, щодо якого надійшло завідомо неправдиве повідомлення, а також витрати, пов'язані з реагуванням на такі повідомлення усіх підрозділів органів внутрішніх справ.

У чинному КК законодавець відмовився від такої кваліфікуючої ознаки, як завдання значної шкоди законним правам та інтересам громадян, їх об'єднанням чи державі. На нашу думку, це вірне рішення, оскільки при завідомо неправдивих повідомленнях у кожному випадку завдається значна шкода законним правам та інтересам громадян, їх об'єднанням чи державі, тобто це є ознакою основного, а не кваліфікованого складу злочину.

Наприклад, для перевірки повідомлення про закладення вибухових пристроїв у будинках державних чи приватних установ, підприємств, вокзалів, лікарень, магазинів, навчальних закладів та інших громадських споруд і об'єктів правоохоронні та інші державні органи змушені задіяти значні матеріальні і людські ресурси, на цей час зупиняється їх діяльність і тим самим їм завдаються величезні матеріальні збитки.

Ще однією кваліфікуючою ознакою цього злочину за КК України 1960 року було вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці групою осіб за попередньою змовою. Дійсно, злочини, які вчиняються за попередньою змовою, інколи є більш небезпечними, порівняно з іншими злочинами, але навряд чи це стосується завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Кількість учасників неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці суттєво не впливає на ступінь суспільної небезпечності цього злочину, тому виділяти означену обставину як кваліфікуючу не було сенсу.

Аналіз кваліфікуючих ознак ст.206² КК України 1960 року (ті самі дії, якими завдано значної шкоди законним правам та інтересам громадян, їх об'єднанням чи державі; за попередньою змовою групою осіб) свідчить про недоцільність застосування цих ознак у ст.259 чинного КК.

Проаналізувавши кваліфікуючі ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, пропонуємо ч.2 ст.259 КК викласти в такій редакції: “Те саме діяння, якщо воно призвело до загибелі людей, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, або завдало майнової шкоди у великих розмірах, або вчинене повторно”.

Також пропонуємо цю статтю доповнити приміткою, в якій розкрити суть майнової шкоди у великих розмірах, котрою слід вважати прямі майнові збитки на суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину [51, 83].

Отже, розглянувши об'єктивні кримінально-правові ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, можемо зробити такі висновки:

- 1) родовим об'єктом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності є громадська безпека, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або техногенного характеру, а також підтримка достатнього рівня цієї захищеності, котра може порушуватись багатьма злочинними діяннями, передбаченими різними розділами Особливої частини КК України;
- 2) видовим об'єктом цього злочину є загальна громадська безпека, тобто безпека не зумовлена певною, конкретною сферою життєдіяльності, котра порушується діяннями, передбаченими розділом IX КК України. І для уникнення термінологічної плутанини, розділ IX чинного КК доцільно назвати “Злочини проти загальної громадської безпеки”;
- 3) основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст.259 КК, є загальна громадська безпека як цінність, яка потерпає тільки від одного цього злочину. Термінологічно це поняття співпадає з назвою видового об'єкта, але за обсягом, змістом, сутністю вони не співпадають, оскільки загальна безпека як видовий об'єкт – це цінність, яка потерпає не тільки від одного злочину, а від цілого виду тотожних злочинів, передбачених розділом IX КК України;
- 4) додатковими об'єктами завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є такі цінності, як життя, здоров'я, власність, порядок управління тощо. Однак ці об'єкти є факультативними, оскільки вони не завжди зазнають шкоди від цього злочину;
- 5) існуюча назва ст.259 КК “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності” робить неможливим швидко сприйняти та розуміти цей вид злочину під час

теоретичного вивчення та практичного застосування, тому її доцільно викласти у такій редакції: “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці”;

- 6) предметом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці виступає інформація про відсутність небезпеки як необхідний компонент громадської безпеки;
- 7) суспільна небезпека завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці полягає в тому, що воно порушує нормальний ритм життя суспільства і держави, вносить елементи дезорганізації у діяльність установ, організацій і підприємств, порушує роботу транспорту, породжує неправдиві чутки, сіє паніку серед населення, тобто суттєво порушує загальну громадську безпеку;
- 8) завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці містить повідомлення вигаданих відомостей про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками. Воно вчинюється тільки інформаційним способом. Обов’язковою ознакою неправдивого повідомлення є обман;
- 9) повідомлення може бути відкритим або таємним (анонімним). Адресатом цього повідомлення можуть виступати органи державної влади та управління, правоохоронні органи, службові особи установ, організацій і підприємств, а також фізичні та юридичні особи, які зобов’язані або змушені на нього реагувати;
- 10) обов’язковою ознакою об’єктивної сторони завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є засіб вчинення злочину – неправдива інформація, а знаряддя його вчинення – відсутні;
- 11) склад злочину, передбаченого ч.1 ст.259 КК, належить до формальних, тому злочин вважається закінченим з моменту доведення завідомо неправдивого повідомлення про вказану загрозу до відома адресата й усвідомлення ним цієї загрози;

- 12) повідомлення, яке не було усвідомлене адресатом, утворює замах на цей злочин. Якщо особа умисно створює умови для вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, то дії винного слід кваліфікувати як готування до цього злочину, а намір учинити зазначені дії не утворює складу цього злочину;
- 13) для визначення меж кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці і правильної організації протидії йому велике значення має відмежування цього злочину від суміжних з ним за об'єктивними ознаками злочинами, такими як терористичний акт, хуліганство, погроза вбивством та погроза знищення майна, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину тощо;
- 14) ознаками повторності при вчиненні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є такі дії, коли кожна з них має самостійний характер, а не є повторенням того самого повідомлення одному й тому ж адресатові декілька разів. У деяких випадках повторністю слід вважати неодноразове повідомлення про загрозу громадській безпеці одному й тому ж адресатові, однак за умови, що на перше повідомлення відреагували відповідні органи влади і між першим та другим повідомленням пройшов певний час. Для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці необхідно відмежовувати продовжуваний злочин від повторності. Продовжуваним завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці визнається неодноразове повідомлення адресатові вигаданих відомостей, що складається з ряду тотожних дій, які мають загальну мету порушення громадської безпеки, що охоплюються єдиним умислом винного і становлять у своїй сукупності один злочин;
- 15) за ч.2 ст.259 КК склад злочину за конструкцією є матеріальним, тому необхідними ознаками об'єктивної сторони є суспільно небезпечні наслідки (тяжкі наслідки) та причинний зв'язок між діянням та наслідками. Причинний зв'язок у структурі об'єктивної сторони розглядуваного злочину

не становить собою єдиного цілого. Він складається з окремих ланок. Встановлення причинного зв'язку у справах про завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці має низку особливостей, які притаманні і самому розвитку причинного зв'язку у цьому злочині. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці не відразу призводить до настання суспільно небезпечних наслідків, а викликає його через якийсь час;

- 16) для правильної кваліфікації злочину доцільно розкрити саме поняття “тяжкі наслідки” та викласти ч.2 ст.259 КК в такій редакції: “Те саме діяння, якщо воно призвело до загибелі людей, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, або завдало майнової шкоди у великих розмірах, або вчинене повторно”;
- 17) пропонуємо ст.259 КК доповнити приміткою, в якій розкрити суть майнової шкоди у великих розмірах, котрою слід вважати прямі майнові збитки на суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

РОЗДІЛ II

Суб'єктивні кримінально-правові ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

2.1. Суб'єкт завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

Поняття злочину є одним з центральних у кримінальному праві. Для того, щоб конкретне діяння було визнано злочином, воно повинно містити комплекс відповідних ознак, які відрізняють його від інших діянь. КК чітко називає ознаки, які притаманні поняттю “злочин”. Відповідно до ч.1 ст.11 КК, злочином визнається суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Отже, згідно зі ст.18 КК, суб'єкт злочину як елемент складу злочину характеризується обов'язковими ознаками: фізична особа, осудна особа, особа, яка досягла до моменту вчинення злочину встановленого кримінальним законом віку.

Проблема суб'єкта злочину практично випала з поля зору теорії кримінального права. Традиційне визначення суб'єкта злочину має певні вади, головною з котрих є недостатня повнота ознак, що призводить до формальної класифікації суб'єктів, яка в свою чергу породжує розбіжності та труднощі в кримінально–правовій оцінці суспільно небезпечних діянь. Суб'єкт злочину доцільно визначати як фізичну, осудну особу, котра вчинила у віці, з якого настає кримінальна відповідальність, суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом та має інші ознаки, закріплені в Особливій частині КК [103, 18].

Фізичність суб'єкта означає, що юридичні особи не можуть бути суб'єктами злочину, що відповідає принципу персональної відповідальності за

вчинений злочин. Вперше у вітчизняному кримінальному законодавстві це положення закріплено у ч.1 ст.18 КК.

Під час розробки проекту КК України виникало питання стосовно юридичної особи як суб'єкта злочину, оскільки, відповідно до чинного кримінального законодавства багатьох країн світу (Англія, Італія, Канада, Франція, США, Нідерланди, ФРН), суб'єктом злочину можуть бути як фізичні, так і юридичні особи [11, 18-19; 147, 9-10; 228, 6]. Проте у КК України 2001 року це положення не знайшло свого підтвердження.

Суб'єктом злочину може бути не будь-яка фізична особа, а лише особа осудна. Кримінальний закон визначає суспільно небезпечні вчинки людини в усіх можливих випадках, якщо вона має нормальну розумову здатність до критичного сприйняття впливу зовнішнього середовища на її свідомість і керує своїми діями. Душевно хвора людина не має цієї здатності, тому вона не може правильно орієнтуватися в оточенні суспільного середовища, усвідомлювати соціальне значення і характер своїх дій, передбачати їх суспільно небезпечні наслідки. Здатність суб'єкта розуміти суспільну значимість своєї поведінки в конкретній обстановці і керувати нею є головною ознакою його осудності. І, навпаки, нездатність людини розуміти що робиться або керувати своєю поведінкою, відсутність свідомості чи волі в її вчинках є неосудністю, котра виключає відповідальність особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Згідно з ч.1 ст.19 КК, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Недолік цього визначення вбачається у тому, що воно фокусує увагу лише на психологічному боці явища, залишаючи осторонь не менш важливі його аспекти – соціально-медичний та юридичний. В.М. Куц пропонує більш точне визначення: осудність – це здатність особи в момент вчинення злочину за своїм психічним станом усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність діяння та керувати ним, а внаслідок цього – здатність підлягати кримінальній відповідальності за вчинене [103, 19]. Це визначення включає не

один (психологічний), а щонайменше три критерії: соціально-медичний, психологічний та юридичний.

Соціально-медичний критерій означає, що суб'єкт під час вчинення злочину, по-перше, досяг такого рівня розвитку психічних функцій та соціалізації, котрий дозволяє йому усвідомлювати істинний сенс того, що діється, та керувати своїми вчинками; по-друге, він не має жодної з хворобливих вад психіки, що позбавляє його цієї спроможності. Соціально-медичний критерій є показником певного вікового розвитку й психофізіологічного стану людини і слугує своєрідною основою психологічного критерію.

Психологічний критерій осудності характеризується здатністю особи усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність діяння та керувати ним. Цей критерій характеризує людину з психологічного боку, показуючи, що вона не безвольна істота, повністю залежна від біофізичних факторів, а особистість, яка має розум та волю і здатна, до того ж, переживати емоції. Особистість, котра спроможна не тільки адекватно відобразити об'єктивну реальність, розуміти антисоціальну суть своєї злочинної поведінки, але й вільно вибирати той чи інший варіант поведінки взагалі, тобто керувати нею.

Психологічний критерій характеризують дві відносно самостійні ознаки в їх сукупності – інтелектуальна та вольова. Інтелектуальна – це здатність усвідомлювати фактичний характер своєї злочинної поведінки та її суспільну небезпечність. Вольова – це спроможність керувати такою поведінкою.

Юридичний критерій осудності означає здатність особи, яка вчинила злочин, усвідомлювати сенс осуду за це, тобто бути відповідальною за вчинене, підлягати кримінальній відповідальності. “Тільки спроможна до цього людина піддається кримінально-правовому впливу. По відношенню до суб'єкта, позбавленого здатності усвідомити та сприйняти осуд своєї поведінки, право взагалі і кримінальне зокрема безсиле, тут потрібні інші засоби – медико-психіатричні” [103, 20].

Без юридичного критерію встановлення інших – соціально-медичного та психологічного – перетворюється в самоціль, позбавлену юридичного сенсу. Але ж осудність – категорія насамперед юридична, оскільки сама осудність є ознакою суб'єкта як елемента саме юридичної конструкції – складу злочину. Розумінням цього, мабуть, і пояснюється термінологічне ототожнення юридичного критерію з психологічним, котре має місце в науковій літературі.

Доцільність самостійного виділення юридичного критерію осудності підтверджує і аналіз чинного кримінального законодавства. Відповідно до ч.2 ст.19 КК, “не підлягає кримінальній відповідальності особа, котра під час вчинення суспільно небезпечного діяння ... перебувала в стані неосудності”. Продовжуючи цю думку, В.М. Куц теж вважає, що “не підлягає тому, що у неосудної особи відсутня здатність до сприйняття змісту цієї відповідальності, здатність бути відповідальним за скоєне, тобто відсутній самостійний юридичний критерій осудності, а значить, і сама осудність” [103, 21].

Визнання відносної самостійності юридичного критерію в структурі осудності зовсім не свідчить про повернення до так званої концепції доцільності в формулі осудності, відповідно до якої осудність розглядалася виключно як здатність до сприйняття покарання безвідносно того, звітувала особа перед собою про свої дії, керувала ними чи ні, адже осудність не вичерпується лише юридичним критерієм, а є сукупністю трьох означених критеріїв.

У чинному кримінальному законодавстві вперше визначається поняття “обмежена осудність”. Згідно з ч.1 ст.20 КК, кримінальній відповідальності підлягає особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

“Обмежену осудність” як особливий психічний стан осудної особи необхідно враховувати в кримінальному судочинстві. Дискусія навколо проблеми обмеженої осудності (зменшеної осудності, пограничної осудності) має більш ніж сторічну історію. Введення інституту обмеженої осудності,

прийнятого у кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних (здебільшого європейських) країн, робить кримінальне законодавство України більш сучасним і дозволяє диференційовано оцінювати ті варіанти психічних розладів, за яких в особистості зберігається спроможність оцінки і розуміння подій, але знижується, іноді досить значно, здатність втриматися від скоєння злочину, керувати своїми діями [131, 177]. Обмежена осудність визначається за допомогою тих же критеріїв, які використовуються при вирішенні питання про осудність чи не осудність.

У судово-психіатричній практиці спостерігається і така категорія обвинувачуваних, у котрих мають місце психічні порушення непсихотичного рівня (так звані психічні аномалії), за яких унаслідок недостатності чи дисфункції взаємодії окремих складових цільової дії (планування, контроль, корекція протиправної поведінки) обмежується спроможність свідомої, довільної регуляції інкримінованого протиправного діяння. Аномалії психіки є наслідком психопатій, неврозів, невротичних та неврозоподібних реакцій, затяжних соматичних захворювань, а також психоподібні стани, залишкові явища черепно-мозкової травми, посилення певних психічних властивостей. Також цей контингент обвинувачуваних (засуджених) становлять психопатичні особи, які хворіють на хронічний алкоголізм, олігофренію, перебувають у стадії дебільності.

Прерогатива визначення особи обмежено осудною під час вчинення злочину належить слідчим органам, прокурору, суду, які повинні оцінювати висновки комплексної судово-психіатричної експертизи. Згідно з ч.2 ст.20 КК, визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Останньою ознакою суб'єкта злочину є досягнення віку настання кримінальної відповідальності. Віком прийнято вважати "період розвитку людини, що характеризується визначеними якісними змінами у фізичних і психічних процесах, підпорядкований особливим закономірностям в їх

протіканні” [259, 3]. Інакше кажучи, вік слід розглядати як “визначену психофізичну властивість або якість людини” [145, 28].

Розвиток людини від найпростіших форм відображення нею дійсності до глибокого пізнання законів зовнішнього буття призводить до того, що він поступово стає господарем своїх вчинків, здатним цілком свідомо регулювати свою поведінку. От чому до встановлення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, законодавець підходить диференційовано, виходячи з урахування характеру кожного злочину і можливості людини відповідно до її віку усвідомлювати суспільну небезпеку вчинюваного нею діяння [145, 29].

Здатність усвідомлювати свої дії і керувати ними виникає у психічно здорових людей не з моменту народження, а після досягнення певного віку. Здатність людини правильно оцінювати суспільну значимість і сенс вчиненого діяння з’являється тоді, коли вона досягає відповідного ступеня фізичного і психічного розвитку, набуває відповідного життєвого досвіду і стає достатньо зрілою. Тому кримінальний закон диференційовано підходить до встановлення віку, з якого людина може нести кримінальну відповідальність за вчинення різноманітних злочинів послідовно.

Отже, особливістю віку як умови кримінальної відповідальності є те, що його наявність презюмується з огляду на здатність більшості людей, починаючи з певного віку, до усвідомленого керування поведінкою в ситуації вибору. Тому для визначення віку кримінальної відповідальності необхідно встановити рівень розвитку інтелекту, волі і соціалізації особи, необхідного й достатнього для відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння.

Законодавці багатьох країн світу протягом тривалого часу стикаються з досить складною проблемою – визначенням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення того чи іншого злочину, встановлення нижніх і верхніх його меж. У кожній країні цей вік визначається по-різному. Так, у Туреччині нижчий віковий поріг кримінальної відповідальності встановлений з 11 років, у Великобританії – 10 років, Шотландії – 8 років, Швейцарії – 7 років, Ірландії – 5 років [118, 55]. У деяких

штатах США кримінальній відповідальності підлягають діти у віці 6-12 років [147, 14]. У ряді держав мінімальний вік кримінальної відповідальності встановлений з 13 років, коли мова йде про вчинення підлітками злочинів, що представляють підвищену суспільну небезпеку (США, Франції, Узбекистану), в Болгарії, КНДР, Норвегії, Румунії, ФРН, Японії, країнах СНД – з 14-ти років, в Данії, Фінляндії, Швеції – з 15 років [147, 25]. В основі визначення віку лежить рівень свідомості неповнолітнього, його здатність усвідомлювати те, що відбувається, і відповідно до цього осмислено діяти.

Віковий поріг кримінальної відповідальності ґрунтується на типовому для певних вікових контингентів і реально присутньому у конкретної особи правильному розумінні ситуації правопорушення, зокрема її альтернативності, цілей її дій, передбачення результатів вчинків, оцінці власної поведінки з огляду на чинні правові норми і загальноприйняті норми моралі, довільній мобілізації внутрішніх зусиль, збереженні чи зміні спрямованості поведінки. Вікова межа кримінальної відповідальності пов'язана з певним колом рішень суб'єкта, процесами їх підготовки і реалізації, що припускають визначений рівень розвитку особи. У цьому випадку важливий не рівень розвитку взагалі, а здатність особи правильно приймати рішення в ситуаціях, що мають кримінально-правове значення [195, 10-11].

Заслуговують на увагу і Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), в яких відображено сучасний підхід до вичленовування істотних властивостей та особливостей особистості, рівень розвитку яких дозволяє притягнути цю особу до кримінальної відповідальності. Істотними для оцінки рівня розвитку є зрілість інтелектуальних властивостей, ціннісних орієнтацій та емоційних властивостей [123].

Як відзначила О.Д. Сітковська, у сфері інтелектуальної діяльності значимими для оцінки вікового порогу для притягнення особи до кримінальної відповідальності є сприйняття і увага (як виборче сприйняття), пам'ять, мислення. При достатньому рівні розвитку уваги і сприйняття мається на увазі

формування здатності адекватно відображати істотні зв'язки і відносини предметів та явищ зовнішнього світу, як і істотні ознаки самих цих предметів і явищ у межах, необхідних для орієнтації в змісті дій та їх наслідків, значимих для кримінального закону [195, 12].

Сприйняття – це відображення цілісних предметів і явищ при безпосередній дії подразників на органи чуття. Коли людина перебуває в оточенні звичайних речей, у неї формуються цілісні образи навколишніх предметів. Вона бачить речі, чує їх звучання, торкається їх [179, 185].

Увага є формою організації психічної діяльності людини, яка полягає в спрямованості й зосередженості свідомості на об'єктах, що забезпечує їх виразне відображення. Увага завжди тісно пов'язана з діяльністю людини, забезпечує її свідомий характер, а також нею стимулюється і регулюється. Вона слугує внутрішньою умовою психічної діяльності, завдяки увазі чуттєве відображення об'єктів зовнішнього світу відбивається у свідомості суб'єкта, а кожний акт цілеспрямованої діяльності доходить до свідомості. Саме від зосередженості уваги залежать повнота, чіткість і ясність нашого сприйняття, уявлення, вирішення повсякденних проблем [179, 247].

Пам'ять – це відображення предметів і явищ дійсності у психіці людини в той час, коли вони вже безпосередньо не діють на органи чуття. Вона являє собою низку складних психічних процесів, активне оволодіння якими надає людині здатність засвоювати й використовувати потрібну інформацію. Матеріальною основою процесів пам'яті є здатність мозку утворювати тимчасові нервові зв'язки, закріплювати й відновлювати сліди минулих вражень. Ці сліди створюють можливість актуалізації ситуації й відповідного збудження, коли подразника, який його викликав свого часу безпосередньо, немає. Запам'ятовування і зберігання ґрунтуються на утворенні та закріпленні тимчасових нервових зв'язків, забування – на їх гальмуванні, відтворення – на їх відновленні [179, 217].

Необхідний рівень розвитку пам'яті пов'язаний з такими параметрами:

- достатній обсяг довгострокової пам'яті для відображення і збереження комплексу базових норм моралі і правил поведінки;
- здатність до міцного відображення;
- здатність до відтворення відповідної інформації точно за змістом і без істотних обмежень обсягу;
- наявність достатнього темпу витягу інформації з довгострокової пам'яті для її використання при рішенні пізнавальних і поведінкових завдань;
- вибірковість відображення, збереження і відтворення інформації, зумовлена спрямованістю особистості, її ціннісними орієнтаціями і мотивами [195, 13].

Мислення являє собою процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях. Мислення – це процес (пізнавальна діяльність), продукт якої характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності, воно диференціюється на види залежно від рівнів узагальнення і характеру засобів, які використовуються, залежно від новизни узагальнень і засобів для суб'єкта, а також залежно від ступеня активності самого суб'єкта мислення. Мислення – процесуальне, тобто розгорнуте в часі, динамічне. Хід мислення рідко з самого початку є запрограмованим, сама детермінація мислення також створюється і розвивається під час мислення, тобто теж є процесом [179, 270-271].

Необхідний рівень розвитку мислення характеризують такі параметри:

- понятійність мислення, пов'язана з ним здатність до узагальнення, достатня для усвідомлення і прогнозування (моделювання) майбутньої поведінки;
- здатність до усвідомленого сприйняття, інтеріоризації;
- категоріальний характер аналізу й оцінки подій, ситуацій, ідей, норм тощо;
- критичність як здатність до усвідомлення й усунення помилок у модельованих і фактичних діях [195, 13].

Інтелектуальна діяльність спирається на роботу лівої (словесно-логічної) півкулі головного мозку або ж правої (образно-конструктивної), що надає їй індивідуальної специфічності, визначає раціональний чи наочно-дійовий переважний спосіб пізнання, певний когнітивний стиль, а їх взаємодія забезпечує цілісність відображувальної діяльності, актуалізацію творчого потенціалу особистості [179, 184].

Отже, інтелектуально-творча сфера особистості забезпечує динамічне відображення дійсності та її перетворення, формування досвіду, регуляцію діяльності. У цій сфері взаємодіють психічні процеси, забезпечуючи єдиний потік цілісної свідомої відображувальної та перетворювальної діяльності.

Головним критерієм адекватності вікового порога кримінальної відповідальності є соціально орієнтована керованість поведінкою в ситуації вибору, тобто здатність і можливість:

— підходити до вибору цілей та способу дій, усвідомлюючи себе членом суспільства, тобто враховувати їх наслідки для інших людей;

— усвідомлювати причинно-наслідкові залежності відповідного варіанта поведінки;

— усвідомлювати розглянутий варіант поведінки як окремих випадок певного виду явищ, використовуючи соціально орієнтовані оцінки;

— використовувати механізм критичності в ході вибору варіанта поведінки (у реальній дійсності така оцінка має напівусвідомлений характер, здійснюється через уже наявні звички);

— здійснювати вирішення про відповідний варіант поведінки, зберігаючи при цьому керування їм [195, 16].

С.Ф. Мілюков робить висновок, що законодавство Росії, встановлюючи загальний і екстраординарні вікові межі для настання кримінальної відповідальності, виходить не стільки зі ступеня тяжкості вчиненого, скільки з поширеності таких посягань саме в підлітковому середовищі [118, 54]. Це положення, на нашу думку, стосується і кримінального законодавства України,

за яким він становить 16 років, а в деяких випадках навіть у більш ранньому віці – з 14-ти років (ч.2 ст.22 КК).

Згідно з чинним законодавством України про кримінальну відповідальність, суб'єктом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилось 16 років.

Загальновизнаним є правило, що встановлення віку особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, мінімальна або максимальна межа обчислюється до моменту вчинення злочину, а не до моменту порушення кримінальної справи. Правильне встановлення віку має велике значення для дотримання законних прав й інтересів неповнолітніх правопорушників, до яких саме і ставиться безпосередньо проблема встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності за вчинені суспільно небезпечні діяння, які передбачені чинним законодавством про кримінальну відповідальність.

Таким чином, встановлення точного віку неповнолітнього, якого притягають до кримінальної відповідальності, має важливе значення для правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння, і в тому числі й завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці.

Виходячи зі специфіки деяких діянь і врахування фізичної можливості в силу особливостей віку людини, законодавець у більшості випадків точно встановив мінімальний і максимальний вікові межі кримінальної відповідальності, за межами якого людина вже не може бути визнаною суб'єктом злочину. Проте ми не згодні з мінімальною віковою межею кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, тому розглянемо деякі міркування з цього приводу фахівців.

Значний внесок у вирішення комплексних проблем, пов'язаних з психологічними основами кримінальної відповідальності, внесла О.Д. Сітковська, яка зазначила, що в ряді робіт поведінка неповнолітніх розглядається з точки зору вікової незрілості цієї категорії осіб, і яка залежить

від впливу мікросередовища. Такий підхід виправдовує себе тільки при розробці проблем профілактики. Але його не можливо застосувати при психологічному обґрунтуванні нижньої вікової межі кримінальної відповідальності, оскільки вона має на увазі, навпаки, наявність певної зрілості, включаючи здатність до свідомого виборчого поведіння [195, 11; 196, 71].

О.Д. Сітковська₂ проаналізувавши дослідження психологів та юристів з цієї проблематики, робить висновок про те, що майже всі автори розглядають період з 11-12 до 14-15 років як перехідний від дитинства до юності, який характеризується інтенсивним розвитком інтелекту, волі особистості, що дозволяє співвідносити спонукання із соціальними нормами. При цьому провідні вітчизняні і зарубіжні психологи сходяться у своїх судженнях щодо меж цього періоду. Так, П.П. Блонським було проведено теоретико-експериментальне дослідження етапів розвитку мислення підлітків та юнаків. Після досягнення 10-12-літнього віку, тобто після переходу в підлітковий період, він вказує на такі новоутворення, як логічне упорядкування думок, різке збільшення обсягу мислення в просторі і часі, значне розширення кола джерел інформації, достатній рівень абстрактного мислення; пам'ять стає основою того, хто міркує, і проблемного мислення; здатність до варіативних суджень тощо. На основі достатнього експериментального матеріалу С.Л. Рубінштейн зазначає про наявність у 14 років розвинутої здатності до умовисновків, різкого зниження навіюваності, наявності у період 14-16 років такого рівня розвитку вольових властивостей, що є достатнім для переходу до внутрішньої регуляції поведінки. Психологічна класифікація вікових періодів за критерієм когнітивного аспекту розвитку рівня особистісної відповідальності (Піаже, Хайдер та інші) також ґрунтується на експериментальних даних, відповідно до яких усвідомлення аморалізму вчинку і спонукань до нього за допомогою "автономної", а не нав'язаної дорослими системи моральних оцінок, указує на вік 10-12 років як на межу між "об'єктивною" і "суб'єктивною" відповідальністю. Схема об'єкта вивчення вікової і педагогічної психології, яка була зафіксована А.В. Петровським (дитина-дошкільник, молодший школяр,

підліток, юнак) та змістовно інтерпретована Т.В. Драгуною і І.С. Коном стосовно до двох останніх періодів, також виходить з того, що:

- а) інтелектуальний розвиток до 13-14 років дозволяє сприймати, запам'ятовувати, осмислювати інформацію, необхідну для дій “з розумінням” у практично доступних у цьому віці сферах діяльності;
- б) при всій різноманітності темпів і характеру інтелектуального розвитку уявляється можливим, особливо до кінця вікового періоду, дати їй усереднену характеристику;
- в) констатується наявність здатності до вольового контролю;
- г) цей контроль пов'язаний зі здатністю усвідомлювати й оцінювати мотив і мету дій, які передбачаються, простежуючи можливі варіанти в їх співвідношенні з цінностями і нормами суспільства;
- д) розвиненість самосвідомості, яка використана і як складова частина механізму керування поведінкою.

І.А. Кудрявцев відзначає, що у віці між 12 і 14 роками здатність до свідомого регулювання поведінкою в кримінально значущих ситуаціях, що ґрунтується на позиції особи стосовно моральних вимог, є достатньою для визнання підлітка суб'єктом винної відповідальності. Причому цей висновок зберігає силу й у ситуаціях, коли винний віддає перевагу вимогам середовища або індивідуалістичним спонуканням нормам суспільства, оскільки соціально усвідомлене довільне регулювання поведінкою зберігається й у цих випадках.

М.Л. Гомелаурі дійшов висновку, що більшість підлітків у віці між 11 і 12 роками й усі в віці між 13 і 14 роками здатні прогнозувати і враховувати можливі наслідки своїх дій для інших осіб [196, 109-112].

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок про те, що неповнолітні у 14 років здатні у повному обсязі сприймати, запам'ятовувати та осмислювати інформацію; здатні до вольового контролю, який пов'язаний зі спроможністю усвідомлювати та оцінювати мотив і мету дій, які передбачаються; простежувати можливі варіанти їх співвідношення з цінностями суспільства; регулювати поведінку в кримінально значимих ситуаціях; прогнозувати і враховувати можливі наслідки своїх дій для інших

осіб. Останнім часом все більше набуває значення й існування такого явища, як акселерація – прискорений фізичний розвиток неповнолітніх.

Окрім зазначеного, критеріями зниження вікового бар'єру кримінальної відповідальності є і такі обставини, як поширеність певного суспільно небезпечного діяння серед представників ранньо-підліткової соціальної групи та підвищена суспільна небезпечність діяння, передбаченого ст.259 КК. За даними Державного департаменту інформаційних технологій МВС України, у період 1996-1999 років кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці відносно навчальних закладів становить 45 % (серед яких 72 % припадає на загальні середні школи); у 2001 році – 57 %. Всі телефонні дзвінки стосовно “мінування” шкіл надходять від самих учнів з метою зірвати проведення занять або розважитися.

Наприклад, наприкінці 2001 та початку 2002 років в м. Одеса було зареєстровано серію анонімних повідомлень про закладення вибухових пристроїв у середніх школах, фінансовому коледжі, гімназії, гуртожитку, але зазначених пристроїв виявлено не було. Під час проведення оперативно-слідчих дій було встановлено, що ці повідомлення направляв 12-річний учень одного з одеських інтернатів [10].

У 2002 році до правоохоронних органів м. Києва надійшло анонімне повідомлення про те, що замінована середня школа №82. Під час обстеження шкільних приміщень вибухонебезпечних пристроїв виявлено не було. Анонімом виявився учень третього класу цієї школи [180]. І таких прикладів у правоохоронній практиці багато.

Як уже було зазначено, суспільна небезпека завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці полягає в тому, що воно порушує нормальний ритм життя суспільства і держави, вносить елементи дезорганізації у діяльність установ, організацій, підприємств, транспорту, породжує неправдиві чутки про небезпеку, сіє паніку серед населення, завдає значної економічної шкоди фізичним і юридичним особам. Якщо ж розглядати суспільну небезпечність вищезазначених повідомлень, вчинених

неповнолітніми, то вона полягає в тому, що кожен виклик порушує нормальну діяльність навчальних закладів, який супроводжується евакуацією великої кількості учнів та вчителів, викликає страх і невпевненість у цієї категорії осіб, зазнає шкоди навчальний процес тощо. Отже, небезпека завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці настільки очевидна, а їх заборонність загальновідома, що це здатні розуміти і розуміють підлітки значно раніше 16-ти років. До того ж більшість неповнолітніх осіб, які вчиняють завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці, за рівнем розвитку випереджають біологічний вік і цілком усвідомлюють як фактичний характер, так і суспільну небезпеку своєї поведінки, і можуть керувати своїми діями в момент вчинення злочину.

Проте розвиток психічно здорового підлітка може істотно відхилитися від середнього рівня, якому відповідає передбачений законом вік кримінальної відповідальності. Можливі і затримки психічного розвитку, які не пов'язані з психічним захворюванням. Тому для вирішення питання про здатність неповнолітнього повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними необхідне використання спеціальних пізнань в області психології вікового розвитку і пізнавальних процесів, індивідуально-психологічних особливостей особистості підлітка в межах судово-психологічної експертизи. Відставання психічного й особистісного розвитку (не пов'язаного з психічним захворюванням) може бути викликане неправильним вихованням, соціальною і педагогічною занедбаністю, умовами середовища, сенсорною недостатністю (недорозвиненням зору, слуху тощо).

У зв'язку з вищевикладеним, пропонуємо понизити мінімальну вікову межу кримінальної відповідальності особам, які вчинили злочин, передбачений ст.259 КК, з 16-ти до 14-ти років. Частковим підтвердженням цьому можуть слугувати результати проведеного нами опитування практичних працівників правоохоронних органів, 71,8% яких вважає, що вік кримінальної відповідальності за цей злочин слід знизити до 14-ти років. [Додаток Б, таблиця

Б.3.] Саме з 14-ти років настає кримінальна відповідальність за цей злочин за законодавством Російської Федерації, Казахстану тощо.

Цієї точки зору дотримується О.М. Храмцов, який відзначив, що таке зниження відповідає усім умовам пониженого віку кримінальної відповідальності, особливо в сучасних умовах [251, 12].

З внесенням пропозиції про пониження віку кримінальної відповідальності, виникає питання, які покарання можуть бути призначені у цьому віці. Згідно з ч.1 ст.259 КК, за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці судом можуть бути застосовані такі види покарання, як штраф, арешт або обмеження волі. Проте арешт та обмеження волі як види покарання не можуть бути застосовані відносно цієї категорії осіб, оскільки арешт не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років (ч.3 ст.60 КК), а обмеження волі зовсім не застосовується до неповнолітніх (ч.3 ст.61 КК). Отже, єдиним видом покарання, яке може бути застосовано до неповнолітніх у віці від 14-ти до 16-ти років, є штраф. Згідно зі ст.99 КК, штраф застосовується лише до неповнолітніх, котрі мають самостійний доход, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Конкретний розмір штрафу суд визначає в межах санкції ч.1 ст.259 КК від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. При цьому слід мати на увазі, що розмір штрафу встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч.2 ст.99 КК). Виходячи з цього, розмір штрафу за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці для неповнолітніх буде складати п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Проте у випадку, якщо виправлення неповнолітнього можливе без застосування покарання та на підставі ст.97 КК, суд має право звільнити його від кримінальної відповідальності та застосувати до нього примусові заходи виховного характеру.

У разі, якщо неповнолітня особа не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, то в цьому випадку ця особа також звільняється від кримінальної відповідальності та застосовуються до нього примусові заходи виховного характеру.

Застосування судом примусових заходів виховного характеру можливе лише за таких умов:

а) у вчиненому діянні є ознаки складу злочину;

б) вчинений злочин не являє собою великої суспільної небезпеки;

в) до вчинення злочину особі виповнилось 16 років (чи 14 років, якщо скоєно один зі злочинів, відповідальність за який настає з цього віку), але вона ще не досягла 18-річного віку;

г) зібрані судом дані про особу неповнолітнього, його ставлення до роботи чи навчання, поведінки в сім'ї тощо свідчать, що є можливість виправлення цієї особи без застосування кримінального покарання [127, 97].

У процесі провадження досудового слідства та розгляду судом справи про застосування примусових заходів виховного характеру, крім обставин, зазначених у ст.64 КПК (подія злочину, час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину; винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння), підлягають з'ясуванню:

— вік неповнолітнього;

— стан здоров'я та рівень загального розвитку неповнолітнього;

— умови життя, виховання і поведінки неповнолітнього;

— обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього, можливий вплив дорослих, які втягнули його в злочинну діяльність;

— ставлення неповнолітнього до вчиненого, навчання чи праці, дані про його сім'ю [127, 99].

Від юридичних ознак суб'єкта злочину, що є необхідною умовою кримінальної відповідальності, слід відрізнити обставини, які характеризують особу винного і враховуються при призначенні покарання, а в деяких випадках для визначення характеру відповідальності [201, 6]. З урахуванням комплексу цих обставин кримінологи виділяють поняття “особи злочинця”.

Поняття “особа злочинця” більш містке у порівнянні з поняттям “суб'єкт злочину”. Так, І.М. Даньшин дає таке визначення поняття “особа злочинця” – “це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній в ньому особі – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом” [85, 65-66]. В.М. Гринчак вважає, що “особа злочинця – це сукупність соціально значимих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку” [97, 94].

Структура особистості злочинця розглядається як система соціально значущих властивостей особи, яка вчинила злочин, і характеризується насамперед сукупністю соціально-демографічних, психологічних, моральних, правових та інших властивостей і якостей, які впливають при певних ситуаціях на формування злочинної поведінки. Отже, особистість злочинця розкривається через її соціальну сутність, а також складний комплекс ознак, що її характеризують, властивостей, зв'язків, відносин у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими факторами, що лежать в основі злочинної поведінки. У свою чергу свідомість і воля цієї особи реагують на зовнішні умови й активно обумовлюють її поведінку в кожній конкретній ситуації.

Як уже було зазначено, особі злочинця притаманна система ознак, властивостей, якостей, що визначають її як людину, яка вчинила злочин. Вітчизняні кримінологи поділяють ці ознаки на такі основні групи:

- 1) соціально-демографічна, до якої включають вік, стать, освіту, місце народження, місце проживання, громадянство тощо;
- 2) кримінально-правова, до якої включають відомості стосовно складу злочину, спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, форму співучасті тощо;
- 3) соціально-рольова, де розкривається статус особи в суспільстві, його взаємодія з іншими особами;
- 4) морально-психологічна, яка включає ціннісні орієнтації особи, особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей [97, 96-97].

Одним із найбільш складних і важливих теоретичних питань кримінального права і кримінології є відмінність понять “суб’єкт злочину” і “особа злочинця”, які, на перший погляд, схожі, але за своєю суттю і змістом різні. Разом із тим ототожнення цих понять неминуче призводить до методологічної помилки. Тому істотним і необхідним моментом з позиції теорії права є розмежування або відмінність цих понять одне від одного.

“Суб’єкт злочину” як кримінально-правове поняття за своїм змістом більш конкретне стосовно поняття “особистість злочинця”, оскільки обмежене законодавчими ознаками (фізична особа, осудність і вік), що мають кримінально-правове значення для особи, котра вчинила злочинне діяння. Таким чином, “особистість злочинця”, як більш широке поняття ніж “суб’єкт злочину”, охоплює, крім ознак суб’єкта злочину, “ще і всілякі характеристики й особливості, що лежать за межами складу, але обов’язково враховуються судом при винесенні вироку за вчинене суспільно небезпечне діяння. При цьому досліджується особа злочинця в її взаємодії з соціальним середовищем і поряд із соціально-демографічними даними” [148, 275].

Для повної кримінологічної характеристики особистості злочинця, необхідно володіти інформацією щодо кримінально-правової характеристики, яка містить у собі “сукупність зведень про спрямованість злочинної поведінки, мотивів і цілей злочину, минулі судимості, рецидиви, виконання одночасно декількох злочинів тощо” [148, 275].

Отже, під особистістю злочинця розглядають особу людини, яка вчинила злочин.

Іншої точки зору дотримувався А.Ф.Зелінський: 1) допускається логічна помилка, яка іменується тавтологією, оскільки предмет, який визначається, визначається через самого себе (злочинцем і є особа, яка вчинила злочин); 2) не задовольняє судження про те, що суттю особи злочинця є суспільна небезпечність, оскільки до вчинення злочину існувала суспільна небезпечність особи, яка готова була на вчинення злочину, але не було особистості злочинця, і навпаки, після вчинення злочину та ізоляції винного є особистість злочинця, але вже не існує реальної небезпечності; 3) важко вказати на іншу якість, яка відрізняла б особистість злочинця від інших людей, тому що особистість формується в процесі діяльності. Отже, особистість злочинця – це особистість людини, яка вчинила не окреме правопорушення, а систему злочинних дій, тобто злочинну діяльність. Тому про особистість злочинця можна говорити лише відносно людини, винної в злочинній діяльності, тобто яка вчинила систему умисних цілеспрямованих дій, передбачених кримінальним законом, спрямованих на реалізацію загального для них мотиву. В інших випадках можна говорити лише про осіб, котрі вчинили злочини. Характерною рисою осіб, які вчинили злочини, є те, що вони не володіють статистично достовірними особистісними особливостями. А.Ф.Зелінський робить висновок, що особистість злочинця – це сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово властиві людям, винним у злочинній діяльності певного типу [41, 22-24; 42, 55-57].

Ми дотримуємося цієї точки зору на проблему особистості злочинця і розглянемо з цієї позиції завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці.

А.Ф. Зелінський розділяє: 1) “суб’єкт злочину”; 2) “особистість суб’єкта злочину” – особа людини, яка вчинила злочин; 3) “особистість злочинця” – це те ж, що й особистість суб’єкта злочину, але характеризує суб’єкта, який

вчинив не один або декілька розрізнених злочинів, а займається злочинною діяльністю як професією, і ця “професія” накладає додаткові риси характеру цього типу.

За пропонованою А.Ф. Зелінським класифікацією осіб, які вчинюють злочини, актуальним для завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є така категорія, як особа суб’єкта злочину, тому що особи злочинця ми в цьому випадку не знаходимо, оскільки не існує такого виду діяльності, як завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, котрим би він займався певний проміжок часу. Це епізоди життя, а не “спосіб життя” (ознаки, які властиві особі суб’єкта завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, ми розглянемо в підрозділі 3.1. “Стан завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці в Україні”).

Встановлення кримінально-правових ознак особи, яка вчинила злочин, має важливе значення для правильної кваліфікації злочину, для визначення виду та строків покарання, а також для виправлення засуджених. Ці категорії відіграють велике значення в кримінальному законі, оскільки вони виступають підставами індивідуалізації кримінальної відповідальності і кримінального покарання.

2.2. Суб’єктивна сторона завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

Загальновизнаним у теорії кримінального права є визначення, що суб’єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, яка охоплює психічну діяльність особи до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється, і до його наслідків. Констатація всіх ознак суб’єктивної сторони злочину – це завершальний етап у встановленні складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності [78, 142-143]. Правильне встановлення

суб'єктивної сторони злочину – форми вини, мотивів і мети вчинення злочину – має велике значення для кваліфікації злочину, призначення покарання і тим самим для здійснення завдань правосуддя [202, 4].

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину є вина, поняття якої закріплено у чинному законодавстві про кримінальну відповідальність. Згідно зі ст.23 КК, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Тому вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу злочину нерозривно пов'язана з її об'єктивною стороною.

Зміст вини обумовлений сукупністю свідомості (інтелектуальний момент), волі (вольовий момент) та їх співвідношенням. Інтелектуальний момент охоплює той або інший ступінь усвідомлення особою фактичних обставин вчиненого діяння та наслідків, які наступають, або розуміння їх шкідливості. Вольовий момент змісту вини означає усвідомлене спрямування розумових і фізичних зусиль на досягнення мети або на утримання від активних дій. Розглядаючи ці положення, необхідно відзначити, що в усіх випадках особа повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння. Усвідомлення означає не лише розуміння фактичних обставин вчиненого діяння, які стосуються об'єкта, предмета, об'єктивної сторони складу конкретного злочину, а й певне розуміння його суспільної небезпеки [135, 37]. При вчиненні злочину з прямим умислом особа передбачає настання суспільно небезпечних наслідків. Передбачення в теорії кримінального права означає, що у свідомості особи склалося певне уявлення про результати свого діяння. Передбаченням винного охоплюється причинний зв'язок між діянням та наслідками, тобто від конкретного діяння настають або можуть настати конкретні суспільно небезпечні наслідки.

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, як і за вчинення інших злочинів, можливо тільки за наявності вини. У ч.2 ст.2 КК встановлено, що особа вважається

невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Вина характеризується психічним ставленням особи щодо злочинного діяння та настанню суспільно небезпечних наслідків, але склад злочину, передбачений ст.259 КК, належить до формальних складів, до об'єктивної сторони якої не включаються суспільно небезпечні наслідки.

Тому виникає питання, чи залежить у цих складах злочинів форма вини від психічного ставлення особи до можливих або неминучих суспільно небезпечних наслідків? Чи достатньо встановити психічне ставлення лише до суспільно небезпечного діяння? З цього приводу науковцями висловлено дві протилежні точки зору. П.С. Дагель, Б.С. Нікіфоров та інші вчені зробили висновок, що форма вини у формальних складах злочинів визначається психічним ставленням особи до самого діяння, незалежно від ставлення до наслідків [13; 18; 77; 78; 138; 182].

Н.Ф. Кузнецова, Г.А. Кригер та інші вважають, що в кожному складі злочину форма вини складається з психічного ставлення особи як до діяння, так і до наслідків [66, 5-7; 91, 36-37; 95, 7].

На нашу думку, більш переконливою є перша точка зору, оскільки форма вини повинна мати якісну визначеність, яка виявляється тільки психічним ставленням до ознак злочину, чітко сформульованими у його складі законодавцем. А друга позиція означає або те, що всі склади злочинів є матеріальними, а це суперечить закону; або те, що форма вини характеризує не склад конкретного злочину, а реальний злочин в цілому, при цьому форма вини загубить якісну визначеність [44, 72-75].

Отже, форма вини завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці характеризується психічним ставленням до його обов'язкових ознак, якими є об'єкт, суспільно небезпечне діяння, суб'єкт злочину.

З'ясувавши, що форма вини у формальних складах злочинів визначається психічним ставленням до злочинної дії або бездіяльності, необхідно розглянути зміст умислу в зазначеному складі злочину. Загальновідомо, що до змісту умислу у формальних складах злочинів входять як інтелектуальні, так і вольові моменти [116, 167; 136, 211]. Тому слід вважати, що воля особи в цих випадках спрямована на саме діяння, тобто вольовий момент при вчиненні злочинів з формальним складом переміщується з наслідків на діяння. Цей висновок підтверджує думку А.А. Музики про те, що форма і вид вини визначаються ставленням суб'єкта лише до тих ознак, які перебувають у межах складу злочину [125, 173].

Психічне ставлення особи до вчиненого суспільно небезпечного діяння проявляється не тільки в усвідомленні об'єктивно наявної суспільної небезпеки, а й в бажанні його вчинення. Тому бажання вчинення суспільно небезпечного діяння передбачає наявність у таких злочинах лише прямого умислу. Непрямий умисел тут виключається, оскільки свідоме допущення стосується виключно наслідків суспільно небезпечної дії чи бездіяльності, які в злочинах з формальним складом лежать за межами об'єктивної сторони цих злочинів. Саме тому виключається і необхідність визначення психічного ставлення суб'єкта до цих наслідків [77, 135]. Отже, суб'єктивна сторона злочинів з формальними складами характеризуються тільки прямим умислом.

Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці може бути вчинено тільки з прямим умислом, необережна форма вини виключається, оскільки в диспозиції ст.259 КК є вказівка на завідомо неправдиве повідомлення з боку особи, яка повідомляє. "Усвідомлювати", стосовно до прямого умислу тотожне з поняттям "знати", діяти явно, усвідомлювати – означає бути впевненим у характері і властивостях, що визначають суспільну небезпеку діяння. Якщо такої свідомості немає, а є лише ймовірна свідомість фактичних властивостей діяння і саме неясне уявлення про суспільно небезпечний характер діяння (сумнів, припущення, невпевність в існуванні ознак забороненого кримінальним законом діяння), то виключається навмисний

характер діяння. Імовірно припущення про наявність суспільної небезпеки діяння, як і відсутність такої свідомості, характерні для необережності, а не для умислу.

Термін “завідомо”, зазначений у диспозиції ст.259 КК, також характеризує злочин як вчинений з прямим умислом. Поняття “завідомо” кореспондується з поняттям “неправдивий” і визначає інтелектуальний момент умислу щодо відомостей, які повідомляються, тобто вказує, що суб’єкт не помиляється, а усвідомлює невідповідність переданої інформації дійсності. Вольовий же момент припускає бажання, тобто переслідування мети, введення в оману потерпілого. Винний повинен усвідомлювати, що відомості, які він передає потерпілому, не відповідають дійсності. Якщо ж особа передає інформацію, котра йому вірогідно не відома, то такі дії не є обманом [186, 27].

Умисний характер цього злочину також впливає з поняття обману як способу вчинення злочину. Обман являє собою свідомий вольовий акт, спрямований на досягнення певної мети. Психічна діяльність особи, яка здійснює обман, характеризується тим, що в її свідомості одночасно співіснує два суперечливих комплекси уявлень. Один з них – комплекс правильного відображення дійсності, котрий необхідно сховати, інший – комплекс неправильних уявлень, який навпаки слід виразити поза межами. Відсутність першого комплексу свідчить про те, що особа не обманює, а сама помиляється. Отже, при обмані особа повинна усвідомлювати хибність інформації, яка повідомляється іншій, свідомо вводити її в оману певним способом [183, 208].

Не можна також вважати обманом передачу неправдивої інформації особі, яка не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хворобливого стану психіки або малолітства [186, 25].

Отже, суб’єктивна сторона завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці характеризується тільки прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що повідомляє про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів приватної, колективної чи державної власності, знає про завідомо неправдивість свого повідомлення, бажає довести його до відома

невизначеної кількості людей чи представників організацій, установ або органів влади. Непрямий умисел при вчиненні цього злочину виключається.

Особливістю складу злочину, передбаченого ч.2 ст.259 КК, є те, що він допускає вчинення злочинного діяння – завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, внаслідок якого настали тяжкі наслідки, – з подвійною (складною) виною. Аналізований злочин характеризується прямим умислом особи щодо завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів будь-якої власності, і необережним ставленням до можливих наслідків такого діяння – заподіяння тяжких наслідків: заподіяння смерті, тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, завдання майнової шкоди у великих розмірах. Вони повністю охоплюються ч.2 ст.259 КК і додаткової кваліфікації за ст.ст.115, 121, 122, 194 КК не потребують.

Але виникає питання: а якщо особа умисно ставить як до діяння, так і до усіх його наслідків (заподіяння смерті, тілесних ушкоджень, завдання майнової шкоди)? Аналізуючи аналогічну ситуацію, на прикладі ст.239 КК “Забруднення або псування земель”, А.М. Шульга робить висновок, що за таких обставин вчинене визнається умисним злочином проти того соціального блага, шкоду котрому ставилося за мету спричинити [258, 14-15]. У нашому випадку це є умисним злочином проти життя, здоров'я, власності. При цьому має місце сукупність злочинів: по-перше, оскільки вчинене спричиняє шкоду не лише “кінцевим” цінностям, а насамперед громадській безпеці; по-друге, цього вимагає ч.1 ст.33 КК, в якій зазначено, що сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено.

У теорії кримінального права і на практиці в межах прямого і непрямого умислу виділяють їх види: визначений, невизначений, заздалегідь обдуманий, який виник раптово.

Залежно від спрямованості і ступеня конкретизації бажаних результатів, умисел поділяється на визначений (конкретизований) та невизначений (неконкретизований). Визначений умисел характеризується наявністю у винного бажання досягти конкретних суспільно небезпечних наслідків. Визначений умисел в свою чергу поділяється на простий та альтернативний, оскільки конкретизацію наслідків не можна зводити в усіх випадках до чітко формальних параметрів. Простий умисел може бути у тих випадках, коли винний передбачає і бажає настання одного конкретного злочинного наслідку. При альтернативному умислі особа передбачає і бажає (або свідомо допускає) настання одного з кількох злочинних наслідків, які він визначив як певну мету.

Оскільки поняття визначеного та невизначеного умислу стосується тільки матеріальних складів злочинів, то виділяти ці види умислу для завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці не має сенсу, оскільки, як уже зазначалось, розглядуваний склад злочину є формальним.

Умисел також відрізняють за часом виникнення і формування, який буває двох видів: заздалегідь обдуманий і такий, що виник раптово. Заздалегідь обдуманий умисел може виникнути задовго до безпосереднього вчинення злочину. Суб'єкт завчасно готується до його вчинення, розробляє способи здійснення, робить підготовчі дії, забезпечує алібі тощо. При умислі, що виник раптово, злочин вчиняється особою відразу з моменту виникнення умислу. Умисел, який виник раптово, формується в ситуації вчинення злочину в умовах конфлікту, у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, в інших обставинах, що сприяють вчиненню злочину [111, 39]. У багатьох випадках завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці вчиняються особами при умислі, який виник раптово.

Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони відіграють також мотив і мета злочину. А.Ф. Зелінський зазначив, що: "Мотив означає "чому" і "заради чого" (особистий смисл) відбувається діяльність і дія як її частина. Мета відповідає на запитання, "для чого" дія відбувається" [40, 62]. Мотив

завжди є ідеальною підставою вчиненого злочину, оскільки зумовлює цілеспрямовану діяльність суб'єкта [19, 180].

На відміну від вини, в теорії кримінального права мотив і мету відносять до факультативних ознак суб'єктивної сторони злочину. Існує і інша точка зору щодо місця мотиву в структурі суб'єктивної сторони злочину. Так, А.В. Савченко відзначив, що розгляд мотиву як факультативної (другорядної, необов'язкової) ознаки складу злочину є неповним, недостатнім, невідповідним і суперечить принципам положенням психологічної науки, оскільки кожен злочин є діянням, а діяння не буває і не може бути безмотивним. Тому він підтримує думки Б.С. Волкова, П.С. Дагеля, А.Ф. Зелінського, М.Й. Коржанського, Д.П. Котова, В.В. Лунєєва, С.А. Тарарухіна та інших учених-теоретиків про наявність мотиву в кожному суспільно небезпечному діянні, а звідси – про бачення мотиву як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складу злочину [189, 8].

У кримінально-правовій літературі вважається, що у випадках, коли мотив та мета не віднесені законом до обов'язкових ознак складу злочину, вони повинні встановлюватися для з'ясування сутності злочину, оскільки без цього неможливо скласти уявлення про характер процесу, що відбувається у свідомості суб'єкта в момент вчинення діяння. Це положення підтверджується і на законодавчому рівні. Згідно з п.2 ст.64 КПК, мотив є предметом доказування у кожному злочині, тому законодавець вимагає встановлення мотиву по кожній кримінальній справі. Мотив злочину обов'язково повинен бути вказаний в обвинувальному висновку кримінальної справи (ст.223 КПК) та у вирокі (ст.334 КПК).

У теорії кримінального права існують різні точки зору стосовно поняття мотиву. “Мотив, – пише Я.М. Брайнін, – це внутрішнє спонукання особи, яка викликає у неї намір вчинити злочин” [214, 184]. За своєю сутністю мотив є такою причиною певних дій, в тому числі і злочинних, складником котрої є й зовнішні умови, в яких перебуває індивід.

П.С. Дагель та Д.П. Котов дають таке визначення: “мотив злочину – це породжене системою потреб усвідомлене й оцінене спонукання, що є ідеальною підставою і виправданням суспільно небезпечного діяння” [19, 184].

А.В. Савченко робить висновок про те, що в кримінально-правовій і кримінологічній літературі немає єдиного визначення поняття мотиву злочину і визначає мотив злочину, враховуючи сучасні тенденції у баченні цієї міждисциплінарної категорії, як інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [189, 7].

В.М. Кудрявцев відзначає, що кримінологам не слід претендувати на створення власного визначення мотиву злочинної поведінки [69, 11]. Мотив – це насамперед одне з найбільш істотних психологічних понять, за допомогою якого розкривається внутрішня природа людських вчинків, їх сутність [151, 38-47].

У психологічній літературі широко поширене таке визначення мотиву, як спонукання людини до діяльності, яке визначається сукупністю зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта і визначають її спрямованість [178, 219].

Мотив виникає в процесі мотивації, насамперед у процесі усвідомлення і зіставлення потреби з її об'єктом. В основу мотивації може лягти не одна потреба, а декілька. У процесі мотивації знаходить своє вираження детермінація поведінки людини об'єктивної дійсності та сформованого рівня і характеру потреб. При цьому будь-який вплив дійсністю, що має мотиваційне значення, переломлюється через усю систему потреб особистості, через раніше сформовані індивідуальні особливості психіки людини та її стан у цей момент [19, 178-179]. Мотив лежить в основі людської поведінки. Поведінка людини є складним психологічним процесом, у якому інтелектуальні, вольові й емоційні мотиви тісно пов'язані між собою і взаємообумовлені. Початок цього процесу починається з появою у людини конкретних спонукань – потреб, схильностей, інтересів, тобто коли виявляється визначений мотив діяльності. Мотив формується не відразу. Свій кінцевий зміст він отримує під час

вольового процесу, за допомогою якого здійснюється вольова поведінка. У ході здійснення вольового акту мотив може трансформуватись і набувати інший, порівняно з початковим його значенням, зміст. В усвідомленні особою своїх дій і тих наслідків, що в результаті їх вчинення можуть наступити, велику роль відіграє мотив поведінки. Мотив у людській поведінці виступає не тільки спонукальною силою, але й фактором, що має велике змістоутворююче значення. Мотив відіграє змістоутворюючу роль не сам по собі, а тільки будучи співвідносним з метою, цим об'єктом. Він накладає свій відбиток на характер усвідомлення особою фактичних обставин і правового змісту вчиненого, передбачення наслідків своїх дій і вольового відношення до них [12, 17-21].

Отже, як основа мотивації поведінки, у тому числі і злочинної, нерідко виступають людські потреби. Потреби людини відбивають його залежність від зовнішнього світу.

В.М. Кудрявцев зазначає, що для того, щоб породити мотив поведінки, в тому числі і злочинної, людська потреба повинна актуалізуватися, тобто перетворитися з прихованої, пасивної форми в активну, явну. Прагнення негайно або швидко задовольнити цю потребу виникає, як правило, під впливом яких-небудь зовнішніх обставин. Так, матеріальні потреби задовольняються індивідом повсякденно, але можуть актуалізуватися, наприклад, під впливом можливості, яка з'явилася, заробити додаткові кошти або навпаки при погіршенні матеріального становища. Потреба в самоствердженні стає більш гострою при її обмеженості. В усіх цих випадках актуалізація потреби відбувається в результаті взаємодії особистості з об'єктивним соціальним середовищем – з ситуацією, в якій опинився суб'єкт і в якій він повинен діяти. При цьому “запускається” механізм планування і вчинення вчинку, що сприяв би визначенню певної потреби навіть усупереч перешкоді, яка виникла. У структурі цього механізму велику роль відіграє емоційний стан особистості [86, 55].

Мотив має важливе як науково-теоретичне, так і практичне значення. Встановлення в кримінальній справі мотиву злочину і розкриття його соціального змісту – це по суті шлях до встановлення причини цього злочину.

Мотив і мету, що являють собою результат психічної діяльності, як правило, важко відмежовувати. Мета злочину – це ідеальний образ бажаного майбутнього результату, до якого прагне злочинець вчиняючи суспільно небезпечне діяння. Мету злочину не можна зводити до його фактичного результату [19, 184]. С.А. Тарарухін щодо питання співвідношення мотиву і мети відзначив таке: “Мотиви і мета – не тільки взаємозалежні, але і визначають один одного. За своїм змістом вони нерідко збігаються, що призводить до їх невиправданого ототожнення” [205, 15-16]. Якщо мотив виступає як відбита в психіці особи потреба у певних благах, то мета виступає як наступний етап у психічній діяльності. Будучи також результатом взаємодії психіки людини з навколишньою його дійсністю, вона має специфічний суб’єктивний характер. Таким чином, мотив і мета – поняття, хоча і близькі за своїм змістом, які не можна ототожнювати [245, 62].

Залежно від виховання та багатьох інших соціально-психологічних чинників, людина може ставити в аналогічній ситуації різноманітні цілі, обирати неминучі засоби для їх досягнення. Обирати ж мотиви дії особа не може, вона може лише відчувати, усвідомити їх.

Оскільки мета діяння усвідомлюється, то, на думку багатьох юристів, завжди усвідомлюється і мотив. Бачення на мотив як на завжди усвідомлене спонукання – вчорашній день психологічної науки. Пояснення засуджених з приводу спонукань до вчинених ними злочинів – це не мотивація, а мотивування [7, 116].

Мета існує не в кожному злочині, а лише в такому, який характеризується прямим умислом [98, 448]. Мета як обов’язкова ознака виступає в суб’єктивній стороні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській

безпеці без мети виключає прямий умисел, а отже і злочин, передбачений ст.259 КК.

Диспозиція ст.259 КК не містить будь-якої вказівки на мотив цього злочину. З огляду на це мотиви та мета вчинення злочину можуть бути різними.

Винний у вчиненні завідомо неправдивого повідомлення може мати за мету викликати неспокій людей, паніку або їх розгубленість. Це може бути бажання розважитись або помститися за нанесену винному образу чи відмову в його проханні з боку приватного, колективного чи державного об'єднання або з боку органів влади. Крім того, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці може бути вчинене злочинцями з метою забезпечення вчинення в інших містах реальних терористичних актів або інших тяжких злочинів (наприклад, вчинення розбійних нападів в момент, коли основні сили правоохоронних органів спрямовані на пошук вибухівки), вивчення складу оперативної групи та їх можливостей з метою вдосконалення ефективності злочинних дій тощо. Отже, мета злочину, передбаченого ст.259 КК, може бути різною. Тому у кожному конкретному випадку мета вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці повинна з'ясовуватися судом при визначенні ступеня суспільної небезпеки вчиненого і призначення покарання винній особі.

Як уже було зазначено, мотиви вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці також можуть бути різними: вчинення злочину з хуліганських спонукань, помсти, через ревності, заздрість, ненависть, користь тощо.

В основі хуліганських спонукань зазвичай лежить егоїзм, почуття озлобленості та незадоволеності, що виявляється в прагненні демонстративно проявити себе, висловити нарочито-показову зневагу до людей, суспільства, законів. Особливість хуліганських спонукань і досконалих на їх основі однойменних дій полягає в тому, що вони (хуліганські спонукання) формуються під впливом безпосередньої ситуації. І в цьому випадку індивідуально-психологічні особливості особистості можуть відіграти

вирішальну роль як у її поведінці, так і вчиненні суспільно небезпечних дій [12, 50].

Як свідчить практика, завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці в більшості випадках притаманний хуліганський мотив. Наприклад, 31.07.1996 року в радянському районі м. Києва громадянин Б. Із хуліганських спонукань повідомив у правоохоронні органи про замінування автобусу, який здійснював перевезення пасажирів, з метою зриву відправлення автобусу [3].

Помста – один із мотивів злочину як відплата за зло. Вона виникає на ґрунті суперечливих, частіше неприязних, стосунків між людьми. В її основі лежить образа, невдоволення діями, вчинками іншої особи і пов'язане з ними прагнення одержати задоволення за нанесену образу. Помста як мотив злочину виражає собою прагнення одержати задоволення за заподіяне в минулому зло, за дії, які істотно зачіпають інтереси винної особи або її близьких [12, 54]. Так, 08.10.2000 року громадянин З. сповістив адміністрацію ст. Запоріжжя-1 про замінування платформи №2 залізничного вокзалу. Після його затримання, він повідомив, що цей злочин скоїв з помсти, тому що йому не продали квиток від м. Запоріжжя до м. Нікополь через їх відсутність [2].

Ревнощі як мотив злочину являє собою внутрішнє спонукання, суб'єктивний стимул протиправних вчинків, в якому знаходять вираження рушійні сили особистості, пов'язані із задоволенням її потреб; тобто переживання ревнощів стає мотивом, якщо набуває значення спонукання до конкретного вчинку [151, 38-47]. На ревнощі завжди впливають сумніви в коханні, дружбі. У ній виражається страх загубити прихильність іншої особи і прагнення утримати цю прихильність. Ця специфіка ревнощів накладає свій відбиток і на поведінку особи, особливо до вчинення нею злочину.

Велику схожість із помстою мають такі мотиви, як заздрість і ненависть.

Як і помста, заздрість також характеризується непомірним егоїзмом, яка може заподіяти зло іншій особі. Але, на відміну від помсти, заздрість не пов'язана з якимись конкретними діями потерпілого, що обмежують інтереси

винного, тобто образою. Заздрість – виняткове породження індивідуальних властивостей хворобливого самолюбства. Оскільки заздрість не має підстав зовні, не пов'язана з конкретними вчинками і діями іншої особи, оскільки вона, за загальним правилом, має прихований характер, що у свою чергу й обумовлює специфіку злочинів, які вчинюються на її ґрунті.

У ненависті виражається почуття ворожості, що доходить іноді до таких меж, що стає мотивом вчинення злочину. При ненависті властиве прагнення заподіяти зло іншим людям. Виникнення ненависті не завжди пов'язано з якимись конкретними діями потерпілого.

Мотивом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці може бути і користь. Дехто з авторів відзначає, що “мотив корисливості один із найдужчих двигунів людських дій. Він знаходить свою підставу у притаманному кожному інстинкту самозбереження, яке стоїть на сторожі забезпечення організму матеріальними благами; якщо відняти в людини закладені в неї в цьому напрямку прагнення, то вона загубить інтерес до життя. Проте цей інстинкт є не тільки інстинктом для таких дій, які підказуються інтересами самопідтримки, але й “живить” нездорове і надмірне прагнення до матеріальних благ, що дозволяє говорити про корисливість” [242, 55]. Корислива орієнтація є наслідком певних суспільних умов, пов'язаних з принципами розподілу матеріальних благ [119, 47]. Корисливий мотив при завідомо неправдивому повідомленні про загрозу громадській безпеці має місце у разі, коли винний, повідомляючи неправдиві відомості, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди (наприклад, особа завідомо неправдиво повідомляє про закладення вибухівки у приміщенні, де укладається угода не на користь цієї особи). Однак, якщо особа вчиняє ці дії з метою вимоги передачі чужого майна чи права на майно з погрозою пошкодження (знищення) майна, і ця погроза була дійсною і реальною, то дії винної особи слід кваліфікувати як вимагання (ст.189 КК). Так, один пенсіонер з м. Луганська, колишній педагог, погрожував

бізнесмену закладенням вибухівки в його офісі, якщо той не надасть грошей. Він представлявся членом чеченської общини. Злочинець обрав ці дії як “останній доказ” у відстоюванні своїх прав та інтересів і водночас бажав поліпшити своє матеріальне становище. У таких людей зазвичай немає ні бажання, ні можливості втілювати свої погрози в життя, навпаки, за ними приховується немічна образа на суспільство, неможливість змінити своє життя на краще, а також потреба ствердитись, бодай у власних очах, отримати негативні емоції, нервово збудження тощо [252, 120]. Отже, у цьому випадку дії пенсіонера слід кваліфікувати як вимагання.

Отже, мотиви завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, як і мета, можуть бути різними. Тому встановлення мотивів і мети не впливає на кримінальну відповідальність винного, проте має важливе значення для вирішення питання про визначення йому виду та міри покарання.

Не в усіх випадках мотив і мета не впливають на кримінальну відповідальність. Так, якщо діяння заподіює шкоду іншим об'єктам кримінально-правової охорони, то можлива кваліфікація за сукупністю.

Правильна кваліфікація злочинів за сукупністю має важливе значення. Випадків сукупності у практиці трапляються дуже багато. Помилки при кваліфікації цих випадків зазвичай призводять до неправильного призначення покарання, оскільки при сукупності злочинів воно може бути визначене не тільки шляхом поглинання, але й шляхом складання покарань. При невірній кваліфікації єдиний небезпечний злочин помилково може бути роздрібнений на декілька менш значних злочинів, або злочинець, який вчинив декілька діянь, понесе відповідальність лише за одне з них [88, 243].

У теорії кримінального права загальноновизнаним є такий постулат: якщо особа одним діянням вчинює два або більше одиничних злочинів, передбачених різними статтями КК, і за жоден з яких не була засуджена, то в цьому разі утворюється ідеальна сукупність; якщо особа окремими діяннями вчинює два або більше одиничних злочинів, кожен з яких охоплюється іншою нормою КК,

за умови, що ні за один з них особу не було засуджено, то утворюється реальна сукупність. Наприклад, якщо особа повідомляє органам внутрішніх справ вигадані відомості стосовно замінування будинку з метою вчинення тяжкого злочину, і коли сили правоохоронних органів спрямовані на пошук вибухівки, вчинює, наприклад, розбій, то дії винного слід кваліфікувати за сукупністю статей, передбачених ст.259 КК і ст.187 КК (“Розбій”) (реальна сукупність злочинів).

У теорії кваліфікації злочинів існує правило, якщо один злочин є способом, складовою частиною об’єктивної сторони іншого злочину, то перший з них поглинається другим [76, 138; 88, 229]. Наприклад, особа ставить за мету перешкоджання здійсненню виборчого права шляхом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого права передбачена ст.157 КК. Об’єктивна сторона цього злочину виражається у перешкоджанні насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним Президентом України, народним депутатом України, депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом місцевої ради або сільським, селищним, міським головою, вести передвиборну агітацію. Як бачимо, однією з обов’язкових ознак об’єктивної сторони цього складу злочину, який зазначено у диспозиції статті, є обман як спосіб перешкоджання здійсненню виборчого права. Способом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є також обман. Отже, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці є способом перешкоджання здійсненню виборчого права. Тому в цьому випадку дії слід кваліфікувати лише за ст.157 КК.

Для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці слід відмежовувати такий злочин і за суб’єктивною стороною. Так, слід відрізнити завідомо неправдиве повідомлення від терористичного акту (ст.258 КК). Цьому злочину властиві такі ознаки: по-перше, умисел спрямований на заподіяння фізичної або матеріальної шкоди;

по-друге, мотив може бути тільки терористичної спрямованості; по-третє, в диспозиції зазначеної статті відображена мета злочину, зокрема порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень, вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), при завідомо неправдивому повідомленні мета може бути різною.

Як уже було зазначено, хуліганство слід відмежовувати від інших злочинів залежно від спрямованості умислу винного, мотивів, цілей і обставин вчинених ним дій. І хоча завідомо неправдиве повідомлення у більшості випадків має той самий мотив, що і хуліганство, відрізняються вони за ознаками, які властиві хуліганству:

1) скоєння дій не з хуліганських, а з інших мотивів (помста, корисливість, ревнощі тощо) утворюють суб'єктивну сторону іншого злочину, ніж хуліганство;

2) воно скоюється без приводу як неадекватна реакція на поведінку потерпілого або інших осіб в силу необґрунтованості претензій до них;

3) безпосередня причина злочинного конфлікту завжди внутрішня, тобто вона у самому суб'єкті [155, 67-69].

Розглянувши суб'єктивні кримінально-правові ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, доходимо таких висновків:

1) у зв'язку з поширенням завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці серед неповнолітніх, усвідомленням ними фактичного характеру та суспільної небезпеки своєї поведінки, керуванням своїми діями в момент вчинення злочину пропонуємо понизити мінімальну вікову межу кримінальної відповідальності особам, які вчинили зазначений злочин, з 16-ти до 14-ти років;

2) для вирішення питання про здатність неповнолітнього повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними необхідне використання спеціальних знань в області психології вікового розвитку і пізнавальних процесів, індивідуально-психологічних особливостей особистості підлітка в межах судово-психологічної експертизи;

3) ми підтримуємо точку зору щодо класифікації осіб, які вчинюють злочини, на “суб’єкт злочину”, “особистість суб’єкта злочину”, “особистість злочинця”. Актуальним для завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є така категорія, як особистість суб’єкта злочину, оскільки особистості злочинця ми в цьому випадку не знаходимо, оскільки не існує такого виду діяльності, як завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, котрим би він займався певний проміжок часу;

4) дослідження суб’єктивної сторони завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці передбачає встановлення насамперед форми вини, яка повинна виражатись у прямому умислі, тобто винний усвідомлює, що повідомляє про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів приватної, колективної чи державної власності, знає про неправдивість свого повідомлення, бажає довести його до відома невизначеної кількості людей чи представників організацій, установ або органів влади. Відсутність умисної форми вини виключає кримінальну відповідальність, оскільки в такому випадку відсутня одна з необхідних ознак складу цього злочину. Непрямий умисел при вчиненні злочину, передбаченого ст.259 КК, також виключається. У багатьох випадках завідомо неправдиві повідомлення вчиняються особами при умислі, що виник раптово;

5) поняття “завідомо” кореспондується з поняттям “неправдивий” і визначає інтелектуальний момент умислу щодо відомостей, які повідомляються, тобто вказує, що суб’єкт не помиляється, а усвідомлює невідповідність переданої інформації дійсності. Вольовий же момент припускає бажання, тобто переслідування мети, введення в оману потерпілого. Винний

повинен усвідомлювати, що відомості, які він передає потерпілому, не відповідають дійсності. Якщо ж особа передає інформацію, котра йому вірогідно не відома, то такі дії не є обманом. При обмані особа повинна усвідомлювати хибність інформації, яка повідомляється іншій особі, свідомо вводити її в оману певним способом. Не можна вважати обманом передачу неправдивої інформації особі, яка не могла усвідомлювати свої дії чи керувати ними через хворобливий стан психіки або малолітній вік;

6) мотиви завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці можуть бути різними, але притаманним для цього злочину є хуліганський мотив;

7) мета злочину, передбаченого ст.259 КК, може бути різною, тому у кожному конкретному випадку вона повинна з'ясуватися судом при визначенні ступеня суспільної небезпеки вчиненого і призначення покарання винній особі;

8) для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці слід відмежовувати його від терористичного акту та хуліганства. Зазначені злочини слід відмежовувати залежно від спрямованості умислу, мотиву та мети злочину. І хоча завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці у більшості випадках має той самий мотив, що і хуліганство, відрізняються вони за ознаками, які властиві хуліганству.

РОЗДІЛ III

Кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці

3.1. Стан завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці в Україні

Конституція України проголосила, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [59, Ст.1]. Перед державою поставлено завдання забезпечити громадську безпеку суспільства, належний правопорядок, гарантований захист правовими засобами конституційних прав та інтересів громадян, державних організацій та установ, громадських формувань, усіх приватних структур. Одним із чинників, які створюють серйозну загрозу розвитку держави, є злочинність, тому що криміногенна ситуація, яка склалася у теперішній час, перетворилася в найбільш небезпечне соціальне зло.

Злочинність – відносно масове явище будь-якого суспільства, яке складається із сукупності передбачених кримінальними законами вчинків, скоєних на тій чи іншій території протягом певного часу [108, 8]. Злочинність характеризується кількісними (стан, рівень, динаміка) і якісними (структура, характер) показниками. У цьому аспекті злочинність розглядається як соціально-правове явище. Якщо розглядати злочинність як соціальну систему, то на думку Д.А. Ді, злочинність слугує джерелом, з одного боку, нормального функціонування, зміни і розвитку суспільства як більш спільної системи, куди вона (злочинність, злочинний соціум) включена як підсистема, а з іншого боку – соціальної стабільності [106, 44]. Отже, злочинність за своєю суттю – явище негативне, що заподіює шкоду як суспільству в цілому, так і конкретним його членам.

Чим же відрізняється злочинність від окремого злочину? Як пояснити те положення, що взяті поодиноці явища мають одні властивості, але якщо їх же розглядати в цілому, властивості цього цілого стають іншими, відмінними від властивостей, що складають дане ціле частин? – задає питання А.М. Яковлев і відповідає, – “якщо кожний окремо взятий злочин “міг статися, а міг і не статися”, тобто може розглядатись як випадкове явище, то стосовно сукупності цих випадкових явищ такий підхід неможливий. Тут доводиться констатувати, що це не тільки могло, але й повинно було це трапитись, тобто злочинність у цілому є явищем закономірним для конкретних умов конкретного суспільства” [265, 11].

Криміногенна ситуація у дев'яностих роках минулого століття в Україні характеризувалася зростанням кількості тяжких злочинів проти життя і здоров'я людей, майнових інтересів громадян і держави, а також злочинів, які скоювалися членами організованих злочинних угруповань. У 2001 році криміногенне становище в країні в цілому дещо стабілізувалося. Знизилася загальна кількість зареєстрованих злочинів та рівень злочинності на 10 тисяч населення. У 2001 році в порівнянні з 2000 роком зареєстрованих злочинів зменшилося на 9,0 %. Разом із тим позитивні зрушення у криміногенній обстановці не набули ще стійкого характеру. Ситуація в окремих регіонах країни (Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Харківській областях та Автономної Республіки Крим) залишалась напруженою, а в деяких областях (Закарпатській, Вінницькій та інших областях) збільшився приріст злочинності, і зокрема, злочинів корисливо-насильницької спрямованості [83].

Останнім часом в Україні набули значного поширення нові види злочинів, які представляють небезпеку для багатьох членів суспільства. Серед них велику кількість займають завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці.

Завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці належать до агресивних злочинів. А.Ф. Зелінський вважає, що агресивні злочини мають злісний, деструктивний характер та спрямовані на заподіяння

потерпілому шкоди. В основі кримінальної агресії – ворожість і жадоба руйнування [41, 170]. О.М. Литвак пропонує таку класифікацію за трьома дихотомічними розподілами агресії: а) фізична і вербальна; б) активна та пасивна; в) пряма і непряма [108, 201].

Фізична агресія – це механічне, хімічне, термічне або інше насильство чи руйнування; вербальна – це інформативне вчинення шкоди словом; активна – означає дію, а пасивна – цілеспрямована на виконання потрібних дій; пряма – здійснюється відверто і спрямована на ворожий об'єкт, непряма – підступно, потай, за спиною потерпілого і може бути спрямована на осіб, що не є учасниками конфлікту (феномен зміщення агресії) [108, 201-202].

Аналізуючи види агресії, ми доходимо висновку, що агресивна поведінка особи при завідомо неправдивих повідомленнях про загрозу громадській безпеці характеризується вербальною активною непрямою формою.

Особливою рисою завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є відкритість, спрямованість на досягнення визначених цілей, розрахунок на залякування деяких верств населення. Як уже було зазначено, небезпекою цього злочину є те, що поширення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці може викликати страх і невпевненість у громадян, а іноді і посіяти паніку серед населення, порушити рух залізничного, повітряного, автомобільного транспорту, дезорганізувати нормальну діяльність навчальних закладів та виробничих установ. Для перевірки повідомлення про закладення вибухових пристроїв у будинках державних чи приватних установ, підприємств, вокзалів, лікарень, магазинів, навчальних закладів та інших громадських споруд і об'єктів правоохоронні та інші державні органи змушені задіяти значні сили, закрити на тривалий час відповідні організації, установи або підприємства. Крім того, державі, установі, проти якої спрямована ця дія, заподіюються величезні матеріальні збитки. Так, середній розмір за одну годину простою державного чи комерційного банку становить від трьох до п'ятнадцяти тисяч гривень, а

наприклад, для універмагу “Україна” в м. Києві понад п’ятнадцяти тисяч гривень [241].

Одним із поширених видів неправдивих повідомлень є повідомлення з використанням телефону. Застосування цього виду передачі інформації дає можливість злочинцеві тривалий термін не бути встановленим і притягнутим до кримінальної відповідальності. Через це анонімні дзвінки про загрозу вибуху в місцях масового перебування громадян створюють суспільну небезпеку.

Пошук вибухівки на таких об’єктах, як школа, багатоповерхове приміщення якоїсь державної установи, вокзали, станції метро займає 2-3 та більш годин з евакуацією великої кількості людей. При цьому припиняють діяти на вказаний час це підприємство чи установа. Наприклад, у вересні 1999 року з пасажирського вокзалу м. Києва при надходженні інформації про замінування камери схову було евакуйовано понад 2000 чоловік [241]. На пошук вибухівки та забезпечення заходів безпеки притягується велика кількість працівників органів внутрішніх справ, лікарів, пожежників та інших спеціалістів, а також залучається відповідна техніка. Перевірка лише одного дзвінка коштує від п’яти до десяти тисяч гривень [180].

З метою виявлення причин та умов завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці та визначення заходів щодо попередження цього виду злочинів, розглянемо стан цього явища в Україні.

“Філософська категорія “стан” означає сукупність таких якостей явища, котрі мають кількісний та якісний характер. При цьому слід враховувати просторово-часовий зріс буття цього явища та наявність його системних зв’язків. Стан явища – це сукупність сутнісних якостей об’єкта, взятого в певній системі зв’язків з іншим явищем та в просторово-часовому зрізі свого буття” [129, 13].

Перш ніж перейти до визначення основних характеристик завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, розглянемо значення кількісних та якісних показників злочинності, які в кримінології поділені умовно. Кількісні показники вимірюються числами, які визначаються

загальною кількістю злочинів та осіб, котрі їх вчинили, на певній території за певний проміжок часу (рівень злочинності). Якісні показники характеризують структуру злочинності (визначається питомою вагою (часткою) окремих видів злочинів у загальній їх кількості, що виділяються залежно від певних кримінально-правових та кримінологічних ознак [23, 32-33], та географію злочинності (розміщення у просторі), а також динаміка злочинності – зміна всіх елементів злочинності протягом часу.

При аналізі кримінологічної характеристики злочинності взято за основу статистичні дані МВС України та Державної судової адміністрації України за період з 1994 року по 2004 рік.

Протягом 1996-2003 років на території країни органами внутрішніх справ зареєстровано близько п'яти тисяч фактів завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці (Додаток А, рис. А.2.). У 1996-1998 роках відбулося послідовне збільшення їх кількості. Якщо у 1996 році зареєстровано 499 повідомлень, у 1997 р. – 633, то вже у 1998 р. – 971 таких повідомлень. З 1999 року по 2002 рік кількість зареєстрованих завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці зменшилось (у 1999 р. – 783, у 2000 р. – 597, у 2001 р. – 679, у 2002 р. – 383, у 2003 р. – 249). Найбільше таких повідомлень надходило до органів внутрішніх справ м. Києва, Донецької, Дніпропетровської, Одеської, Харківської областей та Автономної Республіки Крим. Причинами цього є як нестабільність політичних і соціальних процесів у суспільстві, так і недостатній рівень боротьби органів внутрішніх справ з цими злочинними проявами. Сьогодні технічне обладнання більшості міськрайвідділів міліції не завжди дозволяє визначити місце, з якого телефонував правопорушник, та здійснити запис повідомлення на магнітні носії, що є одним із чинників низького розкриття таких злочинів. Також слід зазначити, що зафіксувати завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці не є можливим і в силу швидкоплинності таких повідомлень. Наприклад, за чотири місяці 2002 року працівниками міліції визначено тільки чотири абонента телефонних номерів, що складає 2,2% від

загальної кількості завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, та здійснено 95 записів повідомлень (53,1%).

Аналіз середньостатистичної динаміки анонімних повідомлень (Додаток А, рис. А.6.), дає підстави зробити висновки, що більшість таких інформацій припадає на весняні та осінні місяці, що становить відповідно 33% та 30%. Узимку активність осіб, які здійснюють розглядуваний злочин, знижується за рахунок різдвяних свят і канікул. Літо – це найбільш спокійна пора року, за рахунок того, що основна маса населення перебуває у відпустках та на літніх канікулах, на цей період припадає лише 13% анонімних повідомлень.

Щомісячний розподіл завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці 1998-1999 років показує, що на їх кількість також впливає проведення загальнодержавних заходів. Наприклад, зріст кількості повідомлень збігається з проведенням виборів до Верховної Ради України. Така ж тенденція простежувалась і у вересні 1999 року під час проведення референдуму (Додаток А, рис. А.7.).

Якісний розподіл анонімних повідомлень 1996-1999 років свідчить про їх стійкий характер і поділяється таким чином (Додаток А, рис. А.8.). Найбільша кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці (за місцями) становить відносно навчальних закладів – 45%, державних установ – 27%, житлових будинків – 9% та вокзалів – 8%. У свою чергу серед навчальних закладів основна маса анонімних повідомлень припадає на шкільні заклади – 72%. Ці висновки підтверджуються і статистичними даними за 2001 рік (Додаток А, рис. А.9.): навчальні заклади – 57%, державні установи – 17%, вокзали, громадські місця – 16%, житлові будинки – 10%). За останні роки збільшилося завідомо неправдивих повідомлень стосовно мінування об'єктів торгівлі та розважальних закладів.

Зазначена тенденція склалась у багатьох областях країни. Наприклад, за даними УМВС України в Запорізькій області, протягом 1999 року підрозділами органів внутрішніх справ зареєстровано 63 завідомо неправдивих повідомлень

про загрозу громадській безпеці. Об'єктами таких повідомлень були: навчальні заклади – 39 (61,9% від загальної кількості); державні установи – 6 (9,5%); установи культури та спортивні споруди – 6 (9,5%); торгівельні споруди – 6 (9,5%); залізничні вокзали – 2 (3,2%); житлові будинки – 2 (3,2%); банки – 1 (1,6%); інші об'єкти – 1 (1,6%).

97,4% анонімних повідомлень про закладення вибухових пристроїв у навчальних закладах надійшло відносно загальних середніх шкіл.

Крім наведених фактів, завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці також надходили стосовно Запорізької обласної державної адміністрації, Енергодарського МВ УМВС України, центру зайнятості населення Токмацького району, ряду лікарень м. Запоріжжя.

За фактами завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці УМВС України в Запорізькій області в 1999 році було порушено 12 кримінальних справ (у 1998 році порушено 4 кримінальні справи, а у попередні роки кримінальні справи не порушувалися). Для перевірки неправдивих повідомлень було задіяно близько 1100 працівників міліції і витрачено 31 тисяча гривень, які в подальшому не були відшкодовані. Тільки один виїзд працівників науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС області на анонімне повідомлення про закладення вибухівки в школі становить, за даними 2001 року, від 800 до 1000 гривень, пожежної охорони – 750 гривень, швидкої допомоги – 100 гривень.

Динаміка кількості завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці відносно загальних середніх шкіл свідчить про щорічне їх зростання. Так, якщо у 1996 році надійшло 158 таких повідомлень, то у 1997 р. – 178, у 1998 р. – 342, у 1999 р. – 274 (Додаток А, рис. А.12.). У 2001 році у 57% випадків завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці припадає на навчальні заклади. Найбільше повідомлень щорічно перепадає на квітень і вересень, коли проводяться семестрові заліки та іспити, або починається навчальний процес після канікул. Це значною мірою відвертає сили міліції для здійснення перевірок приміщень на наявність

вибухових пристроїв. Практично кожен виклик супроводжується евакуацією великої кількості учнів та вчителів, при цьому зазнає великої шкоди і сам навчальний процес. Усі анонімні дзвінки про мінування шкіл надходять від самих учнів з метою зірвати проведення занять або розважитися. Так, черговий Ужгородського МВ УМВС України в Закарпатській області отримав від невідомого інформацію про можливий вибух у загальноосвітній школі №1 м. Ужгорода. Поспішність, з якою автор дзвінка поклав трубку, давала підстави для сумніву щодо правдивості повідомлення. Проте для ретельної перевірки приміщення школи заняття довелося припинити. Як і очікувалося, вибухових пристроїв у навчальному закладі не виявилось, та “пустун” на цьому не зупинився. За кілька годин він знову зателефонував і повідомив про замінування школи №6. Встановивши телефон-автомат, яким двічі скористався “хуліган”, працівники міліції затримали його вже наступного дня. Ним виявився 10-річний учень школи-інтернату, який, прогулюючи уроки, вирішив “розважитись” [256].

Значну частину в загальній кількості завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці складають дзвінки відносно замінування державних установ, що завдають значної шкоди стабільності їх роботи та великих матеріальних збитків. У 2001 році зареєстровано 17% випадків таких повідомлень стосовно державних установ. Аналіз динаміки надходження цих повідомлень протягом року свідчить, що в середньому щомісячно реєструється близько 15 дзвінків, при цьому чіткої залежності від пори року не простежується. Проте активність “анонімів” підвищується під час проведення загальнодержавних заходів, таких як проведення передвиборних компаній (наприклад, березень 1998 року та вересень 1999 року) (Додаток А, рис. А.10.).

Особистою небезпекою для населення є загроза вибуху в житлових будинках. Так, у липні 1999 року до державної адміністрації м. Києва надійшов анонімний лист від невідомого “терориста” про те, що їм заміновано одинадцять багатоповерхових будинків, і в якому він вимагав майже 2 мільйони доларів США. У разі їх отримання він обіцяв передати інформацію

про заміновані будинки. Пошуками зловмисника зайнялися оперативні служби МВС і СБУ. У стан підвищеної готовності були приведені не тільки особовий склад міліції й антитерористичного підрозділу, але і міської аварійно-рятувальної служби. Посилено патрулювались вулиці, обстежувалися підвали і горища всіх будинків, шкіл, дитячих садків. Крім того, перевірялися склади, на яких зберігалася зброя, вибухівка. Були відпрацьовані десятки версій, опитані сотні людей. У ході проведених оперативно-пошукових заходів, при передачі зазначеної суми був затриманий “анонім”. Ним виявився житель м. Києва 28-річний Сергій Куліков [35].

На кількість повідомлень про замінування житлових будинків (квартир) значною мірою впливають політичні процеси, що відбуваються в державі та за її межами. Сьогодні відбувається різке зростання їх кількості. Наприклад, під час проведення передвиборної компанії у березні-квітні 1998 року кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці сягнула 16, а вересні 1999 року через події, пов’язані з вибухами на території Російської Федерації, таких повідомлень було вже зареєстровано 42. В інші періоди їх щомісячна кількість коливається на рівні 5-8 повідомлень. У 2001 році зареєстровано 10% випадків мінування житлових будинків.

Значно зросла кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці на території України та у багатьох зарубіжних країнах після вчинення терористичних актів, які відбулися 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку, Вашингтоні та в інших містах Сполучених Штатів Америки, а також події, що відбувалися в Афганістані. Так, за даними світових інформаційних агентств, після вказаних терористичних актів надходили завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці в Німеччині, Японії та інших державах. У жовтні 2001 року надійшло анонімне повідомлення про замінування Ейфелевої вежі в Парижі (Франція). Під час перевірки анонімного дзвінка було евакуйовано 1800 туристів та обслуговуючого персоналу. При цьому було припинено на одну годину відвідування вежі.

Протягом останніх років поступово збільшується кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці відносно замінування вокзалів (залізничних, автовокзалів) та залізничних потягів. Якщо у 1996 році було зареєстровано 28 таких повідомлень, то у 1998 році – вже 91 (Додаток А, рис. А.11.). Їх щомісячний розподіл складає 5-7 дзвінків і не має сезонного характеру. Необхідно відзначити, що під час перевірок цих повідомлень проводиться евакуація великої кількості громадян, відволікаються значні сили міліції та інших служб, майже повністю паралізується робота вокзалу та порушуються графіки руху поїздів, через що залізниця зазнає великих матеріальних збитків. Під час проведення заходів виникає загроза виникнення паніки серед громадян і як наслідок їх травмування. Наприклад, 11 січня 2000 року до чергової частини ГУ МВС України м. Києва надійшло повідомлення, що через декілька хвилин на центральному залізничному вокзалі вибухне бомба. Були терміново вжиті відповідні заходи реагування, евакуйовано 560 пасажирів та 74 працівники вокзалу. За дві години “простою” вокзалу заподіяно шкоду еквівалентну сумі 20 тисяч доларів США [268]. У 2001 році зареєстровано 16% випадків повідомлень стосовно вокзалів та громадських місць від загальної кількості зареєстрованих завідомо неправдивих повідомлень.

За наведеними даними кримінально-правової статистики, рівень завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці на території України значно зріс з 1994 року по 1998 рік. Так, якщо у 1994 році органами внутрішніх справ було порушено 18 кримінальних справ за статтею 206² КК України 1960 року, в 1995 році – 75 (+ 316% порівняно з 1994 роком), в 1996 р. – 89 (+ 394,4%), в 1997 р. – 95 (+427,8%), то в 1998 році було порушено вже 145 кримінальних справ (+ 705,5%). З 1999 року по 2002 рік рівень злочинів дещо знизився. У 1999 році було порушено 140 кримінальних справ (+ 677,7% порівняно з 1994 роком), у 2000 р. – 89 (+ 394,4%), у 2001 р. – 122 (+ 577,7 %), у 2002 р. – 95 (+ 427,8%). Проте в 2003 році було порушено 180 кримінальних справ, що майже вдвічі більше ніж у попередньому році, порівняно з 1994

роком їх кількість зросла на 900% (Додаток А, рис. А.3.), а за 6 місяців 2004 року – 60.

За останні роки правоохоронні органи України значно покращили свої показники щодо розкриття злочинів. Якщо у 1990 році їх розкривалося 56,6 % (209 тисяч), то у 2001 році цей показник досяг 77,3 % (389,3 тисячі). Ефективніше розкривалися умисні вбивства, зокрема на замовлення, тяжкі тілесні ушкодження, розбої, грабежі, крадіжки приватного майна, у тому числі квартирні [39].

Що стосується завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, то, за даними Державного департаменту інформаційних технологій МВС України, у 1997 році було розкрито 16 злочинів цієї категорії (16,2% від загальної кількості зареєстрованих злочинів за даний період часу) та притягнуто до кримінальної відповідальності 13 осіб, які скоїли ці злочини; у 1998 році – розкрито 22 злочини (15,2%), притягнуто – 18 осіб; у 1999 р. відповідно 26 (18,6 %) і 21, у 2000 р. – 26 (29,2%) і 22, у 2001 р. – 29 (23,8%) і 30, у 2002 р. – 58 (61,1%) і 39, у 2003 р. – 32 (17,7%) і 31, а за 6 місяців 2004 року – 30 (50%) і 24 (Додаток А, таблиця А.1.).

Високий ступінь суспільної небезпечності завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці обумовлює широке використання в боротьбі з ним найбільш суворого заходу державного примусу – кримінального покарання. За даними Державної судової адміністрації України, за вироками, що набули законної сили, у 2001-2003 роках засуджено 42 особи: у 2001 році – 1 особу, у 2002 році – 24 особи. Кількість осіб, засуджених за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці до 2001 року в статистичних звітах Державної судової адміністрації України не передбачалось (Додаток А, рис. А.5.). Проте ці дані можуть бути не точними, оскільки, згідно з п.3.4.1 наказу Державної судової адміністрації України від 19.05.2003 р. №179 “Про затвердження форми статистичної картки на підсудного (обвинуваченого) та Інструкції щодо її заповнення” [164], у разі

вчинення декількох злочинів облік ведеться за тією статтею КК, санкція якої передбачає більше покарання.

Низький рівень розкриття зазначених злочинів зумовлений насамперед відсутністю в чергових частинах міськрайвідділів міліції відповідної звукозаписуючої апаратури, несвоєчасністю реагування чергових на анонімні дзвінки, а також тим, що третина анонімних повідомлень спочатку надходить до керівників навчальних закладів, установ і організацій, а вже від них, протягом певного часу, безпосередньо до органів внутрішніх справ. Так, у 2001 році операторами “02” підрозділів міліції отримано понад 35% повідомлень, які надійшли безпосередньо від керівників та працівників об’єктів “мінування”.

Кількість зареєстрованих злочинів, передбачених ст.206² КК України 1960 року та ст.259 КК України 2001 року, не є однаковим у різних регіонах України. Найбільша їх кількість зареєстрована у Донецькій, Харківській та Львівській областях (Додаток А, таблиця А.1.). Значно нижчий рівень зареєстрованих злочинів, передбачених ст.259 КК, у Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Полтавській, Рівненській, Черкаській та Чернігівській областях. З 1997 по 2000 рік жодної кримінальної справи не було порушено в Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та у м. Севастополі. Дані аналізу свідчать, що рівень зареєстрованих злочинів знижується з південного сходу до заходу України (за винятком Львівської області) (Додаток А, таблиця А.1.). Цей факт зумовлений соціально-демографічними, історичними та економічними особливостями регіонів, концентрацією населення у великих містах та іншими місцевими умовами.

Майже всі злочини фіксуються у містах та селищах міського типу, з яких дві третини припадає на долю обласних центрів. Розглядуваний вид злочину не має поширення у сільській місцевості. Так, за даними Державного департаменту інформаційних технологій МВС України, у 2003 році у містах та селищах міського типу зареєстровано 170 завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці (94,4% від загальної кількості зареєстрованих злочинів), за 6 місяців 2004 року – 56 злочинів (93,3%). В обласних центрах у

2003 році зареєстровано 130 завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці (72,2%), за 6 місяців 2004 року – 40 злочинів (66,6%).

Відомо, що переважна частка завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці скоюються громадянами або за місцем їх проживання, або навчання.

Вивчення демографічних даних про осіб, які вчинили розглядуваний вид злочину, засвідчує, що домінуючу роль серед них відіграють чоловіки. Близько 50 % таких злочинів вчиняються особами, які на момент завідомо неправдивого повідомлення не досягли віку кримінальної відповідальності. Велику частку “анонімів” складають студенти вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації.

На жаль, на сьогодні неможливо у повному обсязі надати кримінологічну характеристику осіб, які скоїли завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці, у зв'язку з низьким рівнем розкриття цих видів злочинів. Проте російськими фахівцями були виділені такі типи лжетерористів:

- “протестант” – для цього типу погроза терористичного акта є особистим засобом реалізації особистих проблем, які важко вирішити;
- “месник” – до цієї категорії відносять осіб, котрим відмовили у задоволенні їх вимог у магазині, на роботі тощо, а також громадян, що раніше затримувалися за вчинення правопорушень;
- “шантажист” – погроза терористичного акта використовується як засіб шантажу в боротьбі з конкурентами;
- “психічно хворий” – дзвінок з погрозою є для цієї категорії осіб засобом вирішення мстивої суб'єктивної психологічної проблеми;
- “хуліган” – до цього типу належать ситуативні хулігани, які бажають розважитись, і особи, котрі запізнюються на заходи або на транспортний засіб (потяг, літак тощо) і намагаються встигнути на нього, а також неповнолітні, для яких основними мотивами завідомо неправдивих повідомлень про акти тероризму є небажання відвідувати навчальні заклади [64, 34].

Серед осіб, які вчинили завідомо неправдиве повідомлення, виявляються особи з психічними аномаліями, котрі мають серйозний криміногенний заряд. У цілому, психічні аномалії осудних осіб можуть (не будучи фатальними) впливати на механізм індивідуальної злочинної поведінки, починаючи з етапу негативного становлення особистості до його прямої участі у скоєнні злочину. Звісно ж, ступінь включення (значимість) психічних аномалій (відхилень) особистості може бути дуже різною: від вирішального їх впливу в кримінологічному механізмі, до деяких порівняно незначних проявів, тією або іншою мірою пов'язаних із неадекватними реакціями на зовнішні (ситуативні) спонукальні фактори. Так, психічні аномалії сприяють виникненню і розвитку таких рис характеру, як дратівливість, агресивність, жорстокість, озлобленість, і водночас зниженню вольових можливостей, ослабленню стримувальної поведінки механізмів; перешкоджають нормальній соціалізації особистості, засвоєнню суспільних цінностей, установленню нормальних зв'язків і стосунків; заважають навчатися і займатися певними видами трудової діяльності [1; 29; 38].

На думку А.Ф.Зелінського, психічні аномалії – психопатія, неврози, акцентуація особистості – послабляють свідомість і посилюють агресивну мотивацію. Також впливає на психіку людини алкогольне або наркотичне сп'яніння. Сполучення того й іншого, тобто аномалій і алкоголізації особистості, значно збільшує можливість негативістської мотивації [7, 90-93]. Такі психічні особливості сприяють виникненню побутових і інших конфліктів, інтерпретації тієї або іншої ситуації як ворожої.

Завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці значною мірою сприяє стан алкогольного або наркотичного сп'яніння. Злочин для багатьох із них є закономірним наслідком попередньої поведінки. Так, 29-річний мешканець м. Харкова, після вживання спиртних напоїв, зателефонував до оператора “02” і повідомив, що на станції метро “Студентська” закладено вибухівку і найближчим часом очікується вибух [63]. 25-річний мешканець м. Кривого Рогу, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, повідомив про

закладення вибухівки у житловому будинку по вулиці Уфимській [256]. Психологічні дослідження показали, що стан сп'яніння, починаючи з легкого його ступеня, реально впливає на психічну діяльність суб'єкта, відзначається зниження здатності критичного ставлення до своєї поведінки, якості інтелектуальних операцій. Фізіологічною основою є отруєння організму, у тому числі інтоксикація центральної нервової системи. У міру зростання дози алкоголю все більше порушуються функції, які пов'язані з переробкою інформації, орієнтацією в зовнішньому середовищі та її осмисленням. Потім відбувається розлад сенсорних процесів, як і емоційна оцінка своїх дій. У випадку сильного сп'яніння можлива втрата здатності до цілеспрямованих рухів, осмислення мови тощо [195, 34].

Нами було вивчено 98 матеріалів про відмову у порушенні кримінальних справ щодо фактів завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, у тому числі в Дніпропетровській області – 16 матеріалів, Харківській – 3, Запорізькій – 12, Миколаївській – 3, Волинській – 18, Херсонській – 13, Одеській – 5, Черкаській – 2, Житомирській – 1, Чернівецькій – 1, Луганській – 11, Львівській – 3, Вінницькій – 2, Чернігівській – 5, Кіровоградській – 1 та м. Севастополь – 2.

Під час аналізу цих матеріалів встановлено, що 31 з них відмовлено у порушенні кримінальних справ на підставі п.1 ст.6 КПК (за відсутністю подій злочину), 65 – на підставі п.2 ст.6 КПК (за відсутністю в діянні складу злочину).

За двома матеріалами відмовлено у порушенні кримінальних справ на підставі п.5 ст.6 КПК (особа, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння 11-річного віку), за якими встановлено 3 неповнолітніх “аноніма”.

Наприклад, у м. Луцьку малолітній К., учень шостого класу, повідомив за телефоном “02” про мінування школи, де він навчався. Коли працівники міліції його затримали, він пояснив свій вчинок так: “... Мені не хотілося йти до школи і я вирішив повідомити у міліцію, що школа замінована”. Матеріали цієї справи свідчать, що у гр. К. поведінка була зразкова як у сім'ї, так і в школі, навчався

він на “4” і “5”. Причини та мотиви поведінки сина батькам не відомі. Вони вважають, що їх син зробив це спонтанно, і шкодує про скоєне. Але працівниками міліції було встановлено, що крім цього випадку, неповнолітній К. ще двічі повідомляв по "02" про мінування школи.

Другий приклад. У м. Луганську 10-річний П. разом зі своєю 8-річною сестрою зателефонували до своєї бабусі і, пустуючи, повідомили, що в її квартирі закладено бомбу. Але, неправильно набравши номер, вони потрапили до громадянки Л., 1929 року народження, яка сприйняла це повідомлення реально, і негайно повідомила міліцію.

Аналізуючи кількість зареєстрованих завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці з кількістю порушених за ними кримінальних справ (середньостатично по Україні на 53 повідомлення порушується одна кримінальна справа), виникає питання: а що в інших випадках в діянні “аноніма” відсутній склад злочину або особа не досягла віку кримінальної відповідальності? На підставі аналізу матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ, можна зробити такі висновки:

1) найчастіше підставою у відмові в порушенні кримінальної справи є відсутність матеріальної шкоди. Але, як уже було зазначено, склад цього злочину за своєю конструкцією є формальним і вважається закінченим з моменту доведення завідомо неправдивого повідомлення до адресата. Тобто, для кваліфікації діяння за ч.1 ст.259 КК не потрібно настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді матеріальної або іншої шкоди, суспільна небезпека в цьому випадку полягає у порушенні громадської безпеки. І тому практичні працівники органів внутрішніх справ помиляються при визначенні кваліфікації дій винної особи;

2) на практиці, як правило, працівники органів внутрішніх справ при відмові у порушенні кримінальної справи використовують таку підставу, як “дитячі пустощі”, при цьому не встановлюючи особи, яка повідомила анонімну інформацію. Працівники міліції встановлюють, що інформацію по телефону

повідомив “дитячий голос”. Але це не може бути підставою для відмови у порушенні кримінальної справи, поки не буде встановлена особа (“анонім”);

3) як уже було зазначено, замість притягнення злочинця до кримінальної відповідальності за ст.259 КК, помилково притягують за ст.183 КпАП України (завідомо неправдивий виклик спеціальних служб);

4) при наявності складу злочину і при невстановленні “аноніма” та з метою не занесення цих злочинів до категорії “нерозкриті злочини”, органи внутрішніх справ відмовляють у порушенні кримінальних справ, що свідчить про високий рівень штучної латентності завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці.

За механізмом утворення латентна злочинність складається з трьох частин:

1) незаявлені злочини – ті, які були вчинені, але потерпілі, свідки, службові особи та інші громадяни, відносно яких вони вчинені, очевидцями яких вони були або про які вони інформовані, не сповістили про це правоохоронні органи;

2) невраховані злочини – ті, про які органи внутрішніх справ були інформовані (мали всі підстави до реєстрації злочину і порушення кримінальної справи), але вони їх не зареєстрували і не розслідували;

3) невстановлені злочини - ті, що були заявлені, зареєстровані, їх розслідували, але через недбалість або слабку професійну підготовку оперативних і слідчих працівників, помилкової кримінально-правової кваліфікації та інших причин у фактично вчиненому не було встановлено події або складу злочину [72, 121].

Тобто завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці, які складають латентність злочинності, можна віднести до категорії “невстановлених злочинів”.

Як свідчить практика, повідомлення про загрозу громадській безпеці у деяких випадках знаходять своє підтвердження. Так, за даними Державного департаменту карного розшуку МВС України, серед загальної кількості

повідомлень про загрозу громадській безпеці в 2000 році своє підтвердження знайшло три повідомлення у Дніпропетровській та два в Одеській областях. При огляді місць подій, за анонімними повідомленнями про закладення вибухівки, було виявлено та вилучено 450 грам вибухових речовин, 3 засоби підризу, 3 військових боєприпаси та один муляж вибухового пристрою. У 2001 році при перевірці анонімного повідомлення працівниками УМВС України в Одеській області під час огляду автомобіля було виявлено та вилучено саморобний вибуховий пристрій загальною вагою 400 грам і запал до ручної гранати. За цими фактами органами внутрішніх справ порушені кримінальні справи за ознаками ч.1 ст.222 КК України 1960 року. На підставі цих прикладів можна зробити висновок, що анонімні повідомлення є потенційним підґрунтям для скоєння терористичних актів та інших злочинів терористичної спрямованості, і тому, на кожне анонімне повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності правоохоронним органам треба своєчасно реагувати, здійснювати всі передбачені у такому випадку оперативно-розшукові заходи, при цьому необхідно підвищувати особисту безпеку працівників органів внутрішніх справ та оточуючих під час проведення пошукових заходів. На це звернули увагу А.А. Баєв та М.Ф. Савелій, які вказали, що "... на перевірку такої інформації витрачається багато часу і зусиль правоохоронних органів, оскільки при повідомленні про те, що у певному місці може знаходитися вибуховий пристрій, ці органи завжди діють виходячи з передумови існування реальної небезпеки до тих пір, поки повідомлення не буде спростовано" [5].

На особливу увагу заслуговує розгляд питання щодо реагування органів внутрішніх справ та інших спеціальних державних підрозділів на анонімні повідомлення про загрозу вибуху. Не всі ще підрозділи внутрішніх справ готові до прийняття та реагування на такі повідомлення. Особливо це стосується міст та районів, де не так часто надходять повідомлення такої категорії.

Як свідчить практика, в багатьох випадках працівники правоохоронних органів своєчасно реагують на завідомо неправдиві повідомлення про загрозу

громадській безпеці. Так, 19 червня 2001 року до Орджонекідзевського РВ ЗМУ УМВС України в Запорізькій області від оператора “02” надійшло повідомлення про те, що чоловічий голос по телефону повідомив про замінування одного із приміщень комп’ютерного клубу, розташованому у житловому будинку. Нарядом міліції групи затримання ПЦО ВДСО при Орджонекідзевському РВ ЗМУ УМВС України в Запорізькій області були вжиті оперативно-розшукові заходи і по “гарячих слідах” за скоєння цього злочину затриманий громадянин М., 1945 року народження, мешканець м. Запоріжжя, не працюючий. Унаслідок скоєння злочину з житлового будинку було евакуйовано 282 особи. При обстеженні комп’ютерного клубу вибухотехнічною службою УМВС України в Запорізькій області вибухових пристроїв не виявлено.

Як уже було зазначено, від завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці завдаються величезні матеріальні збитки. За даними Державного департаменту карного розшуку МВС України, внаслідок завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян тільки у 2000 році державі спричинено матеріальної шкоди у розмірі 199244 гривні, а в I кварталі 2001 року ці збитки склали 123712 грн., що у 2,5 рази більше ніж у I кварталі 2000 року. Але, як свідчить практика, наведені дані представляються сильно заниженими і не відповідають дійсності внаслідок низького розкриття цих злочинів.

Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці заподіює не тільки матеріальні збитки громадянам та державі, а і психічні розлади у громадян, і передусім у тих осіб, яких раніше торкнулися терористичні акти. Наприклад, протягом 2001 року в Росії були скоєні терористичні акти в Москві, П’ятигорську, Волгодонську, внаслідок яких загинули сотні громадян, а більшість постраждалих та їх близьких родичів зазнали психічного стресу, що є одним із чинників приведення людини до паніки. Як зазначили М.Г. Самойлов та Л.А. Перелигіна, “... паніка – одна з форм поведінки натовпу. Хоча вона може виявлятися й в окремих людях.

Виникнення паніки, як правило, пов'язане з проявом масового страху, станом переляку, жаху перед реальною або уявлюваною загрозою, причому ступінь прояву цих станів наростає внаслідок взаємного зараження ними. При так званій глибинній паніці спостерігається відключення свідомості, настає афект, що супроводжується повною несамовитістю стану. У такому стані людина цілком втрачає контроль над своєю поведінкою: вона може безтямно кидатися з боку у бік, бігти, іноді у бік небезпечної зони, робити хаотичні дії, виключаючи абсолютно їх логічність, раціональність і етичність” [190, 184]. Тому в цих випадках одне з головних завдань співробітників міліції, які прибули на місце події, полягає в тому, щоб не допустити паніку серед населення та здійснити своєчасну евакуацію осіб з небезпечного об'єкта.

3.2. Причини та умови, що сприяють завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці

Перш ніж розглянути причини та умови, що сприяють завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці, охарактеризуємо причини та умови злочинності в Україні і наведемо деякі міркування провідних кримінологів стосовно цього питання.

Проблема причин злочинності посідає одне із центральних місць в кримінології. Причини та умови злочинності – це система негативних для відповідної суспільно-економічної формації та конкретної держави соціальних явищ, які детермінують злочинність як свій наслідок [73, 158-159]. Загальновизнаним є те, що причини злочинності розглядають як такі процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок, а умови – процеси та явища, які самі безпосередньо не породжують злочинність, але сприяють для дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків. У кримінологів виникло питання: чи можна створити перелік обставин, одні з яких завідомо належали до причин, а інші – до умов? Розвиток

кримінології показав, що такий перелік скласти неможливо, оскільки в одних випадках причиною стає те, що було умовою, і навпаки. Тому комплекси причин та умов, спільна дія яких породжує наслідок – злочинність, називають кримінологічними (криміногенними) детермінантами [249, 31-32], або факторами [42, 45]. Слід зазначити, що зарубіжними спеціалістами термін “причини злочинності” у багатьох випадках не використовується [75, 109]. Сьогодні існують різні концепції пояснення причин злочинності. Проте всі кримінологічні теорії можна поділити на два напрямки залежно від того, як вони визначають пріоритетну причину. Прихильники соціологічних теорій бачать злочинність в умовах життя суспільства, а представники біопсихологічних теорій – в особі та природі людини. Як зазначив А.Ф. Зелінський, вказані напрямки розрізняються лише в оцінці названих факторів кримінальної детермінації, але в принципі їх не заперечують [42, 45].

Дехто з кримінологів пояснює причини злочинності (включаючи причини конкретних злочинів) і соціальними, і психологічними факторами, які належать і до суспільного буття, і до свідомості (соціально-психологічний напрямок) [24, 127-129; 48, 65-113; 86, 3-16].

Усе викладене дозволяє говорити про наявність як зовнішніх, пов’язаних з навколишнім світом, так і внутрішніх детермінантах, що кореняться у середині особистості.

У теперішній час в Україні відбуваються економічні, соціальні та політичні перетворення, спрямовані на побудову демократичної і правової держави. Ці процеси протікають непослідовно, суперечливо, що разом з негативною спадщиною минулого істотно впливає на всі сторони соціальної дійсності, у тому числі і на злочинність.

Злочинність в Україні як система антисоціальних людських вчинків детермінуються багатьма факторами: економічними, соціальними, політичними, ідеологічними тощо. “Як вважають деякі кримінологи, їх налічується кілька сотень. Всі вони тісно переплітаються, взаємодіють і видозмінюються залежно від кількісних та якісних змін в умовах існування

суспільства.” [97, 189] До зазначених факторів належать: падіння виробництва; інфляція; зниження життєвого рівня населення (значна кількість людей опинилася за офіційною межею бідності); безробіття; поділ суспільства за рівнем прибутків; падіння суспільної моралі; соціальна нерівність членів суспільства; нелегальна міграція, урбанізація і внутрішня міграція населення; політична нестабільність; пропаганда відвертого насильства, жорстокості, порнографії; пияцтво та наркоманія тощо. Перераховане складає зміст криміногенних факторів, що детермінують злочинність взагалі.

Усі перелічені та інші криміногенні фактори є основною причиною існування окремих видів злочинів, і зокрема завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці.

До причин скоєння завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці слід віднести і політичні причини. Політична нестабільність загострила до межі економічну і соціальну ситуацію, “підірвала” міжнаціональні відносини. Передвиборна боротьба на посаду Президента України, мандат народного депутату може спричинити і масові заворушення та інші злочини проти громадської безпеці [97, 87], в тому числі і завідомо неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці.

Міжнаціональні та релігійні конфлікти набули поширеності у світі (ця проблема торкнулася багатьох держав СНД). Національна ненависть стала причиною багатьох тяжких злочинів і значно вплинула на загальнокримінальну злочинність. Соціальне життя людей у таких умовах стає нестерпним, викликає не тільки різні ексцеси, але й їх наслідки, напруженість, постійний страх, нервові стреси і психічні захворювання, що інколи ведуть до злочинних дій.

Негативне значення мають зміни в соціальному середовищі. Спад суспільного виробництва привів до значного зростання числа безробітних серед осіб працездатного віку, затримка виплат зарплат, пенсій і соціальних допомог; загальне зниження рівня життя населення, соціальна незахищеність його окремих категорій сприяють подальшому наростанню соціальної напруженості

в суспільстві. Гроші стали визначати становище людини в суспільстві, а їх відсутність приводить багатьох до стану фрустрації, почуття втрати життєвих перспектив, і як наслідок, агресивної поведінки або споживання спиртних напоїв, наркотичних засобів тощо.

Погіршення матеріального становища громадян та постійне підвищення цін на відвідування закладів культури і мистецтва, на придбання художньої, наукової та іншої літератури створило, по-перше, проблему духовно-культурного виховання населення; а по-друге, штовхнуло громадян країни, насамперед дітей і молодь, до перегляду низькопробних закордонних фільмів та засобів масової інформації, які пропагандують насильство, секс, жах, що не могло позначитись на їх психічному стані. Як відомо, бездуховність породжує байдужість, озлобленість, спричинення страждань іншим членам суспільства.

Причини скоєння завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці слід шукати і у відсутності тих або інших моральних цінностей. “Виховання моральності – складова частина виховної роботи з населенням взагалі, що включає й одержання освіти, спеціальності, і привиття культури, моральних цінностей та навичок, напрацьованих людством за всю історію його розвитку. Виховання – це не “нудное вдалбивание” в голову людини прописних істин, а творче осмислення всього того, що робить її Людиною. Ні економічне життя суспільства, ні його правове встановлення, ні різноманіття соціальної сфери, ні політика не можуть бути вільні від моральності” [72, 192-193].

Негативний вплив на формування в особі приводу до скоєння злочину здійснюють і деякі інші криміногенні ситуації. В умовах високої концентрації населення, збільшення кількості стресових ситуацій і ослаблення традиційних форм соціального контролю – збільшується нервово-психічне навантаження людей, підсилюється в їх відносинах емоційна напруга, розрядка якої нерідко відбувається в конфліктній (у тому числі й у протиправній) формі.

Неможна не враховувати такої проблеми, як недостатня або зовсім відсутня організація дозвілля на виробничих підприємствах, передусім з

важкими умовами праці, що спричиняє психологічну напруженість серед його персоналу. За умов економічної кризи на багатьох підприємствах перестали функціонувати дома культури, клуби, профілакторії, кімнати психічного розвантаження, спортивні комплекси, за допомогою яких вирішувались проблеми зняття стресів та психологічної реабілітації у робітників та службовців.

В умовах погіршення загальної ситуації збільшується вплив “традиційних” факторів, що складають причинний комплекс завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці (пияцтво, непорядкованість побуту, дозвілля, відсутність культури спілкування тощо). Так, істотним фактором, що сприяє існуванню цього явища, є неорганізованість дозвілля, диспропорції економічного і соціально-культурного розвитку, що виражаються у відставанні розвитку об’єктів соціального культурного побуту, нерівномірному розміщенні в межах великого міста культурних центрів. Як результат проведення такої політики, створюються умови для зловживання спиртними напоями, безсмыслового проведення вільного часу, безконтрольності поведінки.

Порушення правил торгівлі спиртними напоями, неналежне реагування і несвоєчасне припинення пияцтва в громадських місцях (у місцях масового відпочинку населення, на транспорті, під час проведення масових культурно-спортивних заходів) приводять до конфліктів і сварок, розважань, що переростають у злочини, в тому числі і завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Цьому ж сприяє й ослаблення боротьби з пияцтвом у трудових колективах, поширення зловживання спиртними напоями в сімейно-побутовій сфері.

Проблема існування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, як і будь-якого іншого явища, має певні причини та умови. Вивчення цих факторів має важливе значення для попередження розглядуваного виду злочину. Фактори, які обумовлюють скоєння певного виду злочинів, вчені-кримінологи чітко поділяють на безпосередні (спеціальні)

причини та умови. “Причина у такому вузькому значенні – це вирішальний активний фактор, який з самого початку містить у собі реальну можливість цього наслідку. Умова – відносно пасивний фактор, який впливає на розвиток причинного зв’язку, але не породжує наслідок. Умова відіграє роль каталізатора процесу: без необхідних умов не виникне наслідок” [42, 45].

Більшість кримінологів вважають, що безпосередньою причиною злочину є сформовані в правопорушника антигромадські погляди і звички, тобто така система мотивів його діяльності, що несумісна з інтересами суспільства; це сформований лад помислів і почуттів, чуждих моральним і правовим нормам. Отже, безпосередньою причиною розглядуваного злочину є антигромадська психологія, яка проявляється в егоїзмі, зневазі інтересами інших людей, неповажному ставленні до них, громадському порядку та громадській безпеці.

Останні роки злочинність характеризується появою нових для країни детермінантів, пов’язаних із психологічною атмосферою в суспільстві, а саме жорстокість і насильство, що приводить до втрати впевненості в завтрашньому дні, загрози безпеці суспільства. При низькій загальній і правовій культурі, ці фактори створюють у середовищі, і передусім серед молодих людей, неминучу атмосферу роздратування, озлобленості, пошуку “ворога”.

На формування особи впливає безпосереднє середовище, в якому вона перебуває, соціальні групи (сім’я, друзі тощо), безпосередні умови життя (якість житла, харчування, одягу тощо). Негативні чинники іноді виступають як обставини (умови), що сприяють скоєнню злочину.

Отже, поряд із безпосередньою причиною злочину виділяють дві групи умов, що сприяють скоєнню злочинів: умови, що негативно впливають на формування особи правопорушника; умови, що сприяли скоєнню самого злочину.

Умовами виступають різноманітні недоліки в управлінській та організаційній сфері діяльності різних галузей господарства і державного управління. На жаль, не викликає особливої тривоги у керівників державних органів стан побуту і організація дозвілля населення. Ця сфера була і

залишається на останньому місці серед загальнодержавних пріоритетів та інтересів.

До умов, які сприяють вчиненню завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, слід віднести також недоліки в роботі органів внутрішніх справ. У більшості випадків вони, згідно з чинним законодавством України, правильно і вчасно порушують кримінальні справи з приводу кожного вчиненого злочину. Проте нами були виявлені непоодинокі факти, коли деякі співробітники органів внутрішніх справ необгрунтовано відмовляють у порушенні кримінальної справи за матеріалами, які містять безперечні дані про скоєння завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, і передусім через те, що не були відомі особи, котрі їх вчинили. Як зазначив відомий кримінолог П.П. Михайленко, помилки в цьому питанні призводять до серйозних наслідків. Органи внутрішніх справ, відмовляючи в порушенні кримінальної справи, тим самим сприяють продовженню злочинної діяльності винних осіб, і ці факти не можна розглядати інакше, як потурання злочинцям з боку окремих її працівників. Причинами цих дій є прагнення подібним способом уникнути відповідальності за нерозкриті злочини, при цьому працівник органу внутрішніх справ розписується у своїй професійній некомпетентності, тобто нездатності знайти і викрити злочинця. Ці факти порушення законності з боку працівників міліції приводять й до інших небажаних наслідків. Так, необгрунтована відмова в порушенні кримінальної справи (як і приховання заяви і повідомлень про злочин) призводить до штучного заниження облікових даних про злочинність і до того ж штучного завищення даних про розкриття злочинів [120, 35-60].

Тому правильне і своєчасне порушення кримінальної справи має не тільки процесуальне, але й велике практичне значення. Це свідчить про те, що правоохоронні органи та суд негайно реагують на кожен скоєний злочин, починаючи кримінальне переслідування винних. У цьому й укладається практичне здійснення однієї з найважливіших рис законності і правосуддя. Своєчасним розкриттям злочину і притягненням до кримінальної

відповідальності всіх винних осіб, органи внутрішніх справ намагаються примусити кожну людину, яка схильна до вчинення злочину, відмовитися від свого злочинного умислу, а якщо вона скоїть злочин, то проти неї буде порушена кримінальна справа, її злочинні дії будуть викриті і вона понесе за це справедливе покарання. Таким чином, своєчасне розкриття злочину утримує багатьох осіб, схильних до вчинення злочинів, від здійснення злочинного наміру.

До умов, що сприяють скоєнню завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, слід також віднести недостатній рівень протидії органів внутрішніх справ цим злочинним проявам. Як уже було зазначено, технічне обладнання більшості підрозділів міліції не завжди дозволяє визначити місце, з якого дзвонив правопорушник, та здійснити запис повідомлення на магнітні носії, що значно знижує рівень розкриття таких злочинів. Отже, зазначені недоліки не сприяють встановленню осіб, причетних до вчинення розглядуваного злочину, відтак створюється обстановка безкарності винних. Частковим підтвердженням цього можуть слугувати результати проведеного нами опитування практичних працівників органів внутрішніх справ та прокуратури щодо проблем застосування кримінально-правової норми за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, знищення чи пошкодження об'єктів власності. На це запитання дали такі відповіді: технічні складності у встановленні аноніма – 52,2% респондентів; відсутність практичного досвіду підрозділів органів внутрішніх справ з розкриття зазначених видів злочинів – 28,2%; недосконалість кримінально-правової норми – 26,3%; свій варіант відповіді – 9 % (Додаток Б, таблиця Б.2).

Одним із чинників, який сприяє скоєнню цього злочину є недосконалість кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці; відсутність роз'яснень Верховного Суду України щодо застосування цієї норми та недосконалість методики розкриття таких злочинів.

Значні труднощі в процесі застосування кримінально-правової норми і доказуванні складу злочину можуть виникнути у зв'язку з відсутністю в Україні закону про запобігання та протидію злочинам терористичної спрямованості. Прийняття такого закону дасть змогу визначити більш чіткі правові межі діяльності правоохоронних органів з протидії злочинам терористичної спрямованості, в тому числі й завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці.

Як уже було зазначено, більшість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці скоюють неповнолітні.

Злочинність неповнолітніх являє собою велику суспільну небезпеку не тільки в силу заподіюваного збитку, вони небезпечні ще тому, що це негативно впливає на деяку частину молоді. Тому посилення боротьби зі злочинністю неповнолітніх має важливе значення як у плані протидії злочинності в країні, так і в плані проведення комплексу заходів щодо виховання громадян, особливо молоді.

При визначенні причин і умов скоєння неповнолітніми завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці слід розглядати загальні криміногенні процеси, явища і ситуації, що відбуваються у суспільстві, з урахуванням соціального статусу неповнолітніх та їх соціально-психологічної характеристики.

Як зазначив О.Г. Кальман, "...формування негативних соціально-психологічних властивостей особи неповнолітніх злочинців відбувається під впливом причин, головними з яких є:

- 1) недостатня увага, а то і безпосередня зневага з боку держави і громадськості до проблеми неповнолітніх взагалі і злочинності серед неповнолітніх зокрема. Зараз держава практично повністю відвернулася від проблем неповнолітніх. Це стосується освіти, виховання, проблеми соціальної зайнятості, професійної підготовки, діяльності навчально-виховних закладів і закладів з організації дозвілля неповнолітніх. І в цих умовах лише родина є єдиним суб'єктом виховно-профілактичної роботи з підлітками;

2) вади родинного виховання, обумовлені як випадками прямого негативного впливу родини, так і неможливістю родини вирішувати питання морально-психологічного виховання дитини в умовах руйнування системи державних органів виховання і підризу матеріальної бази родинного виховання;

3) негативний вплив найближчого побутового оточення, який нині є домінуючим фактором, і сприяє антисоціальної орієнтації підлітків, формує в них уявлення про допустимість злочинних дій певного типу;

4) тривала відсутність соціально-корисної зайнятості (навчання, роботи) неминуче штовхає молодих людей на шлях вчинення злочинів найрізноманітніших видів;

5) одним із криміногенних чинників є також негативний вплив засобів масової інформації, пропаганда насильства, збоченого сексу, наркотизації і алкоголізації, легкого життя, злочинної діяльності, проституції тощо” [84, 137-138].

До умов злочинності неповнолітніх О.Г. Кальман відносить такі чинники:

1) безнаглядність і відсутність належного контролю з боку відповідних служб і органів та родини за поведінкою, зв'язками і характером того, як підліток проводить час;

2) безнаглядність майбутніх неповнолітніх потерпілих, яка сприяє створенню ситуацій і приводів для злочинів проти них;

3) недоліки у роботі навчальних закладів;

4) недоліки у системі правового виховання підлітків;

5) недоліки у системі організації працевлаштування неповнолітніх;

6) недоліки в організації дозвілля неповнолітніх;

7) недоліки у діяльності органів, на які покладені обов'язки здійснення безпосередньої роботи з профілактики злочинності неповнолітніх і передусім на рівні індивідуальної профілактики злочинів.

Таким чином, дослідник робить висновок, що загальною обставиною злочинності неповнолітніх є антисуспільна спрямованість особи неповнолітніх, яка у взаємозв'язку з їх психофізіологічними особливостями і соціально-

економічними умовами їх життєдіяльності у певній життєвій ситуації обумовлюють їх навмисну злочинну поведінку [84, 138-139].

Основними формами криміногенного впливу сім'ї на поведінку молоді є:

- 1) активне залучення учнівської молоді до пияцтва, вживання наркотиків, бійки, сварки, розбещеність у сім'ї, скоєння злочинів;
- 2) приклад безкарної антигромадської поведінки, яку юнаки сприймають як стереотип звичайної повсякденної моральної поведінки;
- 3) виштовхування молоді на вулицю, розчарування її в батьках, почуття власної неповноцінності й обділеності;

Деформація структури сім'ї є однією з об'єктивних умов зростання кількості "важких" учнів. Переважна частина молодих людей, котрі скоїли злочин, виростала в проблемних сім'ях, кожен третій юнак, який вчинив правопорушення, – з неповної сім'ї [157, 131-138].

Аналізуючи сформовані в кримінології концепції причинності, можна зробити висновок, що причинами конкретних злочинів виступають соціальні явища і процеси, під впливом яких у свідомості особи виникають стійкі антигромадські погляди, уявлення, навички і звичаї, які зумовлюють її внутрішню готовність учинити завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці. Це недоліки сімейного і шкільного виховання, що допускають на індивідуальному рівні, вплив близького антисоціального оточення на конкретну особу, наявність в індивідуальній свідомості уявлень про використання у міжособистісних стосунках обману та інші негативні обставини соціального впливу.

Як зазначив В.М. Трубников, для більшості злочинців вчинення злочину пов'язане з їх психічними відхиленнями, властивостями їх психіки, що є визначальними і вирішальними у процесі вчинення злочину. Точне і повне визначення сфери умов формування мотиваційної системи особистості злочинця і сфери умов формування і вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння дозволить намалювати нам об'єктивну картину вчинення

злочину, провести кваліфікацію вчиненого відповідно до вимог закону [214, 110-117].

Отже, до криміногенних факторів, що породжують завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці належать економічні, політичні, організаційно-управлінські, соціальні, правові і суспільно-психологічні фактори.

До основних умов, що сприяють завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці, належать:

- 1) недостатній рівень протидії органів внутрішніх справ цим злочинним проявам;
- 2) необґрунтоване відмовлення в порушенні кримінальних справ через те, що не були відомі особи, які їх вчинили;
- 3) недосконалість кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці;
- 4) відсутність роз'яснень Верховного Суду України щодо застосування кримінально-правової норми, передбаченої ст.259 КК;
- 5) недосконалість методики розкриття таких злочинів;
- 6) зниження ролі громадськості у боротьбі зі злочинністю, відставання форм і методів їх роботи;
- 7) недоліки у системі правового виховання;
- 8) безнаглядність і відсутність належного контролю з боку родини, відповідних служб та органів за поведінкою неповнолітнього;
- 9) недоліки у роботі навчальних закладів;
- 10) недоліки в організації дозвілля тощо.

Нейтралізація перерахованих вище причин та умов, що породжують завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, є засобом попередження цього злочину. Таким чином, необхідно зробити висновок про те, що протидіяти цьому явищу можливо не тільки силовими заходами, але й шляхом нейтралізації причин та умов, що його породжують.

3.3. Попередження завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

Проблема боротьби зі злочинністю є актуальною і посідає особливе місце у становленні правової держави. Указом Президента України від 25 грудня 2001 року затверджена Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 роки [167], метою якої є забезпечення активної наступальної протидії злочинності та досягнення уповільнення темпів її зростання на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, вдосконалення законодавства, організації засобів і методів запобігання і розкриття злочинів.

Останнім часом на території України набули значного поширення злочини проти громадської безпеки, які представляють небезпеку для багатьох членів суспільства. Серед них велику кількість займають злочини, передбачені ст.259 КК. У зв'язку з цим набуває актуальності вирішення однієї з проблем, що постала перед правоохоронними органами – попередження завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці.

Згідно з Указом Президента України “Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян”, пріоритетними напрямками діяльності правоохоронних органів слід вважати боротьбу зі злочинами проти особи, власності, з організованою злочинністю і корупцією, тероризмом, торгівлею людьми, відмиванням коштів, здобутих злочинним шляхом, правопорушеннями у бюджетній сфері, незаконним обігом наркотичних засобів, зброї та вибухових речовин [165]. Із нього випливає, що боротьба з тероризмом є одним із основних напрямків діяльності правоохоронних органів України. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці належить до злочинів терористичної спрямованості, а саме до групи складів злочинів, які при визначених обставинах набувають риси терористичної спрямованості [30, 134-135]. Як зазначив В.А. Ліпкан, склад завідомо неправдивого повідомлення про загрозу

громадській безпеці, знищення чи пошкодження об'єктів власності описує окремі прояви тероризму. Терористові обов'язково потрібен ефект, залишити в пам'яті людей глибокий слід, підірвати атмосферу спокою та злагоди. Тільки тоді терорист може досягти своєї мети. Елемент розголошення є дуже важливим у характеристиці тероризму [110, 89-90].

Значення попередження злочинів, як головного напрямку протидії зі злочинністю, визначається двома обставинами:

1) попередження злочинів — це найбільш гуманний засіб підтримки правопорядку, забезпечення безпеки суспільства. Здійснення цієї діяльності забезпечує, поряд із захистом суспільства від злочинних посягань, також захист нестійких членів суспільства від подальшого морального падіння, не дає їм стати злочинцями, і тим самим позбавляє від кримінального покарання;

2) попередження злочинів є найбільш ефективним засобом боротьби зі злочинністю, оскільки кримінальне покарання як регулятор людської поведінки, має обмежені можливості.

На сьогодні в кримінології, крім терміна “попередження”, використовуються терміни “профілактика”, “запобігання”, “припинення”. Дехто з кримінологів зазначені терміни вважає синонімами. На нашу думку, заслуговує на увагу визначення поняття попередження злочинності, запропоноване А.Ф. Зелінським: “Це система заходів, які вживає суспільство для того, щоб стримувати зростання злочинності і, по можливості, знизити її реальний рівень шляхом усунення та нейтралізації її причин та умов, що їй сприяють, а також через запобігання та припинення окремих конкретних злочинів” [42, 130], з якого ми можемо зробити висновок, що зазначені терміни не є синонімами, і що термін “попередження” охоплює всі ці форми та заходи превентивного характеру.

Найпершим етапом попереджувальної діяльності, спрямованої на недопущення злочину з боку окремої особи, є профілактика. Профілактика являє собою нейтралізацію деструктивних, криміногенних передумов. Коли вона недостатньо ефективна, тоді з'являється потреба застосування запобігання

і припинення злочину. Запобігання – це дії, що застосовуються до конкретних осіб, які висловили свої наміри вчинити злочин або готуються до злочину. Припинення як індивідуальна форма спеціального кримінологічного попередження виражається в діях, які спрямовані на припинення вже розпочатого злочинного посягання до моменту закінчення та заподіяння шкоди.

Отже, профілактика – це діяльність з усунення та нейтралізації причин злочинності та умов, що їй сприяють. Профілактика у широкому розумінні підпорядкована завданням попередження злочинності як явища, у вузькому – попередженню конкретних злочинів з боку окремих осіб.

На нашу думку, прийняття Закону України “Про профілактику злочинів” [172] сприяло б профілактичній діяльності правоохоронних органів як суб’єктів профілактики.

В основі системи профілактики повинні лежати законність, справедливість, демократизм, економічна доцільність, забезпечення охорони конституційних прав та законних інтересів громадян, суворе дотримання принципів соціальної справедливості тощо.

У теорії попереджувальної діяльності існують різні точки зору щодо рівней профілактики злочинів, які не знайшли в юридичній літературі одностайного вирішення. Так, О.М. Яковлев виділяє три рівні профілактики злочинів:

- 1) загальносоціальна профілактика, тобто попереджувальна діяльність, що здійснюється в межах суспільства в цілому;
- 2) профілактика у соціальних групах і колективах;
- 3) індивідуальна профілактика (рання і безпосередня) [264, 5].

Розглядаючи структуру профілактики злочинів під кутом зору конкретної спрямованості попереджувальних заходів, можна виділити наявність двох видів цієї діяльності. До першого з них – загальної профілактики – відносяться заходи, мета яких полягає у створенні об’єктивних умов, що виключають або утруднюють скоєння злочинів, до другого виду – індивідуальної

профілактики – заходи, спрямовані на недопущення злочинної поведінки конкретною особою [97, 141].

Згідно з теорією попередження злочинності, систему профілактики злочинів створюють суб'єкти і об'єкти попереджувальної діяльності. До об'єктів попереджувальної діяльності належать злочинність, особа злочинця, жертва злочину, причини та умови злочинності. Суб'єктами же попереджувальної діяльності є державні органи; громадські формування, організації, установи; службові особи та інші представники цих органів, формувань, організацій, установ; колективи громадян; окремі громадяни.

Отже, суб'єктами профілактики злочинів у цілому виступають сукупність державних органів, громадських організацій і громадян, що цілеспрямовано здійснюють на різних рівнях і у різних масштабах керівництво, планування заходів щодо попередження злочинів, управління цими заходами або їх безпосереднє виконання, забезпечення цього виконання, мають у зв'язку з цим певні права та обов'язки і несуть відповідальність за досягнення поставленої мети [101, 49].

Центральне місце у системі суб'єктів профілактики злочинів посідають органи внутрішніх справ, але вони не в змозі самотійно вирішити головні проблеми злочинності. Тому держава повинна докладати зусилля щодо усунення найбільш серйозних криміногенних факторів шляхом здійснення ряду реформ у соціальній та економічній сферах, впроваджувати програми з удосконалення правового виховання тощо.

Передумовами для поступового подолання злочинності, в тому числі і завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, є реалізація на загальнодержавному рівні економічних і соціальних перетворень, спрямована на вдосконалення всіх сторін життя суспільства. Але повністю викоринити причини та умови завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці без втручання кримінального закону неможливо.

Отже, до загальносоціальних заходів попередження завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці належать заходи

економічного, соціального, політичного, культурно-виховного, правового, організаційного, оперативного характеру, що дає можливість протистояти криміногенним чинникам.

Соціально-економічні заходи попередження завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці включають:

- підвищення і відносне вирівнювання життєвого рівня основних прошарків населення;

- гарантування загальної трудової зайнятості та своєчасної оплати адекватної винагороди за затрачену працю;

- поліпшення житлово-побутових умов життя людей;

- створення нормальних умов побуту і змістовного дозвілля людей з урахуванням інтересів окремих його категорій, професійних і вікових потреб; створення фондів допомоги, милосердя, соціального захисту громадян, які переживають глибокі тривалі стресові зриви;

- організацію державної системи психолого-психіатричної допомоги тим, хто її потребує, раннього виявлення і діагностування відхилень у психічному розвитку особи тощо.

У попередженні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці особливе значення мають виховні та масово-роз'яснювальні заходи. Одним із головних суб'єктів виховально-профілактичної діяльності є сім'я, яка є тим осередком, де виявляються та розвиваються моральні, психологічні, фізичні та господарсько-побутові зв'язки між невеликим колом осіб, що породжує спільність їх інтересів, взаємні обов'язки, піклування. Від того, як складаються стосунки, які існують зв'язки в сім'ї, залежить існування самого суспільства [154, 102-107].

Щодо виховного прикладу батьків А.С. Макаренко писав: “Ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину лише тоді, коли з нею розмовляєте або навчаєте її у кожен момент вашого життя. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте чи сумуєте, як ви поводитися з друзями й ворогами, як ви смієтеся,

читаєте газету – все це має для дитини величезне значення. Найменші зміни в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А коли вдома ви брутальні або хвалькуваті, а ще гірше, коли ви ображаєте матір, ви вже завдаєте величезної шкоди вашим дітям, ви вже виховуєте їх погано і ваша негідна поведінка матиме найсумніші наслідки” [253, 28].

Щодо батьків, котрі характеризуються негативно, доцільно звертатися до таких форм роботи, як роз’яснення їм їх прав і обов’язків щодо виховання дітей та відповідальності за неналежне ставлення до них. Ті батьки, які не вміють правильно виховувати дітей, необхідно підвищувати рівень їх педагогічних знань. Отже, необхідно відновити і підняти якість системи педагогічного навчання батьків та інших вихователів підростаючого покоління.

Період шкільного навчання і виховання відіграє важливу роль у житті кожної людини. Саме в шкільні роки у дітей складається характер, виробляються трудові навички, виховуються моральні якості. Тому в роботі педагогічних колективів шкіл повинна бути значно підвищена виховна робота, і насамперед робота з позашкільного виховання. Вчителі повинні відвідувати сім’ї школярів, які мають незадовільні оцінки у навчанні або які залишилися на другий рік навчання у тому ж класі, не тільки в силу свого професійного обов’язку, а й у силу свого громадського обов’язку.

Із зазначеного можна зробити висновок про те, що повинна бути значно підвищена роль школи в ліквідації недоліків сімейного виховання. Особливої уваги потребують діти та молодь, яка в силу недостатньої сформованості світогляду і навичок життєдіяльності, різкої зміни ідеологічних цінностей у суспільстві дуже схильна до негативних впливів, імітації протиправним варіантам поведінки.

Поряд із моральним вихованням повинно здійснюватися і правове навчання населення, стан якого у більшості соціальних групах є незадовільним. Виховання повинно постійно проводитись у навчальних закладах, за місцем проживання, у засобах масової інформації тощо. При проведенні правової

пропаганди потрібно роз'яснювати чинне законодавство України, особливу увагу при цьому приділяти неповнолітнім щодо їх відповідальності за скоєння злочину, зокрема завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Як зазначив О.М. Костенко, найефективнішим засобом протидії людській сваволі, яка проявляється у вигляді правопорушень, і зокрема злочинів, є культура людей, в тому числі соціальна культура громадян, яка включає в себе і правову культуру громадян. Це дає підстави для створення культурно-правової концепції забезпечення соціального порядку [62, 15].

Органи внутрішніх справ представляють собою важливу ланку щодо проведення правового виховання населення, граючи при цьому організуючу роль у сфері профілактики злочинів, яка пояснюється, по-перше, відзначеним широким діапазоном їх виховно-профілактичних функцій; по-друге, тим, що МВС є єдиним у нашій країні міністерством, що має у своєму складі спеціалізовану, діючу на території всієї країни службу профілактики правопорушень.

Правова пропаганда здійснюється органами внутрішніх справ двома шляхами:

- 1) за допомогою засобів масової інформації;
- 2) усною формою, у процесі безпосереднього спілкування (бесіда, лекція тощо) співробітників цих органів із громадянами за місцем їх проживання і роботи.

Правова пропаганда, в якій би формі і яким би способом не велася, повинна, на нашу думку, сприяти активізації широкого кола громадян у протидії завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці, створенню обстановки нетерпимості до порушників громадської безпеки, вихованню активної життєвої позиції молоді.

Як уже було зазначено, в багатьох випадках завідомо неправдиві повідомлення про мінування загальних середніх шкіл надходять від підлітків, які ще не досягли віку кримінальної відповідальності. Тому значне місце в профілактиці злочинів серед неповнолітніх посідає їх правове виховання.

Водночас чимала частина неповнолітніх, не знаючи відповідних норм закону, легко ставляться до наслідків своїх дій, не мають уявлення про нанесення ними матеріальних збитків. Тому при проведенні профілактичної роботи необхідно звертати увагу молоді на те, що, згідно зі ст.1178 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), збитки, завдані підлітками у віці до 14 років, належать стягненню з їх батьків, опікунів чи інших фізичних осіб, які на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи. Підлітки у віці від 14 до 16 років несуть матеріальну відповідальність на загальних підставах. Але, якщо у них немає заробітку або майна, за рахунок яких повинні відшкодуватися збитки, то стягнення коштів здійснюється з батьків, усиновлювачів або піклувальників (ст.1179 ЦК).

У попередженні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці значне місце займають організаційно-управлінські заходи. До них належать оздоровлення криміногенної обстановки в тих мікрорайонах і на тих об'єктах, де “процвітають анонімні повідомлення про загрозу громадській безпеці”; залучення громадськості в охороні громадської безпеки та громадського порядку; попередження випадків приховування від обліку завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, що призводить до латентності злочинів і є одним із чинників їх повторного вчинення; підвищення професійної і психологічної підготовки співробітників міліції, які виїжджають на місце “мінування об'єкта”; підвищення рівня індивідуальної профілактики з особами, які схильні до скоєння зазначеного злочину; розробка на основі наявного досвіду спеціальних пам'яток, листівок, плакати, буклетів та іншої наочної агітації, в яких даються поради громадянам щодо їх дій у відповідній обстановці.

Проблема рішучої протидії антигуманітарній компанії, яку проводить телебачення та інші засоби масової інформації через пропаганду насильства та жорстокості, всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням України, є надзвичайно гострою. І тому вирішення цієї проблеми є необхідним заходом попередження злочинності, і зокрема завідомо неправдивого повідомлення про

загрозу громадській безпеці.

Одним із чинників скоєння завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є вплив “фонових явищ”. У зв’язку з цим правоохоронні органи повинні значно посилити роботу з протидії пияцтву і наркоманії, оскільки відомо, що сьогодні це масова форма девіантної поведінки, яка завдає великої шкоди сім’ї, виробництву і суспільству в цілому. Ці негативні явища є своєрідним каталізатором агресивних злочинів, посилюють їх жорстокість і безмотивованість.

Попередження завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці містить і заходи оперативного характеру:

— систематичний контроль за поведінкою громадян, які схильні до вчинення зазначеного злочину, та осіб, які раніше були засуджені за вчинення злочину, передбаченого ст.259 КК;

— виявлення і роз’єднання груп агресивної спрямованості;

— здійснення дійового контролю за поведінкою громадян, які таким або іншим чином опинилися в групі підвищеного кримінального ризику: особи, які тривалий час не мають постійного джерела прибутків, безробітні, ті, хто систематично зловживає алкоголем і веде аморальний протиправний спосіб життя тощо;

— неповнолітні і молодь 18-24 років, які впродовж тривалого часу не вчаться і не працюють.

Зазначені загальносоціальні заходи є основою спеціальної профілактики злочинів, оскільки їх спрямованість на розв’язання завдань соціального розвитку протидіє всім криміногенним чинникам.

До спеціально-кримінологічних засобів попередження завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, на нашу думку, належать:

1) забезпечення належної охорони громадської безпеки та громадського порядку. Для цього правоохоронним органам необхідно основну увагу зосередити на таких аспектах: систематично узагальнювати й аналізувати дані

про кримінологічну обстановку в громадських місцях; встановити і брати під постійний контроль найкриміногенніші об'єкти, використовувати при цьому можливості громадськості; підвищити якість роботи служби громадської безпеки ОВС;

2) застосування кримінально-правових норм для своєчасного реагування на готування до вчинення злочинів, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність тощо;

3) своєчасне реагування на правопорушення, що вчиняються на ґрунті сімейних та інших побутових конфліктів;

4) підвищення ефективності діагностики психічних аномалій і акцентуацій у осіб з девіантною поведінкою й тих, хто перебуває на профілактичному обліку органів внутрішніх справ; активізація роботи центрів медико-соціальної реабілітації неповнолітніх;

5) прийняття Закону України “Про профілактику злочинів”, який би визначив систему заходів профілактики злочинів, порядок їх здійснення державними органами, в тому числі і правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, а також їх права та обов'язки;

6) удосконалення кримінально-правової норми, передбаченої ст.259 КК, та практики його застосування;

7) поліпшення діяльності правоохоронних та судових органів щодо своєчасного розкриття та розслідування фактів завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці громадян є вжиття до винних справедливого та індивідуалізованого покарання;

8) удосконалення методики розкриття та розслідування злочинів.

МВС України розроблені методичні рекомендації для працівників органів внутрішніх справ щодо розкриття та розслідування злочинів, передбачених ст.206² КК України 1960 року [185], де надано рекомендації працівникам органів внутрішніх справ щодо їх дій при надходженні анонімних повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності, а

також методика розслідування цих кримінальних справ та розкриття злочинів. Аналіз зазначених методичних рекомендацій дає підстави зробити висновок, що вони не відповідають чинному кримінальному законодавству України, а також у них не враховано досвід роботи територіальних органів внутрішніх справ останніх років, на які припадає значна кількість цього виду злочину.

Головним фактором розкриття завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці у сучасних умовах є наявність у підрозділах органів внутрішніх справ технічних засобів, за допомогою яких можна встановити аноніма. Ще за часів існування СРСР були здійснені цікаві розробки щодо ідентифікації голосу та письмової мови. Вчені-психолінгвісти виявили цілий ряд особливостей письмової та усної мови, що дозволяють ідентифікувати злочинця, – це звукові, фонетичні, граматичні особливості. Була виявлена також взаємозалежність між мовою людини та її психічним станом, психічними хворобами. Усе це дозволяє правоохоронним органам швидше встановлювати особистість злочинців [250, 40-43].

З 1994 року в МВС України функціонує відділ досліджень матеріалів та засобів звуко- та відеозапису, основними функціями якого є виконання криміналістичних експертиз з метою ідентифікації апаратури запису; встановлення ознак монтажу відеофонограм тощо. Одним із напрямів роботи відділу є дослідження голосів осіб, які анонімно повідомляють про закладення вибухівки чи передають інші неправдиві повідомлення. У відділі зібрана колекція голосів таких осіб, які систематизуються, обчислюються, і в разі встановлення підозрюваної особи, проводиться ідентифікація, порівняння її голосу та фонограм з колекції [112].

У деяких областях України органи внутрішніх справ вже мають спеціальну апаратуру, яка допомагає ідентифікувати голос аноніма та встановити його місцезнаходження. На сьогодні для оснащення чергових частин органів внутрішніх справ використовується спеціалізоване устаткування “MARS”, а під час проведення спеціальних заходів – обладнання “ТРИТОН-2”. За допомогою цих технічних засобів за короткий термін можна встановити

місцезнаходження аноніма, який повідомляє про загрозу громадській безпеці. Крім цього, записи мовленнєвих сигналів на реєстраторах “MARS” та “ТРИТОН-2” можуть ідентифікуватись за фізичними параметрами голосу. Запис інформації здійснюється в цифровому форматі з використанням стандартних алгоритмів стиснення, що дозволяє, по-перше, використовувати носії інформації з максимальною ефективністю, тобто здійснювати запис великого обсягу інформації (від кількох сотень до кількох тисяч годин) на стандартні комп’ютерні дискові накопичувачі, а по-друге, унеможливити розшифровку записаної інформації без відповідного програмного забезпечення, що входить до складу виробів [22, 18-19]. Незважаючи на це, основною причиною, з яких переважна більшість кримінальних справ, порушених за ознаками ст.259 КК, залишається нерозкритими, є незадовільне технічне забезпечення підрозділів міліції, що і підтверджує опитування працівників міліції та прокуратури, які вбачають, що однією з проблем застосування зазначеної кримінально-правової норми на практиці є технічні складнощі у встановленні аноніма (Додаток Б, таблиця Б.2).

Вважаємо, що наявність в усіх підрозділах органів внутрішніх справ відповідних спеціальних технічних засобів для встановлення аноніма є одним із головних факторів у розкритті цього виду злочинів.

Для своєчасного розкриття зазначених злочинів необхідно готувати і відповідних спеціалістів. Для їх підготовки в Національній академії внутрішніх справ України створена кафедра юридичного документування, де розроблені методики проведення фоноскопичних експертиз та встановлення особи за її голосом [117]. Проте на сьогодні цього недостатньо.

Як зазначив О.М. Храмцов, дуже важливе значення в розкритті завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці має взаємодія правоохоронних органів з населенням. Використовуючи засоби масової інформації (телебачення, радіо), можна транслювати запис голосу. Люди можуть впізнати голос злочинця та повідомити в правоохоронні органи [252, 121-122].

З метою запобігання завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці та своєчасного розкриття зазначених злочинів органам внутрішніх справ необхідно вживати такі заходи:

- 1) постійно вивчати нормативні документи, які пов'язані з проблематикою анонімних повідомлень про загрозу вибухом і закладення вибухівки;
- 2) здійснювати аналіз стану розкриття злочинів, пов'язаних з анонімними повідомленнями про закладення вибухівки та підготовкою до вибухів, вивчати матеріали про відмову у порушенні кримінальних справ;
- 3) за визначеними характеристиками складати списки осіб, які схильні до анонімних повідомлень, вживати заходи щодо невідкладного відпрацювання цих громадян;
- 4) вивчати всі кримінальні та оперативно-розшукові справи за фактами завідомо неправдивих повідомлень про закладення вибухівки та підготовку вибухів. За результатами вивчення систематизувати їх за часом, місцем, способом, об'єктами посягання, розробляти узгоджені плани слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Забезпечувати чітке відпрацювання слідчих версій у кримінальних справах за визначеними злочинами;
- 5) створити регіональні фоноскопичні лабораторії;
- 6) в органах внутрішніх справ поновити картотечний облік осіб, які притягувались до відповідальності за визначені правопорушення, та неповнолітніх, схильних до таких вчинків;
- 7) підрозділам кримінальної міліції у справах неповнолітніх та дільничних інспекторів міліції проводити у навчальних закладах профілактично-роз'яснювальну роботу про кримінальну відповідальність за скоєння таких видів злочинів. Адміністрації цих закладів посилити пропускний режим;
- 8) постійно проводити заняття з особовим складом транспортної міліції щодо їх дій при надходженні сигналу про загрозу вибуху з визначенням порядку евакуації та перевірки приміщень потягів, літаків на наявність вибухових або підозрілих предметів;
- 9) посилити взаємодію та постійний обмін оперативною інформацією між

органами внутрішніх справ та територіальними органами Служби безпеки, прокуратури, підрозділів Міністерства надзвичайних ситуацій України;

- 10) МВС України запровадити в діяльність підпорядкованих їм органів окрему статистичну форму звіту щодо завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці;
- 11) створити банк даних на осіб, які притягались або притягаються до кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з неправдивими повідомленнями про загрозу вибухом і закладення вибухівки, а також причетних до скоєння таких злочинів.
- 12) підрозділам по роботі з неповнолітніми розгорнути профілактичну та роз'яснювальну роботу в навчальних закладах різних рівней освіти щодо кримінальної відповідальності за скоєння таких злочинів.

Отже, розглянувши кримінологічні аспекти завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, можемо зробити такі висновки:

1) кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці майже щороку зростає і тенденції щодо кардинального зменшення таких повідомлень не простежується;

2) кількість завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці не є однаковою у різних регіонах України. Рівень зареєстрованих злочинів знижується з південного сходу до заходу України (за винятком Львівської області), що зумовлено соціально-демографічними, історичними та економічними особливостями цих регіонів, концентрацією населення у великих містах та іншими місцевими умовами;

3) найчастіше завідомо неправдиві повідомлення надходять стосовно мінування навчальних закладів, державних установ, житлових будинків та вокзалів. Серед навчальних закладів більшість таких повідомлень припадає на загальні шкільні заклади;

4) у більшості випадків неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці надходять навесні та восени. У зимові та літні місяці активність осіб,

які здійснюють вчинення цього злочину, знижується за рахунок різдвяних свят, канікул та відпусток;

5) низький рівень розкриття завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці органами внутрішніх справ зумовлений насамперед відсутністю в чергових частинах міськрайвідділів міліції відповідної звукозаписуючої апаратури, несвоєчасністю реагування чергових на такі повідомлення, а також тим, що третина анонімних повідомлень спочатку надходить до керівників навчальних закладів, установ і організацій, а вже від них, протягом певного часу, безпосередньо до міліції;

6) аналіз кримінальних справ та матеріалів про відмову у порушенні кримінальних справ свідчить, що практичні працівники підрозділів міліції не завжди вірно кваліфікують дії винної особи; при наявності складу злочину та при невстановленні “аноніма” органи внутрішніх справ відмовляють у порушенні кримінальних справ, що свідчить про високий рівень штучної латентності завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів власності;

7) до криміногенних факторів, що породжують завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, належать економічні, політичні, організаційно-управлінські, соціальні, правові і суспільно-психологічні фактори;

8) до основних умов, що сприяють завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці, належать: недостатній рівень протидії органів внутрішніх справ цим злочинним проявам; необґрунтована відмова в порушенні кримінальних справ через те, що не були відомі особи, котрі їх вчинили; недосконалість відповідної кримінально-правової норми; відсутність роз’яснень Верховного Суду України щодо застосування цієї норми; недосконалість методики розкриття таких злочинів; зниження ролі громадськості у боротьбі зі злочинністю, відставання форм і методів роботи; недоліки у системі правового виховання; безнаглядність і відсутність належного контролю з боку родини, відповідних служб та органів за

поведінкою неповнолітнього; недоліки у виховній роботі навчальних закладів та в організації дозвілля тощо;

9) нейтралізація перерахованих вище причин та умов, що породжують завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, є засобом попередження цього злочину. Таким чином, необхідно зробити висновок про те, що протидіяти цьому явищу можливо не тільки силовими заходами, але й шляхом нейтралізації причин та умов, що її породжують.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці дозволяє сформулювати такі основні висновки.

У зв'язку із зростанням кількості вчинених терористичних актів у світі, і зокрема в Україні, закономірно простежується загострення такої проблеми, як збільшення кількості завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці. Для перевірки цих повідомлень правоохоронні органи змушені задіяти значні сили, призупиняти діяльність організацій, установ або підприємств. Усе це істотно дезорганізує нормальну життєдіяльність суспільства, викликає страх і невпевненість у громадян та завдає значної економічної шкоди державі. У цьому виражається суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст.259 КК (“Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів власності”).

Родовим об’єктом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є громадська безпека, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або техногенного характеру, а також підтримка достатнього рівня цієї захищеності, яка може порушуватися багатьма злочинами, передбаченими різними розділами Особливої частини КК України.

Видовим об’єктом цього злочину є загальна безпека, тобто безпека не зумовлена певною, конкретною сферою життєдіяльності, яка порушується злочинами, передбаченими розділом IX КК України. Щоб уникнути термінологічної плутанини, на нашу думку, треба розділ IX чинного КК України назвати “Злочини проти громадської (загальної) безпеки”.

Основним безпосереднім об’єктом злочину, передбаченого ст.259 КК, є загальна безпека, яка розглядається як цінність, що зазнає шкоди тільки від одного цього злочину. Термінологічно це поняття співпадає з поняттям загальної безпеки як видовим об’єктом, але за обсягом, змістом, сутністю вони

не співпадають, оскільки загальна безпека як видовий об'єкт – це цінність, що зазнає шкоди не тільки від одного злочину, а від цілого виду тотожних злочинів, перерахованих у розділі IX КК України.

Додатковими об'єктами завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є такі цінності, як життя, здоров'я, власність, порядок управління. Ці об'єкти є факультативними, оскільки вони не завжди зазнають шкоди від цього злочину.

Велика назва ст.259 КК “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності” гальмує швидке сприйняття та розуміння цього злочину під час теоретичного вивчення та практичного застосування, тому пропонуємо викласти назву статті в такій редакції: “Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці”.

Предметом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці виступає інформація про відсутність небезпеки як необхідний компонент громадської безпеки.

Склад злочину, передбачений ст.259 КК, містить повідомлення вигаданих відомостей про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці вчинюється тільки інформаційним способом. Обов'язковою ознакою неправдивого повідомлення є обман.

Повідомлення може бути відкритим або таємним (анонімним), що частіше трапляється у повсякденному житті. Адресатом цього повідомлення можуть виступати органи державної влади та управління, правоохоронні органи, службові особи установ, організацій і підприємств. Інформація може доводитися також до фізичних і юридичних осіб, які зобов'язані або змушені на неї реагувати. Якщо повідомлення, яке надійшло, стосується інтересів приватних осіб, то і вони можуть виступати адресатом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці (мешканці будинку, пасажир літака тощо).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є засіб його вчинення – неправдива інформація.

Склад злочину, передбаченого ч.1 ст.259 КК, належить до формальних, тому злочин вважається закінченим з моменту доведення завідомо неправдивого повідомлення про вказану загрозу до відома адресата й усвідомлення ним цих загроз. Законодавець “штучно урізав” склад злочину і зробив його формальним, щоб посилити дію закону.

Повідомлення, яке не було усвідомлене адресатом, утворює замах на цей злочин. Якщо особа умисно створює умови для вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, то дії винного слід кваліфікувати як готування до цього злочину, а намір учинити зазначені дії не утворює складу розглядуваного злочину.

Об'єктивними кваліфікуючими ознаками завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є спричинення тяжких наслідків і повторність.

Для правильної кваліфікації злочину доцільно у чинному кримінальному законодавстві розкрити саме поняття “тяжкі наслідки” неправдивого повідомлення. У зв'язку з цим пропонуємо ч.2 ст.259 КК викласти в такій редакції: “Те саме діяння, якщо воно призвело до загибелі людей, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, або завдало майнової шкоди у великих розмірах, або вчинене повторно”.

Також пропонуємо цю статтю доповнити приміткою, в якій розкрити суть майнової шкоди у великих розмірах: під майновою шкодою у великих розмірах слід вважати прямі збитки на суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Ознаками повторності при вчиненні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є такі дії, коли кожна з них має самостійний характер, а не є повторенням того самого повідомлення одному й тому ж

адресатові декілька разів. У деяких випадках повторністю слід вважати неодноразове повідомлення про загрозу громадській безпеці одному й тому ж адресатові, однак за умови, що на перше повідомлення відреагували відповідні органи влади і між першим та другим повідомленням пройшов певний час.

Для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці необхідно відмежовувати продовжуваний злочин від повторності. Продовжуваним завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці визнається неодноразове повідомлення адресатові вигаданих відомостей, що складається з ряду тотожних дій, які мають загальну мету порушення громадської безпеки, що охоплюються єдиним умислом винного і становлять у своїй сукупності один злочин.

Згідно з чинним законодавством України про кримінальну відповідальність, суб'єктом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Більшість неповнолітніх осіб, які вчинили злочин, передбачений ст.259 КК, за рівнем розвитку випереджають біологічний вік, і цілком усвідомлюють і фактичний характер, і суспільну небезпеку своєї поведінки, і можуть керувати своїми діями в момент вчинення злочину. Про це свідчить і кількість розглядуваного виду злочинів зареєстрованих на території України. У зв'язку з цим пропонуємо зменшити вік кримінальної відповідальності за вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці з 16-ти до 14-ти років. Тому ч.2 ст.22 КК відповідно доповнити вказівкою на ст.259.

Дослідження суб'єктивної сторони завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці передбачає встановлення насамперед форми вини, яка повинна виражатись у прямому умислі. Відсутність вини у формі умислу виключає кримінальну відповідальність, оскільки в такому випадку відсутня одна з необхідних ознак складу цього злочину.

Особливістю складу злочину, передбаченого частиною 2 цієї статті, є те, що вона передбачає наявність складної вини: прямого умислу щодо завідомо

неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці і необережності щодо настання тяжких наслідків.

У багатьох випадках завідомо неправдиві повідомлення вчиняються за наявності умислу, що виник раптово, але відомі і факти вчинення цього злочину із задалегідь обдуманим умислом.

Встановлення інших ознак суб'єктивної сторони — мотивів і мети — має важливе значення для вирішення питання про визначення винній особі виду і міри покарання. Мотив та мета цього злочину можуть бути різними.

Для визначення меж кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці і правильної організації протидії йому, велике значення має відмежування цього злочину від суміжних з ним за складом злочинів. Такими злочинами є терористичний акт (ст.258 КК), хуліганство (ст.296 КК), погроза вбивством (ст.129 КК), погроза знищення майна (ст.195 КК), завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст.383 КК), вимагання (ст.189 КК) тощо. Правильне визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак зазначених злочинів має визначальне практичне значення для кваліфікації вчиненого.

Кількість завідомих неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці майже щороку зростає. І хоча з 1999 року по 2003 рік кількість зареєстрованих таких повідомлень у порівнянні з попередніми роками зменшилась, але тенденція до кардинального зменшення кількості повідомлень не простежується. Особливою рисою цього діяння є відкритість, спрямованість на досягнення визначених цілей, розраховані на залякування службових осіб, деяких верств населення.

Кількість завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці не є однаковою у різних регіонах України. Рівень зареєстрованих злочинів знижується з південного сходу до заходу України (за винятком Львівській області). Цей факт зумовлений соціально-демографічними, історичними та економічними особливостями регіонів, концентрацією населення у великих містах та іншими місцевими умовами.

Найбільш за все завідомо неправдиві повідомлення надходять стосовно мінування навчальних закладів, державних установ, житлових будинків і вокзалів. Серед навчальних закладів основна маса анонімних повідомлень припадає на загальні середні школи. У більшості випадків неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці надходять весною та восени. У зимові та літні місяці активність осіб, які здійснюють вчинення цього злочину, знижується за рахунок різдвяних свят, канікул та відпусток.

Розглядаючи особу злочинця як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, тією чи іншою мірою типово властивих людям, винним у злочинній діяльності певного типу, дотримуємося такої класифікації осіб, які вчинюють злочини: суб'єкт злочину; особистість суб'єкта злочину; особистість злочинця. Актуальним для завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є така категорія, як особистість суб'єкта злочину, оскільки особистість злочинця ми в цьому випадку не знаходимо, тому що не існує такого виду діяльності, як завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, котрим би він займався певний проміжок часу. Це епізоди його життя, а не “спосіб життя”.

Особливо занепокоєння викликає низький рівень розкриття завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці органами внутрішніх справ. Такий стан зумовлений насамперед відсутністю в чергових частинах міськрайвідділів міліції відповідної звукозаписуючої апаратури, несвоєчасністю реагування чергових на анонімні дзвінки, а також тим, що третина анонімних повідомлень спочатку надходить до керівників навчальних закладів, установ і організацій, а вже від них, протягом певного часу, безпосередньо до підрозділів міліції.

Аналіз кримінальних справ та матеріалів про відмову у порушенні кримінальних справ свідчить, що практичні працівники підрозділів міліції не завжди вірно кваліфікують дії винної особи. При наявності складу злочину та при невстановленні “аноніма” органи внутрішніх справ відмовляють у порушенні кримінальних справ, що свідчить про високий рівень штучної

латентності завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці.

Заслуговує на увагу розгляд питання щодо реагування органів внутрішніх справ та інших спеціальних державних підрозділів на анонімні повідомлення про загрозу вибуху. Не всі ще вищезазначені підрозділи готові до прийняття та реагування на такі повідомлення. Особливо це стосується міст та районів, де не так часто надходять ці повідомлення.

До криміногенних факторів, що породжують завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, належать економічні, політичні, організаційно-управлінські, соціальні, правові та суспільно-психологічні фактори.

До основних умов, що сприяють розглядуваному виду злочину, належать: недостатній рівень протидії органів внутрішніх справ цим злочинним проявам; необґрунтована відмова в порушенні кримінальних справ через те, що не були відомі особи, котрі їх вчинили; недосконалість кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці; відсутність роз'яснень Верховного Суду України щодо застосування цієї норми; недосконалість методики розкриття таких злочинів; зниження ролі громадськості у боротьбі зі злочинністю, відставання форм і методів роботи правоохоронних органів від сьогодення; недоліки в системі правового виховання; безнаглядність і відсутність належного контролю з боку родини, відповідних служб та органів за поведінкою неповнолітніх; недоліки у виховній роботі навчальних закладів та в організації дозвілля тощо.

Нейтралізація перерахованих вище причин та умов, що породжують завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, є засобом попередження зазначеного злочину. Таким чином, протидіяти цьому явищу можливо не тільки силовими заходами, але й шляхом нейтралізації причин та умов, що її породжують.

Отже, розглянувши кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці, пропонуємо викласти ст.259 КК в такій редакції:

“Стаття 259. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці

1. Завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, — карається ...

2. Те саме діяння, якщо воно призвело до загибелі людей, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, або завдало майнової шкоди у великих розмірах, або вчинене повторно, — карається ...

Примітка. Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонян Ю.М., Гульдман В.В. Криминальная патопсихология.— М.: Наука, 1991.— 248 с.
2. Архів місцевого Комунарівського суду м. Запоріжжя.— Справа №1–107/2001.
3. Архів місцевого Радянського суду м. Києва.— Справа №1–455/1996.
4. Ахметшин Х.М., Ахметшин Н.Х., Петухов А.А. Современное уголовное законодательство КНР.— М.: ИД “Муравей”, 2000.— 432 с.
5. Баев А.А., Савелий М.Ф. Организация некоторых мероприятий органов внутренних дел по предупреждению террористических актов (криминальных взрывов) // Материалы конференции “международный терроризм: новые измерения”.— М., 1997.— С.41-43.
6. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть: Конспект лекций.— Днепропетровск: Пороги, 1992.— 166 с.
7. Бандурко А.М., Зелинский А.Ф. Вандализм.— Харьков: Университет внутренних дел, 1996.— 198 с.
8. Бахрах Д.Н. Административная ответственность граждан в СССР.— Свердловск: Издательство Уральского университета, 1989.— 204 с.
9. Браинин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в уголовном праве.— М., 1963.—275 с.
10. Викрито чергового “серійного терориста” // Іменем закону.— 2002.— №6.— 8 лютого.
11. Волженкин Б.В. Уголовная ответственность юридических лиц.— СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 1998.— 40 с.
12. Волков Б.С. Мотивы преступлений. (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование).— Казань: Издательство Казанского университета, 1982.— 152 с.

13. Ворошилин Е.В., Кригер Г.А. Субъективная сторона преступления.— М.: МГУ, 1987.— 124 с.
14. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства.— Харьков: Основа, 1994.— 640 с.
15. Гельфер М.А. Преступные посягательства против личной собственности граждан.— М.: Издательство ВЮЗИ, 1954.— 60 с.
16. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений).— Л.: ЛГУ, 1979.— 128 с.
17. Гринберг Н.С. Преступления против общественной безопасности. Учебное пособие.— Свердловск: Свердловский юридический институт, 1974.— 177 с.
18. Дагель П.С. Проблема вины в уголовном праве // Ученые записки Дальневосточного университета.— Вып. 21.— Ч.1.— Владивосток, 1968.— С.35-38.
19. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление.— Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1974.— 243 с.
20. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка.— Т.1.: А-З.— М.: Русский язык, 1978.— 699 с.
21. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка.— Т.2.: И-О.— М.: Русский язык, 1979.— 779 с.
22. Деконенко С. Жарти скінчилися: віднині телефонні терористи під контролем // Міліція України.— 2004.— №3.— С.18-19.
23. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Василевич В.В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини). Навчальний посібник.— К.: Атіка, 2001.— 368 с.
24. Долгова А.И. Криминология.— М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999.— 272 с.

- 25.Дюпра Ж. Ложь.— Саратов, 1905.— 157 с.
- 26.Емельянов В.П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступлений // Право и политика.— 2003.— №2.— С.67-77.
- 27.Емельянов В.П. Ответственность за ложное сообщение об акте терроризма в России и Украине: сравнительный анализ // Российская юстиция.— 2000.— №1.— С.50.
- 28.Емельянов В.П. Ответственность за угрозу террористическим актом в России и в Украине: сравнительный анализ // Российская юстиция.— №5.— 2000.— С.30.
- 29.Емельянов В.П. Преступность несовершеннолетних с психическими аномалиями / Под ред. И.С. Ноя.— Саратов: Издательство Саратовского университета, 1980.— 52 с.
- 30.Емельянов В.П. Терроризм — как явление и как состав преступления: Монография.— Харьков: Право, 1999.— 272 с.
- 31.Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно-правовое исследование).— М.: NOTA BENE, 2000.— 320 с.
- 32.Ємельянов В.П. Злочини терористичної спрямованості.— Харків: “Рубікон”, 1997.— 160 с.
- 33.Есипов В.В. Уголовное право. Часть особенная. Преступления против государства и общества. Учебник.— М.: Издание книжного магазина “Правоведение”, 1912.—208 с.
- 34.Жеребкин В.Е. Логический анализ понятий права.— К.: Вища школа, 1976.— 150 с.
- 35.Забилык И. За безопасность жителей одиннадцати киевских домов аноним потребовал от столичной госадминистрации почти два миллиона долларов // Факты.— 2000.— №70.— 15 апреля.
- 36.Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Юридический вестник.— 1998.— № 4.— С.5.

37. Загородников Н.И. Значение объекта преступления для определения меры наказания по советскому уголовному праву // Труды Военно-юридической академии.— Т.10.— М., 1949.— С.12.
38. Закалюк А.П., Коротченко А.И., Москалюк Л.Н. Допреступное поведение и механизм совершения преступления при нарушениях психики пограничного характера. Проблемы изучения личности правонарушителя.— М., 1984.— 212 с.
39. Звіт перед українським народом. Десять років на варті правопорядку // Іменем Закону.— 2002.— №7.— 15 лютого.
40. Зелинский А.Ф. Криминальная мотивация хищений и иной корыстной преступной деятельности.— К.: УМКВО, 1990.— 70 с.
41. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание.— К.: Юринком Интер, 1999.— 240 с.
42. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Навчальний посібник.— Харків: Рубікон, 2000.— 240 с.
43. Зелінський А.Ф., Куц В.М. Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу // Вісник Університету внутрішніх справ.— Вип.2.— Харків, 1997.— С.148-154.
44. Злобин Г.А., Никифоров Б.С. Умысел и его формы.— М.: Юридическая литература, 1972.— 262 с.
45. Знаков В.В. Правда и ложь в сознании русского народа и современной психологии понимания.— М., 1993.— 239 с.
46. Исаев М.М., Утевский Б.С. Материалы по особенной части уголовного права / Под ред. И.Т. Голякова.— М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1943.— 88 с.
47. Каиржанов Е.К. Интересы трудящихся и уголовный закон.— Алма-Ата: Казахстан, 1973.— 160 с.
48. Карпец И.И. Современные проблемы уголовного права и криминологии.— М.: Юридическая литература, 1976.— 224 с.

- 49.Кириченко О.В. Відмежування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності від суміжних злочинів // Вісник ЗЮІ МВС України.— 2001.— №1.— С.198-205.
- 50.Кириченко О.В. Історичні аспекти відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності // Тези доповідей науково-теоретичної конференції “Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах”.— Ч.1.— К.: НАВСУ, 2002.— С.92-93.
- 51.Кириченко О.В. Кваліфікуючі ознаки завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства”.— Ч.1.— Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2002.— С.82-85.
- 52.Кириченко О.В. Об'єкт завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці // Вісник Запорізького юридичного інституту.— 2003.— №1.— С.194-203.
- 53.Ковалев М.И. Общественно опасные последствия преступления и диспозиция уголовного закона // Советское государство и право.— 1990.— №10.— С.38-43.
- 54.Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // ВВР УРСР.— 1984.— Додаток до №51.— Ст.1122. Із наступними змінами та доповненнями.
- 55.Комиссаров В.С. Преступления, нарушающие общие правила безопасности (Понятие, система, общая характеристика): Дис... докт. юрид. наук: 12.00.08.— М., 1997.— 214 с.

56. Комиссаров В.С. Терроризм, бандитизм, захват заложника и другие тяжкие преступления против безопасности общества. По новому УК РФ.— М.: “Кросна-Лекс”, 1997.— 160 с.
57. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Ю.И. Скуратова и В.М. Лебедева.— 3-е изд., изм. и доп.— М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 2000.— 896 с.
58. Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки // Юридичний вісник України.— 2001.— №3.— 18-24 січня.
59. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (далі — ВВР).— 1996.— №30.— Ст.141.
60. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны.— М.: Академия МВД СССР, 1980.— 248 с.
61. Коржанський М.Й. Ще раз про об’єкт злочину // Юридичний вісник України.— 1996.— 18-24 липня.
62. Костенко О.М. Принцип соціального натуралізму та його значення для юриспруденції і кримінології // Збірник тез доповідей учасників Регіонального круглого столу “Актуальні проблеми кримінального і кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування”.— Хмельницький: ХІУП, 2002.— С.10-16.
63. Костяна О. Телефонні жарти суд оцінює суворо // Іменем закону.— 1999.— №37.
64. Кочин А.А., Харламов В.С. Облик лжетеррориста // Российский следователь.— 2004.— №3.— С.33-35.
65. Кривуля О.М., Куц В.М. Чи можуть бути суспільні відносини об’єктом злочину? // Вісник Університету внутрішніх справ.— Вип.2.— Харків, 1997.— С.70-75.
66. Кригер Г.А. Еще раз о смешанной форме вины // Советская юстиция.— 1967.— №3.— С.5-7.

- 67.Кригер Г.А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве // Вестник Московского университета.— 1995.— №1.— С.123.
- 68.Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества.— М.: Юридическая литература, 1974.— 358 с.
- 69.Криминальная мотивация / Под ред. В.Н. Кудрявцева.— М.: Наука, 1986.— 304 с.
- 70.Криминология — XX век / Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова.— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2000.— 554 с.
- 71.Криминология и профилактика преступлений: Учебное пособие. Курс лекций / Г.Н. Горшенков, Е.А. Костыря, О.В. Лукичев и др. / Под общ. ред. Сальникова В.П. Санкт-Петербургский университет МВД России, Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности.— СПб.: Фонд “Университет”, 2001.— 224 с.
- 72.Криминология. Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова.— 2-е изд., перераб. и доп.— М.: Юристъ, 1999.— 678 с.
- 73.Криминология: Учебник / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского.— М.: Издательство БЕК, 1998.— 566 с.
- 74.Криминология: Учебник для юридических вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой.— М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999.— 784 с.
- 75.Криминология: приглашение к дискуссии: Монография / А.В. Баляба, Э.В. Виленская, Э.А. Дидоренко, Б.Г. Розовский.— Луганск: РИО ЛИВД, 2000.— 318 с.
- 76.Кримінальне право і законодавство України: Частина загальна: Курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського.— К.: Атіка, 2001.— 432 с.
- 77.Кримінальне право України: Загальна частина / За ред. П.С. Матишевського та інших.— К.: Юрінком, 1999.— 512 с.

- 78.Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація.— Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001.— 416 с.
- 79.Кримінальне право: Особлива частина / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та інші / За ред. П.С. Матишевського та інших.— К.: Юрінком Інтер, 1999.— 891 с.
- 80.Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // ВВР України.— 2001.— №25-26.— Ст.131. Із наступними змінами та доповненнями.
- 81.Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами: Офіційне видання станом на 20 липня 2000 р.— Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 2000.— 536 с.
- 82.Кримінально-процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 28 грудня 1960 р. // ВВР УРСР.— 1961.— №2.— Ст.15. Із наступними змінами та доповненнями.
- 83.Криміногенна ситуація в Україні. Оцінка, тенденція, прогноз.— К.: МВС, 2002.— 38 с.
- 84.Кримінологія: Особлива частина: Навчальний посібник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман / За ред. І.М. Даньшина.— Харків: Право, 1999.— 232 с.
- 85.Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд / За ред. І.М. Даньшина.— Харків: Право, 2003.— 352 с.
- 86.Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: Учебное пособие.— М.: Издательская группа “ФОРУМ – ИНФРА-М”, 1998.— 216 с.
- 87.Кудрявцев В.Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления // Труды ВЮА.— Вып.13.— 1951.— С.56.
- 88.Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений.— 2-е изд., перераб. и доп.— М.: Юристъ, 1999.— 304 с.

89. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления.— М.: Госюриздат, 1960.— 244 с.
90. Кузнецов А.В. Ответственность за подлог документов по уголовному праву.— М.: Госюриздат, 1959.— 111 с.
91. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности.— М.: Госюриздат, 1958.— 217 с.
92. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность.— М.: Издательство Московского университета, 1969.— 232 с.
93. Кузнецов В.В. Комп'ютерна інформація як предмет крадіжки // Право України.— 1999.— №7.— С.85-88.
94. Кузнецов В.В. Комп'ютерна крадіжка: що розуміти під предметом злочину // Право України.— 1999.— №10.— С.74-76.
95. Куликов А.В. Двойная форма вины: понятие, виды, конструкция составов, квалификация: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Свердловский юридический институт.— Свердловск, 1990.— 17 с.
96. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений.— М.: Издательство Московского университета, 1984.— 184 с.
97. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін. / За заг. ред. О.М. Джужи.— К.: Юрінком Інтер, 2001.— 352 с.
98. Курс советского уголовного права: Часть общая.— Т.1.— Л.: Издательство Ленинградского университета, 1968.— 645 с.
99. Курс советского уголовного права: Часть общая. В 6-ти т. / Под ред. А.А. Пионтковского.— Т.2.— М.: Наука, 1970.— 516 с.
100. Курс советского уголовного права: Часть особенная / Н.А. Беляев, Г.З. Анашкин, В.С. Прохоров и др. / Отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский.— Т.3.— Л.: Издательство Ленинградского университета, 1973.— 836 с.
101. Курс советской криминологии: предмет, методология, преступность и ее причины, преступник.— М.: Юридическая литература, 1985.— 416 с.

102. Куц В.М. Кримінально-правова характеристика повідомлення неправдивої інформації про небезпеку // Матеріали науково-практичної конференції “Проблеми охорони громадського порядку і вдосконалення законодавства”.— Харків: Університет внутрішніх справ, 1994.— С.47-50.
103. Куц В.М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб’єкта злочину // Вісник Університету внутрішніх справ.— Вип.1.— Харків, 1996.— С.17-23.
104. Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-психологический подход).— Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1986.— 135 с.
105. Лащук Є.В. До питання про “безпредметні” злочини // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.— Вип.8.— К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України, 2000.— С.372-378.
106. Ли Д.А. Преступность в структуре общества.— М.: Информационно-издательское агентство “Русский мир”, 2000.— 152 с.
107. Липманн О., Адам Л. Ложь в праве.— Харьков: Юриздат Украины, 1929.— 48 с.
108. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: Кримінологічно-правове дослідження.— К.: Юрінком Інтер, 2000.— 280 с.
109. Литвин Т. Розпізнання навмисне неправдивої інформації в мовному повідомленні // Право України.— 2000.— №7.— С.86-89.
110. Ліпкан В.А. Правові та організаційні аспекти боротьби з тероризмом в Україні // Науковий вісник НАВСУ.— Вип.3.— К., 1998.— С.88-92.
111. Лунеев В.В. Субъективное вменение.— М.: Спарк, 2000.— 70 с.
112. Магер В. Телефонні погрози // Юридичний вісник України.— 1999.— №41.— 14-20 жовтня.
113. Малинин В.Б. Причинная связь в уголовном праве.— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2000.— 316 с.

114. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник.— К.: Юрінком Інтер, 2000.— 272 с.
115. Мелитан К. Психологія лжи.— М., 1903.— 87 с.
116. Меньшагин В.Д. Советское уголовное право: Общая часть.— М.: Изд-во Московского университета, 1969.— 485 с.
117. Милиции больше не нужны отпечатки пальцев, чтобы ловить жуликов // Киевские ведомости.— 1998.— 24 ноября.
118. Милуков С.Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа.— СПб.: СПБИНВЭСЭП, Знание, 2000.— 279 с.
119. Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корусть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы.— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001.— 367 с.
120. Михайленко П.П. Соблюдение социалистической законности при решении вопросов о возбуждении уголовных дел // В кн.: Михайленко П.П. Кримінальне право, кримінальний процес та криминологія України (статті, доповіді, рецензії): У 3-х томах.— К.: Генеза, 1999.— С.35-60.
121. Михлин А.С. Понятие и виды последствий преступления // Вопросы уголовного права и процесса.— М., 1958.— С.45.
122. Михлин А.С. Последствия преступления.— М.: Юридическая литература, 1969.— 104 с.
123. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) // <http://www.rada.gov.ua>.
124. Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ // Правоведение.— 1996.— №1.— С.91-150.
125. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.— К.: Логос, 1998.— 324 с.
126. Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та криминологічне дослідження): Автореф. дис...

- д-ра юрид. наук: 12.00.08 / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького.— К., 1988.— 44 с.
127. Музика А.А. Примусові заходи медичного і виховного характеру.— К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1997.— 125 с.
128. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації.— К.: Атіка, 1999.— 418 с.
129. Назаренко Г.В. Уголовно-релевантные психические состояния лиц, совершивших преступления и общественно опасные деяния. Монография.— М.: Издательство “Ось-89”, 2001.— 240 с.
130. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. В.Ф. Бойко та інші.— 6-те вид., допов.— К.: А.С.К., 2000.— 1120 с.
131. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка.— Ч.1.— К.: ФОРУМ, 2001.— 393 с.
132. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка.— Ч.2.— К.: ФОРУМ, 2001.— 942 с.
133. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С.С. Яценка.— К.: А.С.К., 2002.— 936 с.
134. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (Зі станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997р.) / За ред. В.Ф. Бойка та інших.— К.: Юрінком, 1997.— 960 с.
135. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.— К.: Каннон, А.С.К., 2001.— 1104 с.
136. Наумов А.В. Российское уголовное право: Общая часть.— М.: БЕК, 1997.— 590 с.

137. Никифоров Б.С. Место объекта в общем определении преступления по советскому уголовному праву // Социалистическая законность.— 1958.— №5.— С.31.
138. Никифоров Б.С. Об умысле по действующему уголовному законодательству // Советское государство и право.— 1965.— №6.— С.45-49.
139. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву.— М.: Госюриздат, 1960.— 229 с.
140. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х томах / Укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко.— Т.1.— К.: Видавництво “Аконіт”, 1998.— 910 с.
141. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты.— М.: Издательство НОРМА, 2001.— 208 с.
142. Новый Уголовный кодекс Франции.— М.: Издательство “Юридический колледж МГУ”, 1993.— 212 с.
143. Овчинникова Г.В. Терроризм.— СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 1998.— 36 с.
144. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой.— 19-е изд., испр.— М.: “Русский язык”, 1987.— 750 с.
145. Орлов В.С. Субъект преступления.— М.: “Юридическая литература”, 1958.— 260 с.
146. Орлов П.І. Інформація та інформатизація: Нормативно-правове забезпечення: Науково-практичний посібник.— Харків: Видавництво Університету внутрішніх справ, 2000.— 576 с.
147. Павлов В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность. Монография.— СПб.: Издательство "Лань", Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000.— 192 с.
148. Павлов В.Г. Субъект преступления.— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001.— 318 с.

149. Панов М., Тихий В. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми) // Вісник Академії правових наук України.— 2000.— №3 (22).— С.10-16.
150. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность.— Харьков: Вища школа, Изд-во при Харьковском университете, 1982.— 161 с.
151. Пашковская А.В., Степанова И.Б. Ревность как мотивация преступного поведения // Вестник Московского университета.— Серия 11. Право.— 1997.— №1.— С.38-47.
152. Пионтковский А.А. Уголовное право РСФСР: Часть общая.— М., 1925.— 425 с.
153. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву.— М.: Госюриздат, 1961.— 666 с.
154. Підгорна О. Правові засоби подолання насильства у сімейних стосунках // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Роль органів внутрішніх справ у сфері запобігання та протидії насильству в суспільстві”.— Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2000.— С.102-107.
155. Піщенко Г. Правові аспекти та відмінні особливості кримінально караного хуліганства // Право України.— 1997.— №2.— С.67-69.
156. План основних організаційно-практичних заходів МВС України щодо реалізації вимог Комплексної програми профілактики злочинності на 2001–2005 роки: Наказ МВС України №129 від 21.02.2001 р.
157. Пономаренко Г.О. Запобігання правопорушенням і злочинам серед учнівської молоді // Педагогіка і психологія.— 1997.— №4.— С.131-138.
158. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України №6 від 17.01.1995 р. // Юридичний вісник України.— 1995.— №31.
159. Правила супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів: Наказ Державного департаменту

- авіаційного транспорту України та МВС України №168/397 від 11.06.1996 р. // <http://www.rada.gov.ua>.
160. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 18.02.1995 р. // ВВР України.— 1995.— №12.— Ст.81. Із наступними змінами та доповненнями.
161. Про власність: Закон України від 07.02.1991 р. // ВВР УРСР.— 1991.— №20.— Ст.250.
162. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за хуліганство і завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян: Закон України від 07.03.2002 р. // Урядовий кур'єр.— 2002.— 4 квітня.
163. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р. // ВВР України.— 1993.— №31.— Ст.338. Із наступними змінами та доповненнями.
164. Про затвердження форми статистичної картки на підсудного (обвинуваченого) та Інструкції щодо її заповнення: Наказ Державної судової адміністрації України №179 від 19.05.2003 р. // <http://www.rada.gov.ua>.
165. Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президента України від 18.02.2002 р. № 143/2002 // Офіційний вісник України.— 2002.— №8.— Ст.331.
166. Про інформацію: Закон України №2657-XII від 02.10.1992 р. // ВВР України.— 1992.— №48.— Ст.650.
167. Про комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 роки: Указ Президента України від 25.12.2000 р. №1376/2000 // Юридичний вісник України.— 2001.— №3.— 18-24 січня.
168. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 р. // ВВР України.— 2001.— №15.— Ст.73.
169. Про пожежну безпеку: Закон України від 17.12.1993 р. // ВВР України.— 1994.— №5.— Ст.21. Із наступними змінами та доповненнями.

170. Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1989 р. №3 // Постанови Пленуму Верховного Суду України 1972–2002: Офіційне видання / За заг. ред. В.Т. Маляренка.— К.: Видавництво А.С.К., 2003.— С.481-489.
171. Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.09.1981 р. №7 із змінами на 03.12.1997 р. // Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами: Офіційне видання станом на 20 липня 2000 р.— Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 2000.— С.267-272.
172. Про профілактику злочинів: проект Закону України від 12.05.1998 р. // [http: www. rada. gov. ua](http://www.rada.gov.ua).
173. Про розкриття та розслідування злочинів, передбачених ст.206² КК України: Методичні рекомендації для працівників органів внутрішніх справ. Письмо МВС України №5517/ ШТ від 15.10.1998 р.
174. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.06.1991 р. №3 // Постанови Пленуму Верховного Суду України 1972–2002: Офіційне видання / За заг. ред. В.Т. Маляренка.— К.: Видавництво А.С.К., 2003.— С.66-73.
175. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. №2 // Вісник Верховного Суду України.— 2003.— №1.— С.37-42.
176. Про судову практику в справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.06.1991 р. №3 // Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами: Офіційне видання станом на 20 липня 2000 р.— Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 2000.— С.420-426.

177. Проект Кримінального кодексу України // Іменем Закону.— 1997.— №20.— 16 травня.
178. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского.— 2-е изд., испр. и доп.— М.: Политиздат, 1990.— 494 с.
179. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін. / За ред. Ю.Л. Трофімова.— К.: Либідь, 1999.— 558 с.
180. Ралемська І. 10000 гривень за синюльку // Іменем закону.— 2002.— №16.— 19 квітня.
181. Ралемська І. Жарт ціною в п'ять років // Іменем закону.— 2001.— №43.— 26 жовтня.
182. Рарог А.И. Проблемы субъективной стороны преступления.— М.: МЮИ, 1991.— 90 с.
183. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей.— М.: Госюриздат, 1967.— 290 с.
184. Реннеберг И. Объективная сторона преступления. Пер. с нем. / Под ред. А.А. Пионтковского.— М.: Госюриздат, 1957.— 88 с.
185. Розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із заздальгідь неправдивими письмовими чи усними повідомленнями про загрозу безпеки громадян, знищення або пошкодження об'єктів приватної, колективної чи державної власності шляхом вибуху, підпалу або іншим загально небезпечним способом // Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ.— К.: МВС України, Головне слідче управління, 2001.— С.156-163.
186. Романов С.Ю. Обман как способ преступной деятельности: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08.— Харьков, 1998.— 179 с.
187. Российское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова.— М.: СПАРК, 1997.— 454 с.

188. Сабитов Р.А. Обман как средство совершения преступления.— Омск: Омская высшая школа МВД СССР, 1980.— 79 с.
189. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ.— К., 1999.— 18 с.
190. Самойлов М.Г., Перелигіна Л.А. Психічні порушення, що виникають у постраждалих при надзвичайних ситуаціях, та дії міліції у цих умовах // Вісник Національного університету внутрішніх справ.— Спецвипуск.— Харків, 2002.— С.183-190.
191. Самощенко И.В. Ответственность за угрозу по уголовному праву (понятие, виды, спорные проблемы): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08.— Харьков, 1997.— 222 с.
192. Самощенко І.В. Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні питання): Автореф. дис...канд. юрид. наук.: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого.— Харків, 1997.— 23 с.
193. Симоненко С.И. Психологические основания оценки ложных и правдивых сообщений: Дис... канд. психол. наук: 19.00.05.— М., 1998.— 114 с.
194. Синигибский И.А. Разграничение понятий обмана и злоупотребления доверия в действующем уголовном законодательстве // В кн.: Некоторые вопросы эффективности уголовного законодательства // Научные труды Уральского гос. ун-та и Свердловского юрид. ин-та.— Вып.49.— Свердловск, 1976.— С.125.
195. Ситковская О.Д. Психологический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации.— М.: ЗЕРЦАЛО, 1999.— 96 с.
196. Ситковская О.Д. Психология уголовной ответственности.— М.: Издательство НОРМА, 1998.— 285 с.
197. Словарь иностранных слов.— 14-е изд., испр.— М.: Русский язык, 1987.— 608 с.

198. Словник української мови: В 11-ти томах / І.К.Білодід, А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк та ін. / Гол. ред. І.К.Білодід. — Т.V.— К.: Наукова думка, 1974.— 840 с.
199. Смитиенко В.Н. Объект преступлений против здоровья населения.— Омск, 1973.— 187 с.
200. Советское уголовное право: Общая часть.— М.: Юридическая литература, 1977.— 544 с.
201. Советское уголовное право: Общая часть.— Вып.6.: Субъект преступления / Ш.С. Рашковская.— М., 1960.— 24 с.
202. Советское уголовное право: Общая часть.— Вып.8.: Субъективная сторона преступления / Ш.С. Рашковская.— М., 1961.— 35 с.
203. Таганцев Н.С. Русское уголовное право.— Т.1.— Тула: Автограф, 2001.— 800 с.
204. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике.— К.: Юринком, 1995.— 208 с.
205. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступления.— К.: Вища школа, 1977.— 151 с.
206. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве.— Харьков: Вища школа, 1988.— 298 с.
207. Теплов Б.М. Психология.— М.: Учпедгиз, 1953.— 255 с.
208. Тихий В.П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї // Науково-практичні коментарі.— 2002.— №4.— С.94-99.
209. Тихий В.П. Злочини проти суспільної (загальної) безпеки. Конспект лекцій.— Харків: Національна юридична академія України, 1996.— 69 с.
210. Тихий В.П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами.— К.: УМКВО, 1989.— 78 с.
211. Ткаченко В.И. Преступления против общественной безопасности.— М.: ВЮЗИ, 1984.— 81 с.

212. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления.— М.: Госюриздат, 1957.— 363 с.
213. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. Монографія.— К.: Атіка, 2003.— 144 с.
214. Трубников В.М. Нове про суб'єкт злочину // Вісник Національного університету внутрішніх справ.— Спецвипуск.— Харків, 2002.— С.110-117.
215. Трубников В.М. Новый взгляд на объект преступления // Право и безпека.— 2002.— №1.— С.81-87.
216. Туманов Г.А., Фризко В.И. Общественная безопасность и ее обеспечение в экстремальных условиях // Советское государство и право.— 1989.— №8.— С.21.
217. Углавен Кодекс У.С.С.Р., 9-о официально издание, с измененията и допълненията до 15 юли 1925 година.— Харков: Юридическо Издательство на Наркомюста на УССР, 1925.— 98 с.
218. Уголовного уложенія. Высочайше утвержденного 22.03.1903 г., со всьми измьненіями и дополненіями по 1-е января 1908 г.— С-Петербурзь, 1908.— 82 с.
219. Уголовное законодательство Украинской ССР.— М.: Юридическая литература, 1971.— 543 с.
220. Уголовное право: Общая часть: Учебник / Отв. ред. И.Я. Козаченко и З.А. Незнамова.— М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999.— 516 с.
221. Уголовное право: Особенная часть: Учебник / Под ред. А.И. Рарога.— М., 1996.— 480 с.
222. Уголовное уложение Великаго Княжества Финляндского. Сборник постановлений Великаго Княжества Финляндского.— 1889.— №39.— 132 с.
223. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем.— М.: ИКД “Зерцало-М”, 2001.— 144 с.

224. Уголовный кодекс Азербайджанской республики.— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001.— 325 с.
225. Уголовный кодекс Венгерской народной республики / Под ред. Й. Бенедека.— Будапешт, 1962.— 150 с.
226. Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. Б.В. Волженкин, пер. И.В. Мироновой.— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2000.— 253 с.
227. Уголовный кодекс Дании.— М.: Издательство Московского государственного университета, 2001.— 171 с.
228. Уголовный кодекс Испании / Под ред. и с предисл. Н.Ф. Кузнецовой и Ф.М. Решетникова.— М.: Издательство Зерцало, 1998.— 218 с.
229. Уголовный кодекс Кыргызской Республики.— Бишкек: “Раритет Инфо”, 1998.— 184 с.
230. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья А.И. Лукашова и Э.А. Саркисовой. Перевод с латышского А.И. Лукашова. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. — 313 с.
231. Уголовный кодекс Республики Беларусь.— Мн.: Амалфея, 2000.— 320 с.
232. Уголовный кодекс Республики Беларусь.— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001.— 474 с.
233. Уголовный кодекс Республики Казахстан (по состоянию на 1 января 2000 года).— Алматы: Юрист, 2000.— 141 с.
234. Уголовный кодекс Республики Польша / Под. общ. ред. Н.Ф. Кузнецовой.— Мн.: Тесей, 1998.— 128 с.
235. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001 г.).— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001.— 338 с.

236. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред. В.И. Шакурн, С.С. Яценко.— 5-е изд., доп.— К.: А.С.К., 1999.— 1088 с.
237. Уголовный кодекс ФРГ: Пер. с нем.— М.: Издательство “Зерцало”, 2000.— 208 с.
238. Уголовный кодекс Швейцарии / Пер. с нем.— М.: Издательство “Зерцало”, 2000.— 138 с.
239. Уголовный кодекс Швеции / Научн. ред. Н.Ф. Кузнецова и С.С. Беляев.— СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001.— 320 с.
240. Уголовный кодекс Эстонской Республики (по состоянию на 03.10.2000 г.).— Таллинн: Vi-Info, 2000.— 86 с.
241. Фатеев В. І без війни лунають вибухи... // Міліція України.— 1999.— №11-12.— С.18-20.
242. Фельдштейн Г.С. Уголовное право и психология. Роль мотива в уголовном праве // Право и жизнь.— 1925.— №6.— С.55.
243. Фесенко Є. Цінності як об’єкт злочину // Право України.— 1999.— №6.— С.75-78.
244. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука.— 2-е вид., перероб. і доп.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1986.— 800 с.
245. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права.— М.: Юристъ, 1999.— 572 с.
246. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства.— Т.2.— СПб.: Альфа, 1996.— 606 с.
247. Фортуна Г.Ф. Уголовно-правовая борьба с массовыми беспорядками: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08.— М., 1992.— 176 с.
248. Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сборник ученых трудов Свердловского юридического института.— Вып.10.— 1969.— С.22.

249. Хохряков Г.Ф. Криминология: Учебник / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев.— М.: Юристъ, 2000.— 511 с.
250. Храмов О. “Телефонний тероризм” як вияв кримінальної вербальної агресії // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Роль органів внутрішніх справ у сфері запобігання та протидії насильству в суспільстві”.— Львів: Львівській інститут внутрішніх справ при НАВСУ, 2000.— С.40-43.
251. Храмов О.М. Криминологія вербальної агресії: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національний університет внутрішніх справ.— Харків, 2003.— 19 с.
252. Храмов О.М. Криминологія вербальної агресії: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національний університет внутрішніх справ.— Харків, 2003.— 202 с.
253. Цаплагов Б.В. Профілактика правопорушень серед учнів, неповнолітніх (Методичний матеріал) // Трибуна.— 1992.— №11-12.— С.28.
254. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України.— 2003.— №5.— 464 с.
255. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Э.О. Харитоновна, О.М. Калітенко.— Одеса: Юридична література, 2003.— 1080 с.
256. Черкасов Ю. Як знешкоджують “телефонні детонатори” // Міліція України.— 2002.— №5.— С.5-6.
257. Шапченко С.Д. Оценочные признаки в составах конкретных преступлений: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / КУНТ.— К., 1988.— 24 с.
258. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національний університет внутрішніх справ.— Харків, 2004.— 20 с.
259. Щукина Г.И. Возрастные особенности школьника.— Л., 1955.— 224 с.
260. Юридический энциклопедический словарь.— М.: Сов. энцикл., 1984.— 415 с.

261. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Під ред. Ю.С. Шемшученко та інших.— Т.1: А-Г.— К., 1998.— 672 с.
262. Юридичний словник—довідник.— К.: Феміна, 1996.— 696 с.
263. Юридичний словник.— 2-е вид., перероб. та доп. / Відп. ред. Б.М. Бабій та ін.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1983.— 872 с.
264. Яковлев А.М. Индивидуальная профилактика преступного поведения.— Горький: Горьк. высш. школа МВД СССР, 1977.— 127 с.
265. Яковлев А.М. Криминология (социология преступности). Вопросы теории.— М.: УНИК, 1998.— 354 с.
266. Ярмыш Н.Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики).— Харьков: Основа, 1999.— 84 с.
267. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): Монография.— Харьков: “Право”, 2003.— 512 с.
268. 13-летний мальчишка терроризировал весь киевский вокзал // Факты.— 2000.— №5 (0582).— 13 января.

ДОДАТОК А

Статистичні показники завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці

Таблиця А.1

Відомості

про кількість злочинів, кримінальні справи по яких порушені за ст.206² КК України 1960 року та ст.259 КК України 2001 року, та осіб, які вчинили ці злочини на території України за 1997-2003 роки та 6 місяців 2004 року

№ п/п	Найменування областей, міст УМВСТ		Залишилось кримінальних справ, що знаходяться у провадження на початок звітного року	Зарєстровано злочинів у звітному періоді	Злочини, слідство яких закінчено у звітному періоді	Злочини (незалежно від часу вчинення та реєстрації), слідство яких у поточ. році вперше зупинено за нерозшуком або невстановлених осіб, які підляг. притяг. до відповід. незрозкрито	Виявлено осіб, які вчинили злочини
1	АР КРИМ	1997		4		4	
		1998		2	1	1	
		1999		3	1	2	1
		2000		1	1	1	1
		2001		3	1	2	1
		2002		5	3	1	2
		2003	1	1	1	1	2
		6м 2004		1		1	
2	ВІННИЦЬКА	1997		1			1
		1998		2	1	1	
		1999		2		2	
		2000		7	2	4	4
		2001		1	2		2
		2002		14	1	13	1
		2003	1	2	3		3
		6м 2004					
3	ВОЛИНСЬКА	1997					
		1998		1			
		1999		2			
		2000				1	
		2001					
		2002					
		2003					
		6м 2004					
4	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	1997		2			
		1998	4	9	3	8	1
		1999	1	5	2	2	1
		2000	3	5	4	2	3
		2001		8	3	4	3
		2002		8	9	2	7
		2003		4	3		3
		6м 2004	1	3	3	1	3
5	ДОНЕЦЬКА	1997	1	23	1	22	1
		1998	3	24	5	22	4
		1999		41	9	22	8
		2000	5	15	7	9	4
		2001		16	4	6	2
		2002		13	17	7	2
		2003	3	37	6	33	5
		6м 2004	1	9	1	7	1
6	ЖИТОМИРСЬКА	1997	2	4		6	
		1998		6		5	1
		1999	1	5	1	5	1
		2000		2		1	
		2001		5		1	
		2002		5	2	3	3
		2003		3		3	
		6м 2004					
7	ЗАКАРПАТСЬКА	1997					
		1998		1	1		1
		1999		2		1	
		2000		1			
		2001					
		2002					
		2003		1		1	
		6м 2004					

8	ЗАПОРІЗЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		3 1 2 5 1 3		1 1 2 3 1 3	1 1 2
9	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		1 4 2 2 2		2 1	2
10	КИЇВСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	2	4 3 1 2 1 1 1	1 1 2 1 1	3 1 1	1 1 1 1
11	МІСТО КИЇВ	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	3 1 2 2 2 8 5	4 6 9 7 12 17 17 9	2 2 3 3 1 5 9 3	2 3 6 2 5 10 11 1	1 2 2 3 2 5 6 1
12	КІРОВОГРАДСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		4 8 2 5 1		4 7 2 5 1	1 1 2
13	ЛУГАНСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	3 2	2 2 2 3 4 2	3 2 2 1 1	2 2 1 1 2	1 2 1 1
14	ЛЬВІВСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	1	6 6 16 18 8 4 16 3	1	6 6 15 17 5 3 16 3	1 1 2
15	МИКОЛАЇВСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	1	1 1 1 4 5 1 3	1 1 1	1 4 5 1 1	1 4
16	ОДЕСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	1	19 3 13 3 1 1	1 1 3 6	18 1 3 1 1 1	1 2 3
17	ПОЛТАВСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	1	3 1 1	4	1	2 1
18	РІВЕНСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		1 1 1 1	1	1 1 1 1	2

19	МІСТО СЕВАСТОПОЛЬ	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		1 5 2	1 3	2 2 2	2
20	СУМСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	1 1 1	2 5 3 2 2 2		2 6 2 3 2 1	1
21	ТЕРНОПІЛЬСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		1 1 1		1	2 1
22	ХАРКІВСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	16 4 6	26 33 20 17 8 11 34 3	1 2 3 3 6 1 5 6	9 46 12 8 2 10 14 2	2 1 4 3 5 1 5 2
23	ХЕРСОНСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		2 4		2 3	3
24	ХМЕЛЬНИЦЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		1 4 1	1 1	2	1
25	ЧЕРКАСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		1 1 1 2 5 3 2 1	1 1 1	1 3 2	1 1
26	ЧЕРНІГІВСЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	1	3 1 2 4 5 1	1	2 1 2 4 4 2	
27	ЧЕРНІВЕЦЬКА	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004		1 1 2	1	1 2	
ВСЬОГО ПО УМВС		1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	11 25 8 17 13 22	83 129 127 82 108 93 163 48	13 18 25 23 25 55 28 23	58 123 82 51 45 55 113 29	10 13 20 18 28 37 27 17
28	ДОНБАСЬКЕ УМВСТ	1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 6м 2004	1	2 1 1	1 1	1 1	1 1

29	ЛЬВІВСЬКЕ УМВСТ	1997		6	2	4	1
		1998		8	1	7	1
		1999		2		2	
		2000		1		1	
		2001					
		2002					
		2003			1		1
6м 2004			2				
30	ОДЕСЬКЕ УМВСТ	1997					
		1998		1	1		1
		1999					
		2000					
		2001		2			
		2002					
		2003					
6м 2004							
31	ПРИДНІПРОВ. УМВСТ	1997					
		1998					
		1999					
		2000		1	1		2
		2001		5	2	2	2
		2002		1	2	1	1
		2003		3	1		1
6м 2004	2	2	2		2		
32	ПВД.-ЗАХ. УМВСТ	1997		4	1	1	1
		1998		7	1	5	2
		1999	1	10		5	
		2000	2	5	2	5	2
		2001		5	2	4	
		2002		1	1		1
		2003		13	3	6	3
6м 2004	1	6	3		3		
33	ПІВДЕННЕ УМВСТ	1997					
		1998					1
		1999					
		2000					
		2001		1			
		2002				1	
		2003					
6м 2004		2	2		2		
ВСЬОГО ПО УМВСТ	1997		12	3	6	3	
	1998	1	16	4	12	5	
	1999	1	13	1	7	1	
	2000	2	7	3	6	4	
	2001		14	4	7	2	
	2002		2	3	2	2	
	2003		17	4	7	4	
6м 2004	3	12	7		2		
ВСЬОГО ПО УКРАЇНІ	1997	11	95	16	64	13	
	1998	26	145	22	135	18	
	1999	9	140	26	89	21	
	2000	19	89	26	57	22	
	2001		122	29	52	30	
	2002		95	58	57	39	
	2003	13	180	32	120	31	
6м 2004	25	60	30	29	24		

Рис. А.2

Динаміка завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці, зареєстрованих на території України за період з 1996 р. по 2003 р.

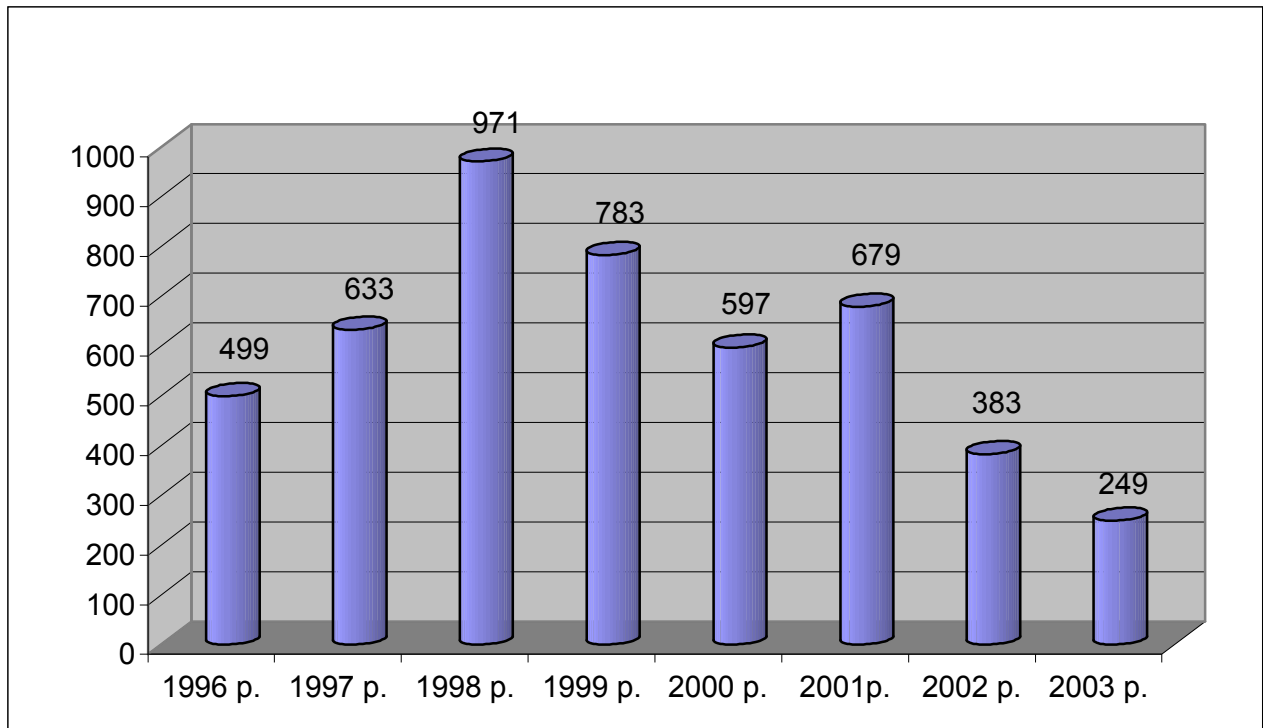
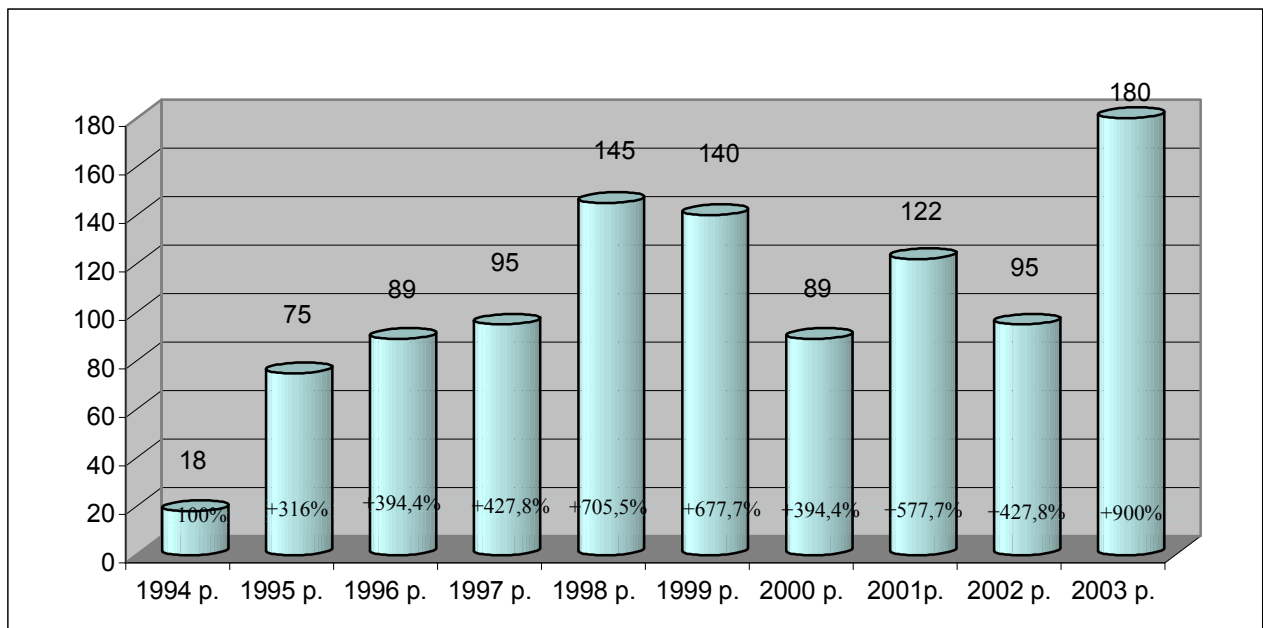

Рис. А.3

Динаміка зареєстрованих злочинів, передбачених ст.206² КК України 1960 року та ст.259 КК України 2001 року за період з 1994 р. по 2003 р.

Примітка: Динаміка порівняно з 1994 р.

Рис. А.4

Кількість виявлених осіб, які вчинили злочини, передбачених ст.206² КК України 1960 року та ст.259 КК України 2001 року, у період з 1997 р. по 2003 р.

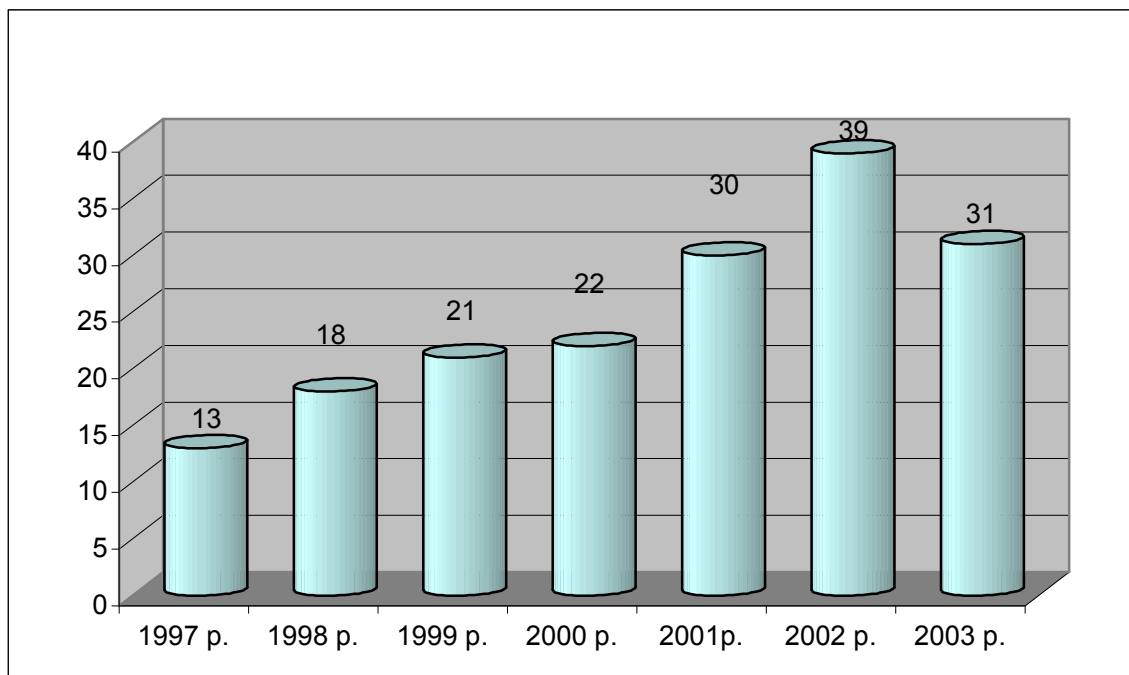
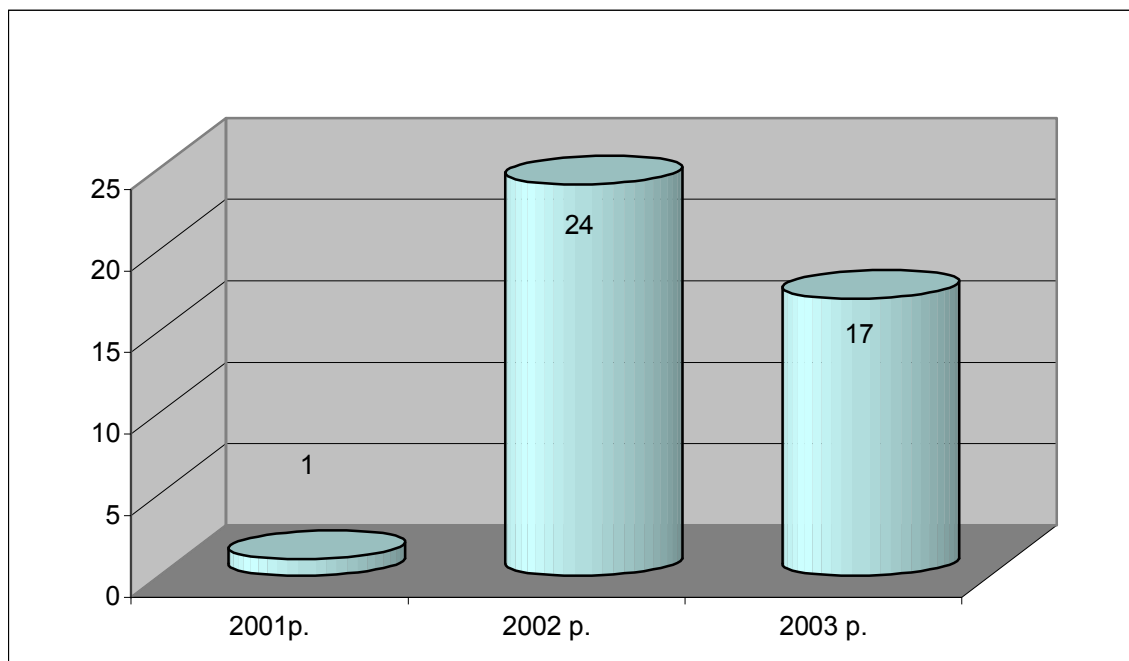

Рис. А.5

Кількість осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст.206² КК України 1960 року та ст.259 КК України 2001 року за період з 2001 р. по 2003 р.

Примітка: Кількість осіб засуджених за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці до 2001 року в статистичних звітах Державної судової адміністрації України не передбачалось.

Рис. А.6

Розподіл завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці за порою року

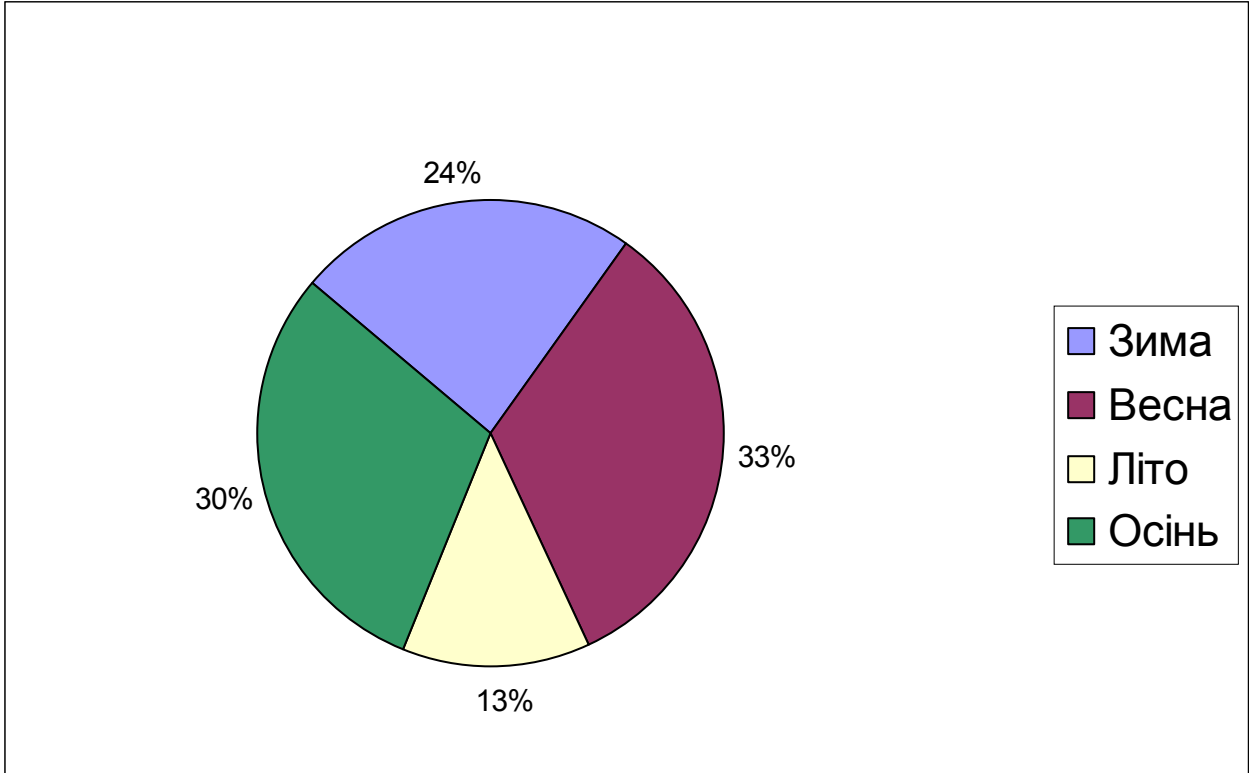

Рис. А.7

Динаміка завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці за період з 1998 р. по 1999 р. за місяцями

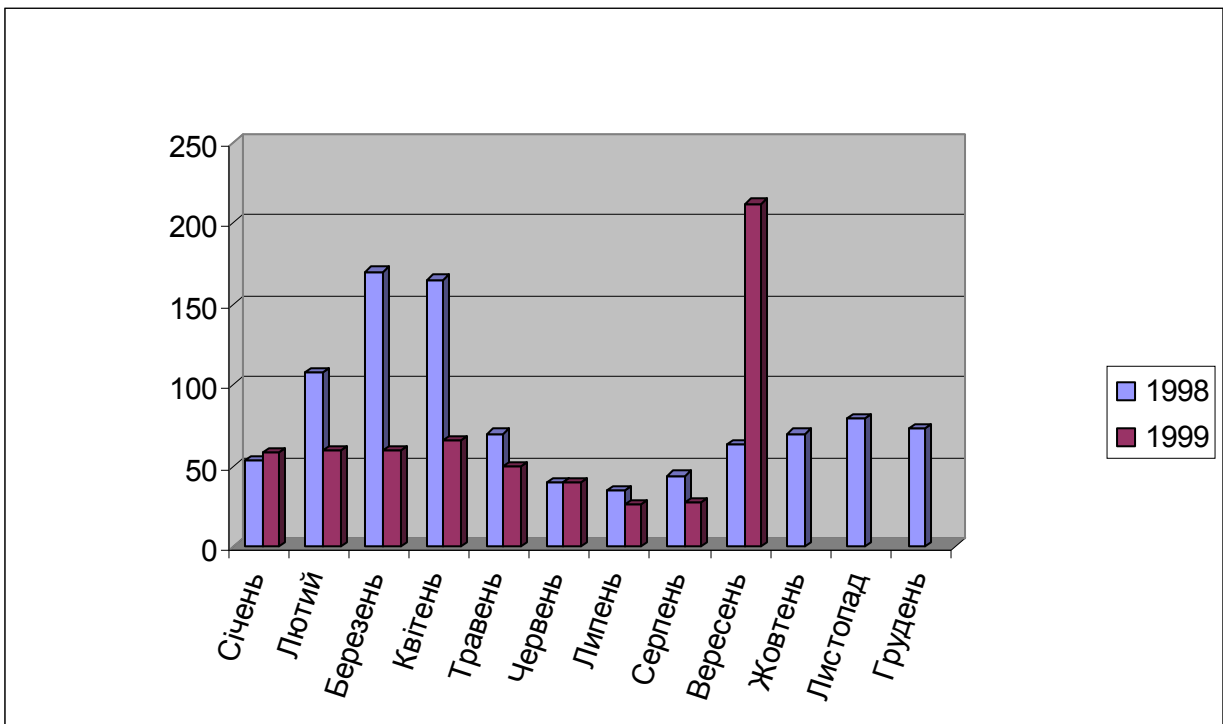

Рис. А.8

Якісний розподіл завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці за період з 1996 р. по 1999 р.

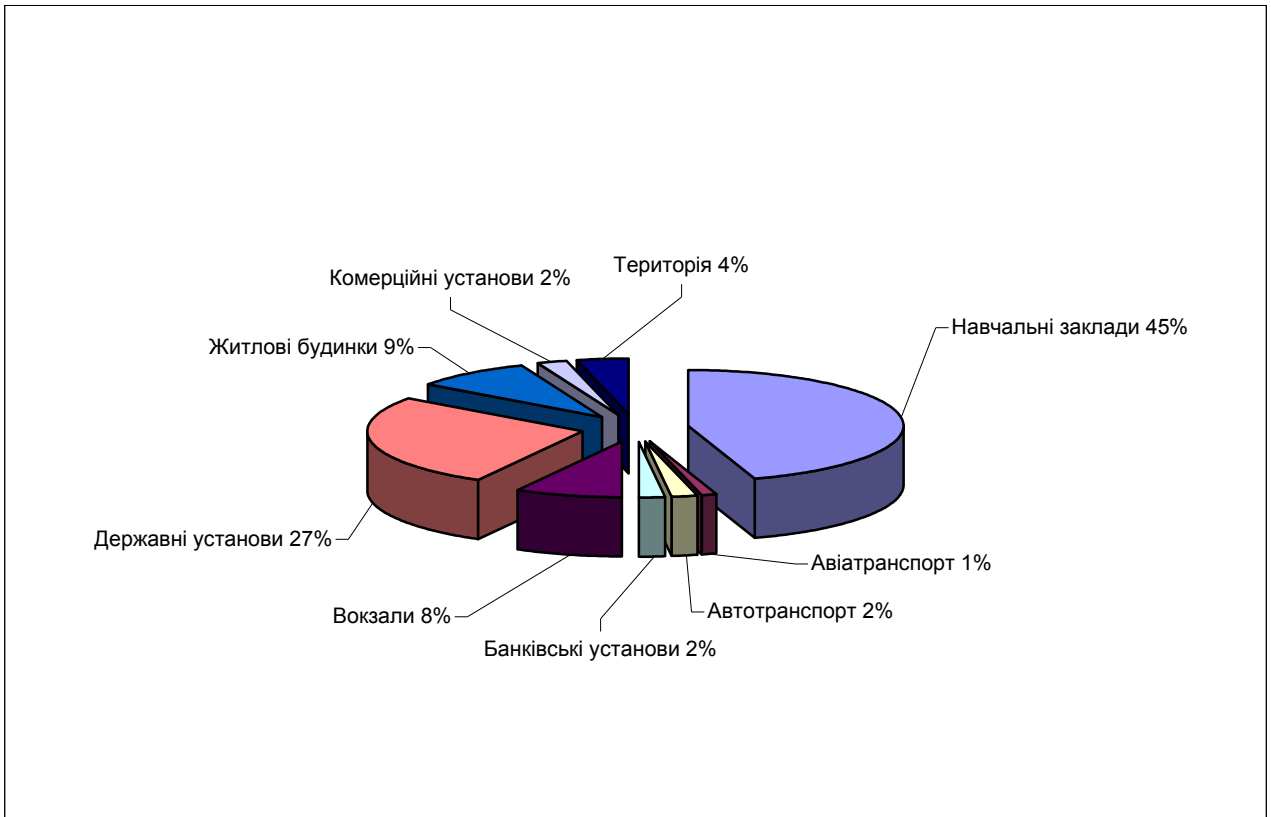

Рис. А.9

Якісний розподіл завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці за 2001 р.

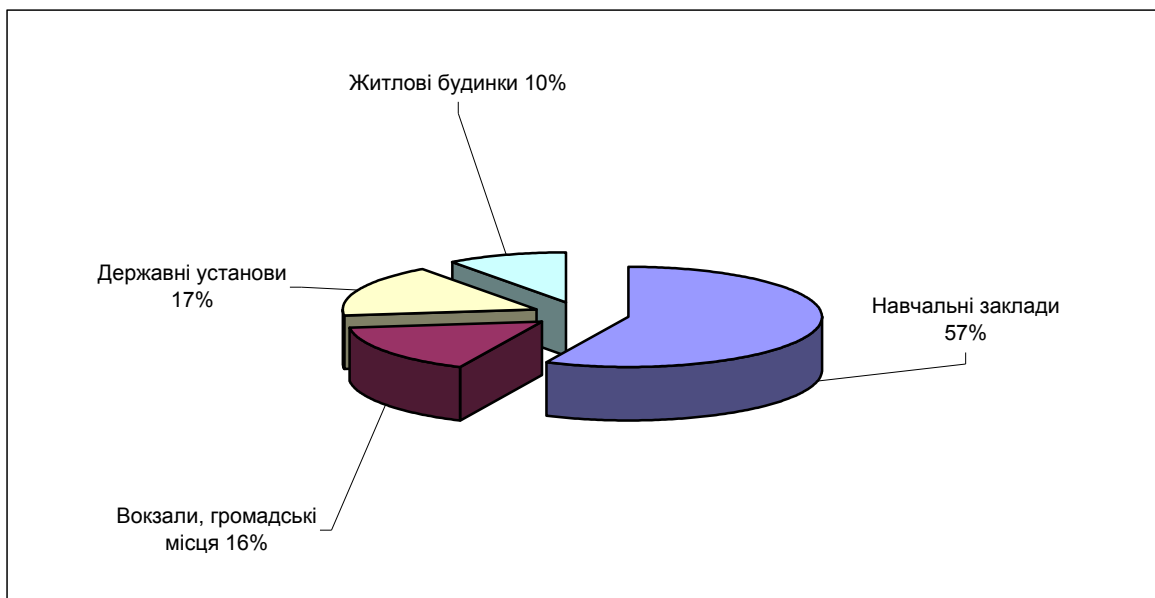

Рис. А.10

Динаміка завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці у державних установах за період з 1998 р. по 1999 р. за місяцями

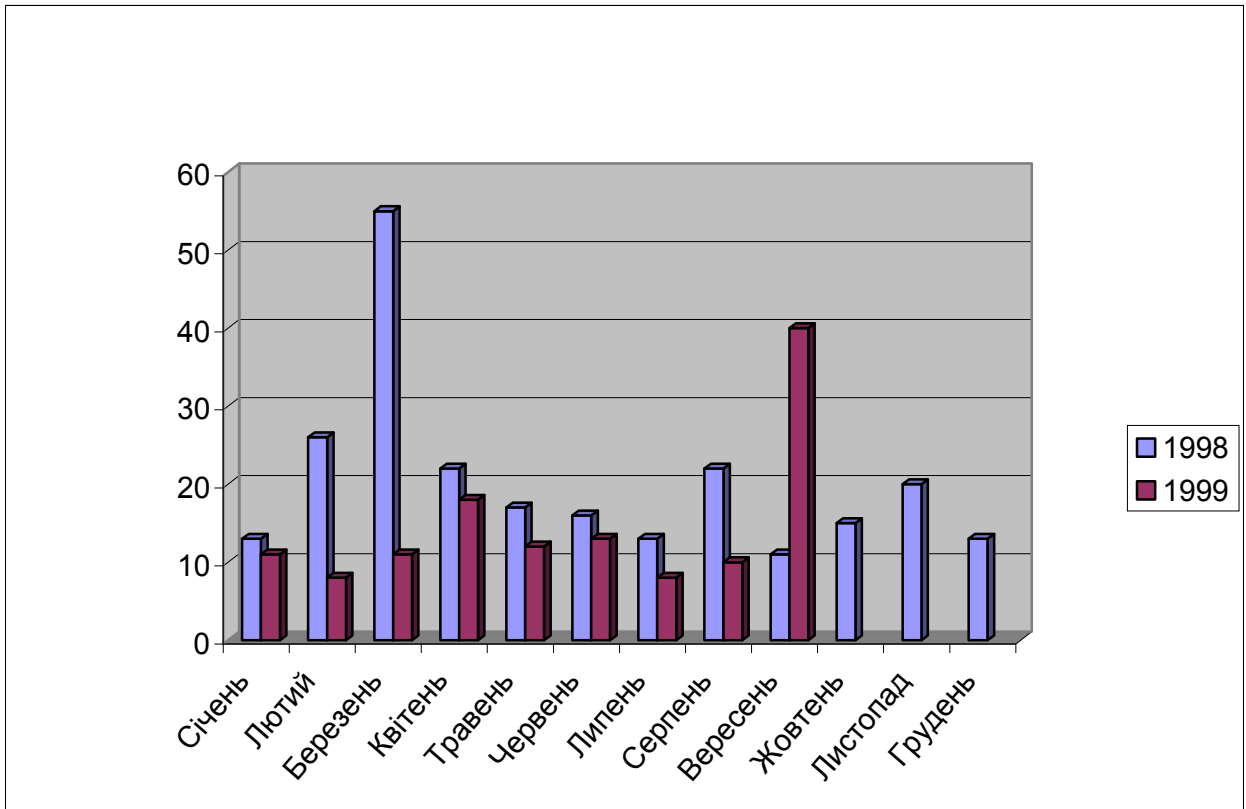
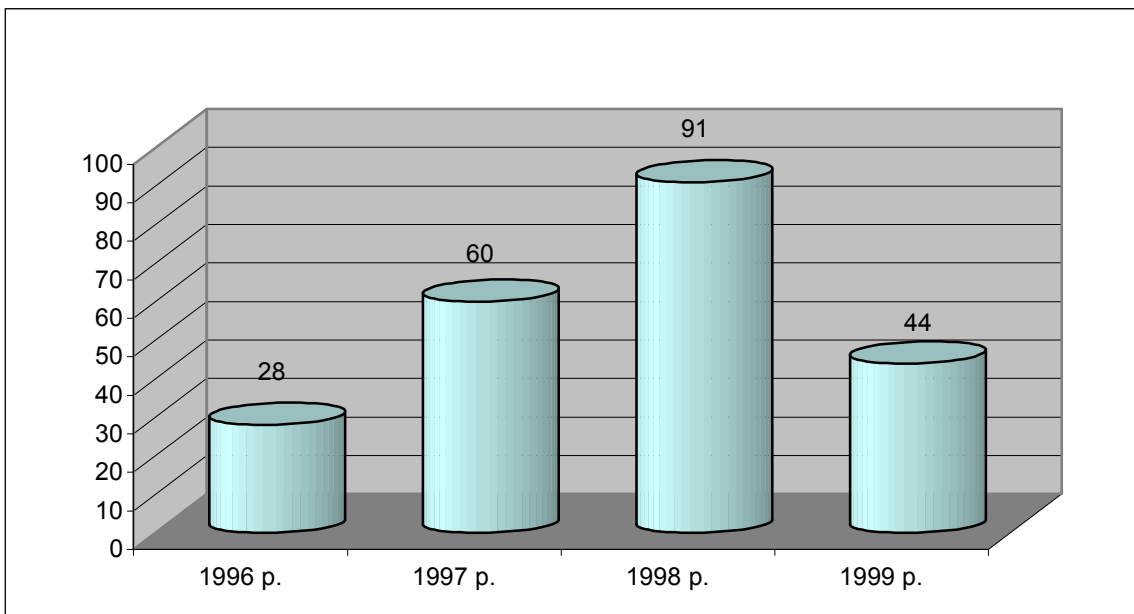
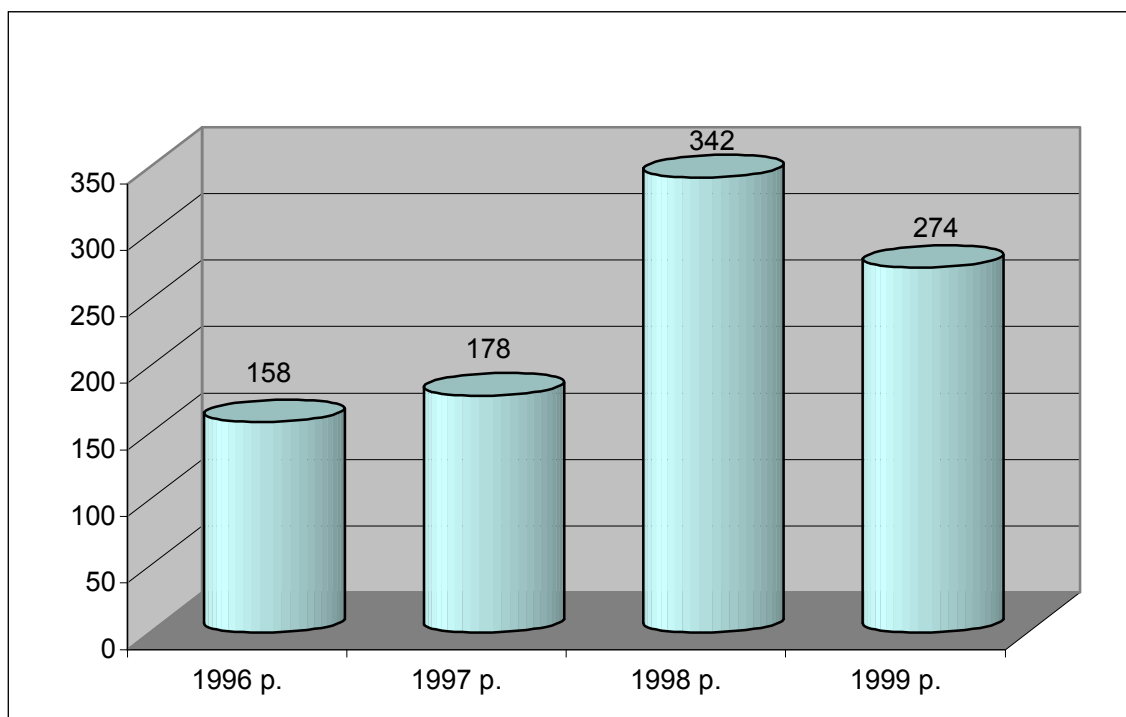

Рис. А.11

Динаміка завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці відносно вокзалів за період з 1996 р. по 1999 р.

Динаміка завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці у школах за період з 1996 р. по 1999 р.

ДОДАТОК Б

Матеріали соціологічного опитування працівників правоохоронних органів

У дослідженні брали участь 220 працівників органів внутрішніх справ та прокуратури Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської областей та м. Києва.

Таблиця Б.1

Інформація про стан роботи респондентів в правоохоронних органах

Відповідь	Працівники ОВС		Працівники прокуратури	
	Кількість	%	Кількість	%
До 3 років	75	34,1	30	13,6
До 5 років	38	17,3	5	2,3
До 10 років	46	20,9	5	2,3
Більше 10 років	21	9,5	–	–
Всього	180	81,8	40	18,2

Таблиця Б.2

Назвіть проблеми застосування кримінально-правової норми за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності у практичній діяльності правоохоронних органів

Відповідь	Всього		У тому числі			
			Працівники ОВС		Працівники прокуратури	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Недосконалість кримінально-правової норми	58	26,3	48	21,8	10	4,5
Технічні складності у встановленні аноніма	115	52,2	95	43,2	20	9
Відсутність практичного досвіду підрозділів ОВС з розкриття зазначеного злочину	62	28,2	57	25,9	5	2,3
Свій варіант відповіді	20	9	10	4,5	10	4,5

Примітка: в цьому питанні було передбачено декілька варіантів відповідей і тому загальна сума відповідей не дорівнюється 100%. Ми намагалися з'ясувати ступінь значимості запропонованої відповіді.

Таблиця Б.3

У зв'язку з поширеністю завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, чи вважаєте Ви, що необхідно понизити вік кримінальної відповідальності з 16-ти до 14-ти років?

Відповідь	Всього		У тому числі			
			Працівники ОВС		Працівники прокуратури	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Так	158	71,8	128	58,2	30	13,6
Ні	62	28,2	52	23,6	10	4,6

ДОДАТОК В

Матеріали впровадження результатів дисертаційного дослідження

Методичні рекомендації щодо розкриття та розслідування фактів завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст.259 КК України) для працівників органів внутрішніх справ

У зв'язку із зростанням кількості вчинених терористичних актів у світі, закономірно простежується загострення іншої проблеми – збільшення кількості випадків завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Суспільна небезпека вказаного злочину полягає в тому, що поширення завідомо неправдивих відомостей про підготовку вибуху сприяє виникненню занепокоєння та паніки серед населення, що в свою чергу може спричинити розлад здоров'я окремих громадян, дезорганізує роботу підприємств, установ, організацій, транспорту тощо. Для перевірки цих повідомлень залучаються значні сили міліції, інших правоохоронних органів та спеціальних служб, які відволікаються від виконання покладених на них завдань і вимушені проводити організаційно-технічні заходи з метою попередження “терористичного акту”. У результаті неправдивого повідомлення суттєво порушується загальна громадська безпека і державі спричиняється значна економічна шкода.

Майже всі зазначені злочини фіксуються у містах та населених пунктах міського типу, з яких дві третини припадає на долю обласних центрів. Цей вид злочину не має поширення у сільській місцевості.

Найбільша кількість завідомо неправдивих повідомлень надходить стосовно мінування навчальних закладів, державних установ, житлових

будинків та вокзалів. Серед навчальних закладів основна маса анонімних повідомлень припадає на шкільні заклади.

У більшості випадків неправдиві повідомлення про загрозу громадській безпеці надходять весною та восени. У зимові та літні місяці (під час різдвяних свят, канікул та відпусток) активність осіб, які вчиняють цей злочин, знижується.

Домінуючу роль серед осіб, які повідомили завідомо неправдиву інформацію про загрозу громадській безпеці, відіграють чоловіки. Близько 50% таких злочинів вчиняються особами, які на момент завідомо неправдивого повідомлення, не досягли віку кримінальної відповідальності. Значну частку “анонімів” складають студенти вищих навчальних закладів.

Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності шляхом вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, передбачена ст.259 КК України.

Закон припускає, що завідомо неправдиві повідомлення можуть бути вчинені будь-яким способом. Як свідчить практика, у переважній більшості випадків ці повідомлення передаються по телефону, і набули такого широкого розповсюдження, що засоби масової інформації назвали їх “телефонним тероризмом”. У зв'язку з недосконалістю технічних засобів, а також в силу швидкоплинності таких повідомлень та інших об'єктивних і суб'єктивних факторів, лише в одному випадку з 10 вдається встановити правопорушників і тільки окремі з них притягуються до кримінальної відповідальності.

Вказаний злочин може бути вчинений тільки дією, яка прямо витікає з диспозиції ст.259 КК України. При цьому слід мати на увазі, що саме повідомлення є закінченою дією з моменту його отримання й усвідомлення іншими особами. Тому винесення постанов про відмову в порушенні кримінальних справ за фактами таких повідомлень на підставі п.п.1,2 ст.6 КПК України є грубим порушенням чинного законодавства.

Найчастіше підставою у відмовленні в порушенні кримінальної справи є відсутність матеріальної шкоди. Проте склад цього злочину за своєю конструкцією є формальним і вважається закінченим з моменту доведення завідомо неправдивого повідомлення до адресата. Тобто для кваліфікації діяння за ч.1 ст.259 КК України не потрібно настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді матеріальної або іншої шкоди. Суспільна небезпека полягає у порушенні громадської безпеки.

На практиці, як правило, працівники міліції при відмові у порушенні кримінальної справи використовують таку підставу, як дитячі пустощі, тобто посилаються на те, що інформацію по телефону повідомив “дитячий голос” і в подальшому не здійснюють відповідних заходів щодо встановлення особи, яка повідомила анонімну інформацію. Однак це не може бути підставою для відмови у порушенні кримінальної справи, поки не буде встановлена особа (“анонім”).

Замість притягнення злочинця до кримінальної відповідальності за ст.259 КК України, його помилково притягують за ст.183 КпАП України “Завідомо неправдивий виклик спеціальних служб”.

Аналіз кримінальних справ та матеріалів про відмову у порушенні кримінальних справ за фактами завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів власності свідчить, що практичні працівники органів внутрішніх справ не завжди вірно кваліфікують дії винної особи; при наявності складу злочину та при невстановленні “аноніма” відмовляють у порушенні кримінальних справ, що робить цей злочин з високим рівнем латентності.

Дії оперативного чергового органу внутрішніх справ при надходженні повідомлення про загрозу безпеки громадян:

1. Перевіряти, чи працює апаратура реєстрації повідомлень та забезпечити звукозапис телефонної розмови з абонентом на аудіозаписувальну апаратуру. Як правило, аудіозапис телефонної розмови є основним доказом у кримінальній справі.

2. При наявності автоматичного визначника номера абонента, зафіксувати визначений номер, або здійснити заходи щодо його встановлення через АТС.
3. негайно направити за визначеним телефонним номером групу захвату чи працівників міліції для спостереження за особою, яка повідомила про можливий вибух. У разі необхідності направити експерта чи техника-криміналіста для зняття відбитків пальців рук (наприклад, з трубки телефону-автомата).
4. З'ясувати у заявника максимум інформації про подію (зокрема, адресу і характеристику об'єкта, місце, де, можливо, закладена вибухівка, час вибуху тощо).
5. Доповісти начальникові органу внутрішніх справ про анонімну телефонну загрозу безпеці громадян шляхом вибуху та виконати його вказівки, інформувати чергового УМВС області.
6. негайно викликати на місце події працівників вибухо-технічної служби.
7. Направити на об'єкт наряди патрульно-постової служби міліції і ДАІ для блокування місця події та перекриття автомобільного руху в небезпечній зоні.
8. Сформувати слідчо-оперативну групу з числа працівників слідства, дізнання, карного розшуку, експертно-криміналістичної та інших служб (при необхідності) та направити її на місце події.
9. Не зволікаючи, інформувати про анонімну загрозу відповідні державні служби, зокрема, чергових підрозділів надзвичайних ситуацій, Служби безпеки України, прокуратури. Послідовність повідомлення посадових осіб та служб повинна бути зазначена в плані.
10. При необхідності, за погодженням із керівництвом ОВС, викликати на місце події швидку медичну допомогу, пожежну охорону, аварійні служби газового господарства, електричної та водоканалізаційної мереж.
11. Зв'язатися з адміністрацією "замінованого" об'єкта і при необхідності організувати забезпечення евакуації людей.

Слід пам'ятати, що інформація, яку отримав черговий, найчастіше буває єдиною зачіпкою при розслідуванні цієї категорії справ. Від якості роботи чергового залежить чи буде розкрито цей злочин у подальшому.

Начальник ОВС, старший слідчо-оперативної групи після прибуття на місце можливого вибуху організують:

- проведення оперативного аналізу анонімного повідомлення;
- блокування об'єкта на небезпечній відстані силами нарядів патрульно-постової служби і ДАІ, забороняють доступ до об'єкта сторонніх осіб, контролюють охорону місця пригоди;
- здійснюють евакуацію людей з будинку, території підприємства, організації, установи тощо;
- забезпечують взаємодію служб у розкритті злочину по “гарячих слідах”, відповідно до вимог наказу МВС України № 701-93 р., розподіляють обов'язки кожного члена групи тощо;
- організують заходи щодо встановлення особи, яка повідомила про загрозу вибухом, та можливих очевидців серед громадян, які перебувають на об'єкті;
- здійснюють підтримання постійного зв'язку з керівництвом УМВС та взаємодію з представниками органів прокуратури, Служби безпеки України, підрозділу Міністерства надзвичайних ситуацій України, які прибули на місце пригоди.

Оперуповноважені ВКР, КМСН, дільничні інспектори міліції, інші працівники міліції, задіяні до складу чергового наряду ОВС, після з'ясування телефонного номера за вказівкою оперативного чергового застосовують оперативно-розшукові заходи для встановлення й затримання особи, яка телефонувала, а також виявлення свідків, можливих очевидців дзвінка.

У випадках встановлення номера та місця знаходження телефону, звідки надійшло анонімне повідомлення, при проведенні оперативно-розшукових заходів на місці події, поряд із документуванням цього факту, увага оперативних працівників повинна спрямовуватися на підозрілих осіб, які спостерігають за діями міліції. У таких випадках доцільно використовувати

фото, відеозйомку “глядачів”, з метою виявлення одних і тих же осіб на аналогічних місцях подій.

Специфіка цього виду злочину полягає в тому, що під час проведення першочергових слідчих дій у переважній більшості не вилучаються будь-які матеріальні сліди. Тому при огляді встановленого телефону чи таксофону, з якого надійшло повідомлення, незалежно від того, затриманий правопорушник чи ні, необхідно вилучати сліди пальців рук з телефонної трубки, самого апарату та звернути увагу на наявність мікрочастин на можливих місцях контакту підозрюваного з навколишніми предметами. Після завершення огляду слідчим (дізнавачем) складається протокол огляду місця події.

Також після виїзду на місце, звідки надійшов телефонний дзвінок, здійснюється опитування громадян, які працюють або мешкають (якщо повідомлення надійшло з телефону-автомату) поряд із місцем пригоди, де розташований таксофон чи інший телефонний апарат.

При отриманні інформації щодо можливого зловмисника його прикмети передають засобами зв'язку нарядам міліції, складають за допомогою експерта-криміналіста його фотокомпозиційний портрет та застосовують інші заходи щодо встановлення особи.

При неможливості встановлення номера абонента, необхідно з'ясувати на телефонному вузлі зв'язку місце розташування таксофонів поблизу об'єкта, щодо якого надійшло повідомлення про його знищення або пошкодження загальнонебезпечним способом. Із залученням додаткових сил і засобів провести там вищевказані та інші необхідні оперативно-розшукові заходи, зокрема, серед осіб, які перебувають чи перебували на об'єкті або поряд із ним. При цьому особливу увагу звернути передусім на тих, кому було вигідне короткочасне закриття функціонування установи тощо.

Робота слідчо-оперативної групи ОВС

Слідчо-оперативна група направляється на місце ймовірного вибуху після проведення оперативного аналізу повідомлення про загрозу вибуху й оцінки ступеня небезпеки. Слідчий (дізнавач) є старшим слідчо-оперативної групи

ОВС, який з'ясовує необхідну первинну інформацію і після прибуття за вказаною адресою здійснює проведення оперативно-розшукових заходів. Проведення огляду місцевості чи приміщення у зоні “замінованого” об'єкта розпочинається тільки після висновку спеціалістів вибухо-технічної служби. При цьому необхідно керуватись наказом МВС України від 18.07.1996 р. № 493 “Про затвердження інструкції про організацію робіт щодо пошуку та знешкодження вибухових пристроїв і вибухових речовин” та суворо дотримуватись правил особистої безпеки.

Відповідно до ст.190 КПК України, слідчий (дознавач) з метою виявлення слідів злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи, проводить огляд місцевості, приміщення, предметів, документів тощо.

При виявленні предмета, який імітує вибуховий пристрій, проводиться детальний опис, фотографування чи відеозйомка його зовнішнього вигляду. До відомостей, які підлягають з'ясуванню, належать: зовнішній вигляд, габарити, колір самого предмета, а також засоби перенесення, маскування (сумка, портфель, валіза тощо) та інші специфічні ознаки. На предметі, що імітує вибуховий пристрій, засобах його маскування і транспортування можуть бути відбитки пальців рук осіб, причетних до його виготовлення й інші мікросліди, тому необхідно вжити заходів щодо їх виявлення, збереження і фіксації на місці.

Під час проведення цієї слідчої дії необхідно дотримуватись основних принципів огляду місця події: законності, своєчасності, повноти та об'єктивності заходів, що здійснюються. Навіть при незначній можливості використати наявні на місці огляду фактичні дані, їх потрібно занести до протоколу. Слід пам'ятати, що виявлені у процесі огляду дані стануть доказами тільки при правильному їх закріпленні у встановленому законом порядку.

Наряди патрульно-постової служби і ДАІ, які направлені на місце ймовірного вибуху, здійснюють його охорону з часу надходження повідомлення про наявність вибухового пристрою в організаціях,

підприємствах, установах чи інших будівлях до завершення роботи спеціалістів вибухо-технічної служби та слідчо-оперативної групи.

Розслідування кримінальної справи та розкриття злочину

Після завершення зазначених заходів начальник ОВС, керуючись вимогами наказу МВС України № 598-94 р. “Про створення колекції записів голосів осіб, які звернулись до міліції з повідомленням про можливі вибухи”, дає розпорядження черговій частині спільно зі службою оперативного зв'язку зробити копію анонімного повідомлення та направити її до колекції голосів ДНДКЦ. Копія виконується шляхом перезапису повідомлення, яке зафіксоване на багатоканальному реєстраторі мовленнєвої інформації, безпосередньо на жорсткий диск персонального комп'ютера. У крайньому разі, перезапис здійснюється на якісний компакт-касетний магнітофон з використанням для запису лінійного входу.

Наявність повідомлення про загрозу вибухом та встановлення факту його неправдивості та матеріалів перевірки є підставою для порушення кримінальної справи за ознаками ст.259 КК України.

Під час кваліфікації зазначеного злочину слід враховувати таке:

1. Неправдиве повідомлення про загрозу має такі ознаки: містить вигадані відомості про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, зокрема загальнонебезпечні дії з боку людини, стихійне чи інше загальне лихо (землетрус, викид радіоактивних речовин, наявність отруйних речовин у громадських місцях, які ставлять під загрозу життя та здоров'я громадян, епідемію тощо); відрізняється правдоподібністю і може сприйматися тими, кому воно адресовано, як реальна загроза безпеці; заявникові заздалегідь відомо про відсутність загрози безпеці в дійсності.

2. У разі вчинення злочину, передбаченого ст.259 КК України, інформація, яка надається, повинна бути неправдивою.

3. У кримінальному законі вказівка на “завідомість” підкреслює, що особа повинна усвідомлювати ту або іншу обставину до вчинення або в момент

вчинення злочину, а не після нього. Завідомість означає точне, явне усвідомлення неправдивої інформації.

4. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності вчинюється тільки інформаційним способом. Обов'язковою ознакою повідомлення є обман у його вербальній формі.

5. Завідомо неправдиве повідомлення може бути відкритим або таємним (анонімним), що частіше трапляється у повсякденному житті. Анонімним визнається таке повідомлення, під час якого автор приховує своє ім'я. Воно може здійснюватись у формі листа без підпису чи за підписом іншої особи, яка насправді існує, але не причетна до цього листа, телефонного дзвінка тощо.

6. Повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності здійснюються усно, письмово, через засоби масової інформації, з використанням телефону, радіо чи інших технічних засобів. Одним із найпоширеніших видів повідомлень є повідомлення з використанням телефону. Застосування цього виду передачі інформації надає злочинцеві можливість тривалий час не бути встановленим і притягнутим до кримінальної відповідальності. Тому анонімні дзвінки (наприклад, про загрозу вибуху в місцях масового перебування громадян) створюють значну суспільну небезпеку.

7. Адресатом неправдивого повідомлення можуть виступати органи державної влади та управління, правоохоронні органи, службові особи установ, організацій і підприємств, а також фізичні та юридичні особи, які зобов'язані або змушені на неї реагувати.

8. Склад злочину, передбаченого ч.1 ст.259 КК України, належить до формальних. Завідомо неправдиве повідомлення характеризується тривалим злочинним станом, тривалим перебуванням об'єкта злочину під впливом цього стану. Злочин вважається закінченим з моменту доведення завідомо неправдивого повідомлення про вказану загрозу до відома адресата. При цьому "доведення" слід розглядати не як процес дії, а як її результат. Тому злочин

буде закінчено з моменту усвідомлення адресатом характеру загроз, що містяться у цьому повідомленні.

Повідомлення, яке не було усвідомлене адресатом, або не було сприйнято “як серйозне”, утворює замах на цей злочин. Якщо особа умисно створює умови для вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, то дії винного слід кваліфікувати як готування до цього злочину, а намір учинити зазначені дії не утворює складу цього злочину.

9. Кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст.259 КК України, настає з 16-ти років.

10. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці може бути вчинено тільки з прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що повідомляє про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів приватної, колективної чи державної власності, розуміє факт неправдивості свого повідомлення, бажає довести його до відома невизначеної кількості людей чи представників організацій, установ або органів влади.

11. Мотив і мета цього злочину можуть бути різними. Встановлення мотиву і мети має важливе значення для вирішення питання про покарання. Якщо ж діяння заподіює шкоду іншим об'єктам кримінально-правової охорони, то можлива кваліфікація за сукупністю.

У теорії кримінального права загальноновизнаним є постулат, якщо особа одним діянням вчинює два або більше одиничних злочинів, передбачених різними статтями КК, і за жоден з яких не була засуджена, то в цьому випадку утворюється ідеальна сукупність; якщо особа окремими діяннями, скоєними в різний час, вчинює два або більше одиничних злочинів, кожен з яких охоплюється іншою нормою КК, за умови, що ні за один з них особу не було засуджено, то утворюється реальна сукупність. Наприклад, якщо особа повідомляє в органи внутрішніх справ вигадані відомості стосовно замінування будинку з метою забезпечення вчинення тяжкого злочину, і коли правоохоронні органи спрямовували свої знання на пошук вибухівки, а в цей

час вона вчинює розбій, то дії винного слід кваліфікувати за сукупністю статей 259 та 187 КК України (реальна сукупність злочинів).

12. У теорії кваліфікації злочинів існує правило, якщо один злочин є способом, складовою частиною об'єктивної сторони іншого злочину, то перший з них поглинається другим. Наприклад, особа ставить за мету перешкоджання здійсненню виборчого права громадян шляхом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого права передбачена ст.157 КК України. Об'єктивна сторона цього злочину виражається у перешкоджанні насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним Президентом України, народним депутатом України, депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом місцевої ради або сільським, селищним, міським головою, вести передвиборну агітацію України. Як бачимо, однією з обов'язкових ознак об'єктивної сторони цього складу злочину, який зазначено у диспозиції статті, є обман як спосіб перешкоджання здійсненню виборчого права. Способом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є також обман. Отже, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці є способом перешкоджання здійсненню виборчого права. Тому в цьому випадку дії винної особи слід кваліфікувати лише за ст.157 КК України.

13. Кваліфікуючими ознаками завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності є спричинення тяжких наслідків і повторність.

Передбачення у ч.2 ст.259 КК України настання тяжких наслідків перетворює розглядуваний склад злочину у матеріальний. При цьому підкреслюється безпосередній зв'язок між ступенем суспільної небезпечності вчиненого злочину і тяжкістю наслідків, які при цьому спричинені. Тяжкість наслідків залежить від соціальної цінності об'єкта посягання, а також від

характеру і розміру заподіяної злочином шкоди. Злочин вважається закінченим з моменту настання цих наслідків.

Причинний зв'язок розглядуваного злочину не являє собою єдиного цілого. Він складається з окремих ланок. Встановлення причинного зв'язку у справах про завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності має ряд особливостей, які наявні і в самому розвитку причинного зв'язку. Так, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян не відразу призводить до настання суспільно небезпечних наслідків, а викликає його через деякий час. Наприклад, при евакуації хворих із лікарні одному з пацієнтів, який перебував на операції, не була своєчасно надана медична допомога, внаслідок чого він помер. Смерть потерпілого є результатом діяння винної особи, яка повідомила про закладену вибухівку в лікарні. Головною причиною смерті людини є зупинка роботи медичного персоналу лікарні внаслідок повідомлення.

Другою кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ст.259 КК України, є повторність. Повторністю злочинів, згідно зі ст.32 КК України, визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією ж статтею або частиною статті Особливої частини Кримінального кодексу.

Ознаками повторності при вчиненні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності є такі дії, коли кожна з них має самостійний характер, а не є повторенням того самого повідомлення одному й тому ж адресатові кілька разів підряд. У деяких випадках повторністю слід вважати неодноразове повідомлення про загрозу громадській безпеці одному й тому ж адресатові, однак за умови, що на перше повідомлення відреагували відповідні органи влади і між першим та другим повідомленням пройшов певний час. Наприклад, від громадянина Іванова надійшло повідомлення про закладення вибухівки у приміщенні школи. Були здійснені відповідні заходи реагування, але вибухівка не була знайдена. Через день знову від того же громадянина Іванова надійшло повідомлення про

закладення вибухівки в тій самій школі, і знову після відповідних заходів реагування вибухівки не було знайдено.

14. Для правильної кваліфікації завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, необхідно його відмежовувати від суміжних злочинів, зокрема, від терористичного акту (ст.258 КК України).

Зазначені злочини слід відрізняти за такими ознаками:

- погрозу вчинення терористичного акту висловлюють самі терористи, при завідомо неправдивому повідомленні інформація може надходити і від інших осіб, яким стало відомо про нібито підготовлений злочин;
- неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності цілком виключає приведення такої погрози у виконання;
- при терористичному акті умисел спрямований на заподіяння фізичної або матеріальної шкоди;
- при терористичному акті мотив може бути тільки терористичної спрямованості і метою злочину є порушення громадської безпеки, залякування населення; провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення; вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста); при завідомо неправдивому повідомленні мета і мотив можуть бути різними.

Завідомо неправдиве повідомлення відрізняється за характером дій і від хуліганства (ст.296 КК України). Хуліганство може виявлятися в нанесенні побоїв, легких тілесних ушкоджень без розладу здоров'я, погрози вбивством, пошкодженні або знищенні майна, вчиненні бешкету, спричиненні тривалого неспокою телефонними дзвінками з вживанням брутальних слів тощо. Однак такі дії можуть кваліфікуватись як хуліганство лише в тих випадках, коли вони одночасно були поєднані з грубим порушенням громадського порядку і

виражали явну неповагу до суспільства. Для хуліганства, таким чином, притаманний фізичний вплив на людину і предмети матеріального світу із заподіянням їм шкоди. Завідомо неправдиве повідомлення містить лише загрозу заподіяння їм шкоди, і то неправдиву. Тому слід відмежовувати залежно від спрямованості умислу винного, мотивів, цілей і обставин скоєних ним дій.

Злочин, передбачений ст.259 КК України, слід відмежовувати і від погрози вбивством (ст.129 КК України). Погроза має реальний характер, хоча частіше за все винний не має наміру привести її у виконання. Особливостями його юридичного складу є: а) специфічний зміст дії – виражена будь-яким способом (усно, письмово, жестом, демонстрацією зброї тощо) погроза позбавити життя одного чи кількох людей; б) момент закінчення злочину – сприйняття погрози потерпілим чи іншою особою реально; в) наявність, крім погрози, “особливих” обставин, що перебувають із погрозою у певному зв’язку, — реальних підстав побоюватися виконання цієї погрози; г) відсутність у діях винного ознак готування до умисного вбивства, яке він погрожує вчинити; відсутність у діях винного складу іншого злочину, елементом (ознакою) якого є погроза вчинити вбивство. Неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів власності цілком виключає приведення погрози у виконання. Відрізняються вказані злочини одне від іншого і тим, що неправдиве повідомлення відбувається анонімно. Погроза вбивством — відкритий злочин. Перший злочин спрямовано на невизначену кількість людей, другий — на конкретну людину або кількох людей. Злочин, передбачений ст.129 КК України, вважається закінченим з моменту сприйняття погрози потерпілим або іншою особою, а при завідомо неправдивому повідомленні — з моменту повідомлення про вказану загрозу адресату.

Слід також розмежовувати завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об’єктів власності від погрози знищення майна (ст. 195 КК України). Характерними ознаками цього

злочину є: а) предмет посягання, яким може бути чужий певний майновий об'єкт (житло, будівля, приміщення, споруда та інше майно) незалежно від форм власності; б) наявність погрози; в) дійсність (реальність) погрози, що створила небезпеку цілісності об'єкта (об'єктів) власності та спокою невизначеної кількості людей. Отже, головною ознакою відмінності цих злочинів є сприйняття цих погроз потерпілими. При погрозі знищення майна існують реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози загальнонебезпечним способом (підпалом, вибухом, хімічною рідиною чи шляхом їх поєднання тощо). Наявність погрози означає волевиявлення безперечної готовності злочинця знищити чуже майно.

Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці має чимало спільних ознак з таким складом злочину, як завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачений ст.383 КК України. Для обох злочинів притаманно те, що з об'єктивної сторони вони виражаються в неправдивому повідомленні про суспільно небезпечне діяння. Адресатом зазначених злочинів можуть виступати службові особи правоохоронних органів (прокуратури, слідства, органа дізнання) та суду. Проте адресатом завідомо неправдивого повідомлення, на відміну від завідомо неправдивого доносу, можуть також виступати органи влади та управління, службові особи підприємств, установ та організацій, а також фізичні та юридичні особи, які зобов'язані або змушені на нього реагувати. Вказані злочини можуть бути вчинені усно, письмово, по телефону або анонімно.

Зазначені злочини необхідно відмежовувати за такими ознаками об'єктивної сторони. При вчиненні злочину, передбаченого ст.383 КК України, надається повідомлення про вчинений злочин, що не відповідає дійсності. Він містить цілком або частково неправдиві відомості стосовно готування до злочину, замаху на злочин або закінченого злочину з вказівкою на конкретну особу, які нібито його скоїла, або без такої вказівки, або справжні відомості щодо злочину з вказівкою на особу, котра фактично його не скоювала. При завідомо неправдивому повідомленні про загрозу безпеці громадян, знищення

чи пошкодження об'єктів власності інформація надається про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками. Тобто повідомлення повинно бути про дію, яка може порушити стан громадського спокою.

Якщо поряд із завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності має місце завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, то вказані злочини треба кваліфікувати за сукупністю статей 259 та 383 КК України.

Слід відмежовувати завідомо неправдиве повідомлення від вимагання (ст.189 КК України). Вимагання розглядають як вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження або знищення їх майна або майна, що перебуває в їх віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Отже, з об'єктивної сторони вимагання характеризується двома взаємопов'язаними діями: 1) вимогою про передачу чужого майна, права на майно або вимогою вчинити дії майнового характеру; 2) погрозою заподіяння потерпілому певної шкоди – застосувати до нього чи його близьких родичів насильство, знищити їх майно або розголосити небажані відомості. Тому слід відмежовувати завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці від такої обов'язкової ознаки вимагання, як погроза заподіяння потерпілому певної шкоди. Головною ознакою відмінності є сприйняття цих погроз потерпілими. Погроза заподіяння насильства або пошкодження чи знищення майна повинна бути дійсною і реальною, що не притаманно завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці. При вимаганні погроза спрямована на конкретну людину або близьких його родичів, а при завідомо неправдивому повідомленні про загрозу громадській безпеці – на невизначену кількість людей.

Корисливий мотив при завідомо неправдивому повідомленні про загрозу

громадській безпеці має місце у разі, коли винний, повідомляючи неправдиві відомості, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди (наприклад, особа завідомо неправдиво повідомляє про закладення вибухівки у приміщенні, де укладається угода не на користь цієї особи). Однак, якщо особа вчиняє ці дії з метою вимоги передачі чужого майна чи права на майно з погрозою пошкодження (знищення) майна, і ця погроза була дійсною і реальною, то дії винної особи слід кваліфікувати як вимагання.

Також слід відмежовувати завідомо неправдиве повідомлення від такого адміністративного правопорушення, як завідомо неправдивий виклик спеціальних служб (ст. 183 КпАП України). Ця стаття передбачає адміністративну відповідальність за завідомо неправдивий виклик пожежної охорони, міліції, швидкої медичної допомоги або аварійних служб. Практика свідчить, що працівники органів внутрішніх справ при визначенні відповідальності особи за ст.259 КК України замість притягнення її до кримінальної відповідальності, притягують до адміністративної.

Відрізняється завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян від вказаного адміністративного правопорушення такими ознаками: при вчиненні злочину порушується нормальна діяльність як юридичних, так і фізичних осіб, а при вчиненні правопорушення - тільки юридичних осіб; об'єктивна сторона правопорушення полягає в тому, що правопорушник викликає представників спеціальних служб, нібито для надання допомоги, знаючи наперед про те, що в цьому немає ніякої необхідності. Правопорушник ставить перед собою мету зриву нормальної роботи необхідних для суспільства спеціальних служб. Об'єктивна сторона злочину виявляється в дії – неправдивому повідомленні про вигадані події або обставини, яке містить у собі загрозу для невизначеної кількості людей або для їх об'єднань чи державі. Головна відмінність правопорушення від злочину полягає в ступені суспільної небезпечності.

Адресатом правопорушення є тільки зазначені в диспозиції адміністративно-правової норми спеціальні служби: пожежна охорона, міліція, швидка медична допомога або аварійна служба, адресатом же одержання неправдивої інформації при вчиненні злочину, передбаченого ст.259 КК України, є й інші представники державних органів, державних або колективних підприємств, установ, а також фізичні особи.

До криміногенних факторів, що породжують завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, належать економічні, політичні, організаційно-управлінські, соціальні, правові та суспільно-психологічні фактори.

До основних умов, що сприяють завідомому неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці, належать: недостатній рівень протидії органів внутрішніх справ цим злочинним проявам; необґрунтована відмова в порушенні кримінальних справ через те, що не були відомі особи, котрі їх вчинили; недосконалість кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці; відсутність роз'яснень Верховного Суду України щодо застосування цієї норми; недосконалість методики розкриття таких злочинів; зниження ролі громадськості у боротьбі зі злочинністю, відставання форм і методів роботи від вимог сьогодення; низький рівень правового виховання населення; безнаглядність і відсутність належного контролю з боку родини, відповідних служб та органів за поведінкою неповнолітньої особи; недоліки в роботі навчальних закладів та організації дозвілля тощо.

Нейтралізація перерахованих вище причин та умов, що породжують завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, є засобом попередження цього злочину. Таким чином, протидіяти цьому явищу можливо не тільки силовими заходами, але й шляхом нейтралізації причин та умов, що її породжують.

Для правильної кваліфікації злочину необхідно витребувати довідки про суму заподіяних злочином збитків. Зокрема, при їх визначенні необхідно

враховувати матеріальні витрати, пов'язані з реагуванням на такі повідомлення всіх підрозділів та спеціальних служб ОВС.

При наявності аудіозапису розмови з особою, яка телефонувала, необхідно його вилучити і приєднати до кримінальної справи як речовий доказ та терміново призначити фоноскопичну експертизу.

Для дослідження необхідно поставити такі запитання.

1. Одній чи декільком особам належать записана на представлений для дослідження фонограми усна мова та голос?
2. Яка стать, вік та інші фізичні дані особи, усна мова якої зафіксована на фонограмі?
3. Які соціальні характеристики особи (освіта, професія, географічні райони формування усної мови, можливі місця проживання, дефекти мови, рівень культури тощо), усна мова якої записана на представлений фонограмі?
4. Повідомлення, яке зафіксоване на фонограмі є вивченим напам'ять чи прочитаним?
5. Який дослівний зміст тексту, записаного на представлений фонограмі (у випадку нерозбірливого запису)?
6. Які джерела і характер звуків, що супроводжують предмет основного запису?
7. Чи належать сигнали, зафіксовані на фонограмі, конкретному джерелу (наприклад, автомобілю, годиннику тощо)?
8. Чи зафіксовано на представлений фонограмі телефонний номер, з якого телефонував анонім? З яких цифр він складається і яку має категорію (міський, міжміський зв'язок, телефон-автомат, приватний чи службовий телефон тощо)?

На підставі отриманих за результатами експертизи даних спланувати конкретні слідчі дії. Питання про заведення оперативно-розшукової справи категорії “злочин” вирішується безпосередньо керівником органу внутрішніх справ. Підставою для її заведення може бути повторність, збіг голосу аноніма за декількома анонімними повідомленнями та значимість об'єкта “мінування”.

Для розкриття та розслідування цього злочину доцільно створити слідчо-оперативну групу, до складу якої включити працівників оперативних служб, дільничних інспекторів міліції, а також відповідних спеціалістів. Скласти погоджений план слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, де зазначити відповідальних за виконання кожного пункту. Розробити ряд конкретних версій та організувати їх відпрацювання. Якщо особою, яка телефонує, висунуті конкретні вимоги, то з урахуванням їх характеру і мети встановити коло осіб, які в них зацікавлені, вжити заходів щодо перевірки цих осіб на причетність до скоєного злочину.

При інформуванні ОВС особою, яка заявила, що отримала повідомлення про загрозу знищення чи пошкодження будівель організацій, установ, підприємств тощо шляхом вибуху або іншим загальнонебезпечним способом від невідомого, необхідно:

- перевірити її на причетність до злочину як можливого виконавця чи посередника;
- з метою з'ясування мотивів злочину встановити взаємозв'язок між отримувачем повідомлення та об'єктом злочинного посягання;
- особливу увагу приділити особистим зв'язкам отримувача повідомлення та колу його знайомих;
- при повторному аналогічному повідомленні організувати зняття інформації з каналів зв'язку, фіксувати всіх абонентів, які з'єднуються з отримувачем неправдивого повідомлення.

При надходженні анонімного повідомлення по службовому телефону органу внутрішніх справ, необхідно, залежно від об'єкта посягання, насамперед перевірити на причетність до вчиненого злочину осіб, котрі перебувають на оперативних обліках:

- у зв'язку з висловлюванням щодо проведення терористичних акцій;
- за вчинення дій, що суперечать інтересам державної безпеки;
- висловлювали невдоволення у зв'язку з відмовами державних органів у позитивному вирішенні прохань, заяв та скарг;

— незадоволених побутовими умовами тощо.

Необхідно встановити і відпрацювати осіб, які негативно ставляться до об'єкту (підприємства, організації, установи, навчального закладу тощо), стосовно якого надійшло повідомлення про закладення у ньому вибухівки, незадоволені діяльністю його адміністрації, мають неприязні стосунки з керівництвом чи іншими працівниками. При цьому необхідно з'ясувати та врахувати наявність можливих конфліктних ситуацій і в колективі цього об'єкта, відпрацювати тих, хто виказував особисту неприязнь стосовно інших працівників, особливо керівників, перевірити осіб, які пов'язані з об'єктом трудовими, громадськими, особистими чи будь-якими іншими стосунками.

Необхідно вжити заходів щодо встановлення осіб, від яких можливо було б очікувати вчинення цього правопорушення: тих, хто зловживає спиртними напоями та наркотиками, сімейних скандалістів, інших категорій громадян, котрі перебувають на обліках в ОВС, психоневрологічних диспансерах та мають психічні відхилення, схильні до скоєння таких вчинків і висловлюють агресивні ідеї та перевірити їх на причетність до вчиненого.

При надходженні анонімного повідомлення про загрозу вибухом стосовно навчальних закладів, необхідно встановити в яких класах (групах) у зазначений час повинні бути контрольні роботи, заліки, іспити тощо.

Відпрацювати осіб, які раніше вчиняли аналогічні злочини, а також неповнолітніх, які мешкають поряд з місцем його скоєння та тих, хто навчається в навчальних закладах, розташованих поблизу і могли б його вчинити з хуліганських мотивів. Перевірити на причетність до злочину неповнолітніх, які перебувають на обліку, схильних до пропусків занять і систематичних порушень навчальної дисципліни та мають незадовільні оцінки у навчанні.

Провести аналіз аналогічних телефонних дзвінків, при цьому встановити осіб, які мають відношення до декількох об'єктів, стосовно яких надходили завідомо неправдиві повідомлення про загрозу вибухом.

При необхідності направити до галузевих служб доручення на проведення окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Зокрема, у карний розшук – для орієнтування підсобного апарату; службу дільничних інспекторів міліції – для орієнтування позаштатних інспекторів міліції та громадськості; кримінальну міліцію у справах неповнолітніх – для орієнтування адміністрацій навчальних закладів на виявлення осіб, схильних до протиправних дій, а також цілеспрямоване відпрацювання криміногенних місць. Виконати інші слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення особи злочинця.

Крім цього, в міськрайвідділах міліції доцільно створити картотечний облік осіб, які раніше вчиняли подібні злочини, та неповнолітніх, схильних до таких вчинків.

Залежно від результатів проведеної роботи, необхідно прийняти рішення у кримінальній справі. Якщо особу, яка вчинила злочин, у процесі розслідування не встановлено, розслідування у справі, після проведення всіх можливих і необхідних слідчих дій для встановлення особи, котра вчинила злочин, зупиняється мотивованою постановою на підставі п.3 ст.206 КПК України, а робота щодо встановлення злочинця продовжується відповідно до спільного плану слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

